

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

XI. évfolyam, 1. szám

Volume XI., Issue 1.

2011. január – március / January – March 2011

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_per.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2011, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	5
Dear Reader,.....	6
Szerzőink / Our authors.....	7
Szerkesztőség / Editors	11
POLITOLÓGIA	12
Segesváry Viktor: Mi lett a demokráciából?	12
WHAT HAPPENED TO DEMOCRACY?.....	13
PHILOSOPHIA PERENNIS	14
Máté Zsuzsanna: Az ember tragédiájának létértelmezése — 150 éves Az ember tragédiája (1. rész).....	14
THE TRAGEDY OF MAN'S INTERPRETATION OF EXISTENCE — THE 150 YEARS OLD	
TRAGEDY OF MAN (1. PART).....	22
Veres Ildikó: Freundschaft und Liebe in der Philosophie in Ungarn	23
FRIENDSHIP AND LOVE IN THE HUNGARIAN PHILOSOPHY	28
BARÁTSÁG ÉS SZERETET A MAGYAR FILOZÓFIÁBAN.....	28
NYELVÉSZET	29
Czeglédi Katalin: Nyelvi funkciók és gondolkodás a földrajzi nevek tükrében	29
Obrusánszky Borbála: Hun nyelvészeti kérdések.....	37
LINGUISTICS	45
ŐSI ÍRÁSRENDSZER KUTATÁS	46
Mellár Mihály: Az Arkalochori Balta felirata.....	46
THE ARKALOCHORI AXE.....	48
GAZDASÁG	49
Sándor Renáta: Egészségturizmus innováció megjelenése és területi összehasonlítása	
a németajkú és mediterrán országok viszonylatában	49
THE APPEARANCE AND GEOGRAPHICAL COMPARISON OF HEALTH TOURISM.....	55
VERSEK	56
Bencze Mihály: Őrzöm a gyertyát	56
Jenei István: Büszke sólyom.....	57
Jenei István: Bulvária	57
Pataki Tamás: Május esti idill	58
Pataki Tamás: Gólyáskenyér	59
KRÓNIKA	60
Bencze Mihály: A 21. Erdélyi Magyar Matematika Verseny	60
Czakó Gábor: Czuczor-Fogarasi Emlékkonferencia.....	62
CHRONICLE	63

KÖNYV- ÉS LAPAJÁNLÓ — BEMUTATÓ.....	64
MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK 6. — <i>Kiss Dénes: A titokzatos ősn nyelv —</i>	64
MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK 7. — <i>MAGYAR ÍRÁS: Friedrich Klára-Szakács Gábor: Az ősi székely-magyar rovásírás * Borbola János: A Nílus-parti hieroglifák magyar nyelvű olvasata —.....</i>	65
MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK 8. — <i>Gönczi Tamás: Pilisi titkok, pálos barátok —.....</i>	66
MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK 9. — <i>Grandpierre Attila: Grandpierre K. Endre emlékezete —</i>	68
Bérczi Szaniszló: Kisázsiai művészetek.....	69
BOOK (P)REVIEW	76
ÍGY ÍRTUNK MI.....	77
Szabó Zoltán: Emberség és reform.....	77
Szabó György: Nagylucsei Dóczy Orbán Imádságoskönyve.....	85
Sulyok Vince: Nyugati levél.....	90
Sulyok Vince: Látogatás Sperlongában	92
Sulyok Vince: Nyugati levél.....	94
HIGHLIGHTS FROM THE 20 th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.....	95

Kedves Olvasó!

Megjelent Bérczi Szaniszló legújabb kifestő-füzete *‘Körtemplomok a Kárpát-medencében és Nyugat-Euráziában’* címmel. A füzet elektronikusan elérhető a következő címen: <http://www.federatio.org/tkte.html>

Megjelent a *Journal of Eurasian Studies* II. évfolyam 4. száma. A tartalom:

- **FARKAS, Flórián:** Dear Reader
- **NEWS BRIEF** (compiled and edited by **ZOMBORI, Andor**)
- **HISTORY**
 - **MD. HABIB, Reza:** Post Gupta Bengal — Inscriptions, Coins and Literatures
 - **SZABÓ, Christopher:** In Memoriam Viktor Padányi
- **ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH**
 - **MELLÁR, Mihály:** The Arkalochori Axe
- **ETHNOGRAPHY**
 - **MALAYEV, Alibek Kazhgaly uly:** She-Wolf-Mountain
 - **МАЛАЕВ, Алибек Кажгали улы:** ГОРА-ВОЛЧИЦА [MALAYEV, Alibek Kazhgaly uly: She-Wolf-Mountain] (in Russian)
- **GEOSTRATEGY**
 - **MARÁCZ, László:** European Tools of Conflict Management in Central European States with Hungarian Minorities
- **LITERATURE & ARTS**
 - **EKUKLU, Bülent:** Zeki Demirkubuz ve “Kader” [EKUKLU, Bülent: *Zeki Demirkubuz and “Destiny”*] (in Turkish)
 - **MURAKEÖZY, Éva Patrícia:** The Immortal
- **TRAVELOGUE**
 - **TAPON, Francis:** Finland — or call it Suomi
- **BOOK (P)REVIEW**
 - **AYDIN, Erhan:** Köktürk ve Ötüken Uygur Uygur Kağanlığı Yazıtları
 - **BÉRCZI, Szaniszló:** Ancient Arts of Asia Minor
 - **OLTRAMONTI, Giulia Prelz:** War and Peace in the Caucasus: Russia's Troubled Frontier
 - **УСМАНОВА, Лариса:** Айнур Сибгатуллин «Исламский Интернет» [USMANOVA, Larisa: *Aynur Sibgatullin «Islamic Internet»*] (in Russian)
- **CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA**
 - **OBRUSÁNSZKY, Borbála:** Gábor Bálint de Szentkatolna: Eastern-Mongolian Songs

A lap itt érhető el: <http://www.federatio.org/joes.html>

A Szerkesztőség

Hága, 2011. február 10.

Dear Reader,

The latest coloring-booklet created by Szaniszló Bérczi, entitled '*Circular Temples in the Carpathian Basin and Western Eurasia*' can be accessed at the following address: <http://www.federatio.org/tkte.html>

The 4th issue of the second volume of the *Journal of Eurasian Studies* was recently published. The content:

- **FARKAS, Flórián:** Dear Reader
- **NEWS BRIEF** (compiled and edited by **ZOMBORI, Andor**)
- **HISTORY**
 - **MD. HABIB, Reza:** Post Gupta Bengal — Inscriptions, Coins and Literatures
 - **SZABÓ, Christopher:** In Memoriam Viktor Padányi
- **ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH**
 - **MELLÁR, Mihály:** The Arkalochori Axe
- **ETHNOGRAPHY**
 - **MALAYEV, Alibek Kazhgaly uly:** She-Wolf-Mountain
 - **МАЛАЕВ, Алибек Кажгали улы:** ГОРА-ВОЛЧИЦА [MALAYEV, Alibek Kazhgaly uly: She-Wolf-Mountain] (in Russian)
- **GEOSTRATEGY**
 - **MARÁCZ, László:** European Tools of Conflict Management in Central European States with Hungarian Minorities
- **LITERATURE & ARTS**
 - **EKUKLU, Bülent:** Zeki Demirkubuz ve “Kader” [EKUKLU, Bülent: *Zeki Demirkubuz and “Destiny”*] (in Turkish)
 - **MURAKEÖZY, Éva Patrícia:** The Immortal
- **TRAVELOGUE**
 - **TAPON, Francis:** Finland — or call it Suomi
- **BOOK (P)REVIEW**
 - **AYDIN, Erhan:** Köktürk ve Ötüken Uygur Uygur Kağanlığı Yazıtları
 - **BÉRCZI, Szaniszló:** Ancient Arts of Asia Minor
 - **OLTRAMONTI, Giulia Prelz:** War and Peace in the Caucasus: Russia's Troubled Frontier
 - **УСМАНОВА, Лариса:** Айнуур Сибгатуллин «Исламский Интернет» [USMANOVA, Larisa: *Aynur Sibgatullin «Islamic Internet»*] (in Russian)
- **CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA**
 - **OBRUSÁNSZKY, Borbála:** Gábor Bálint de Szentkatolna: Eastern-Mongolian Songs

The periodical can be accessed at: <http://www.federatio.org/joes.html>

The Editors

The Hague, February 10, 2011

~ ~ ~ ~ ~

Szerzőink / Our authors

BENCZE, Mihály

Matematikus, tanár, költő. Négyfaluon született 1954-ben. A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen, a Matematika Karon szerzett 1978-ban diplomát. Azóta középiskolákban matematikát tanít, jelenleg Brassóban az Áprily Lajos Gimnáziumban. Emellett a következő területeken fejt ki tevékenységet: tevékenyen részt vett a brassói magyar középiskola rendszer megalapításában; alapítója az Erdélyi Magyar Matematikai Verseny-nek; alapítója a *Wildt József Nemzetközi Matematikai Verseny*-nek; diákjai számára mentorként működik, akik folyóiratokat szerkesztenek; az OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE nemzetközi matematikai szaklap főszerkesztője; a *Fulgur* (1993) nevű kiadó alapítója, amely magyar könyvek kiadására összpontosít. Számos könyv (verseskötetek és matematika), valamint több száz matematikai szakkikk szerzője.

Mathematician, teacher, poet. Born in Négyfalu in Transylvania in 1954. Graduated from the Babeş-Bolyai University, Kolozsvár/Cluj/Klausenburg (Transylvania), Faculty of Mathematics in 1978. Since his graduation he is teaching mathematics in high schools, currently in the Áprily Lajos High-School in Brassó/Braşov/Kronstadt (Transylvania). Next to teaching his activities cover the following fields: he was involved in the establishment of a Hungarian high-school system in Brassó/Braşov/Kronstadt; founded the Hungarian Mathematics Competition in Transylvania; founded the *József Wildt International Mathematical Competition*; mentor of students who create student periodicals; editor-in-chief of the international mathematical journal OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE; founder of the publishing house *Fulgur* (1993), which specializes in publishing Hungarian books. He is author of several books including poetry and mathematics and several hundreds mathematical papers

BÉRCZI, Szaniszló

Fizikus, csillagász, planetológus. Az ELTE TTK-n szerzett fizikus-csillagász oklevelet (1975), doktorált matematikából (1987), majd a földtudomány (planetológia) kandidátusa (1995) címet szerezte meg. 33 éve tanít az ELTE TTK-n. Korábban a Csillagászati Tanszék (1975–1978), és a Közzetani Tanszék tud. segédmunkatársa (1979), majd az Általános Technika Tanszék tanársegéde (1979–1988), adjunktusa (1988–1994), docense, jelenleg pedig a Fizikai Intézet docense az Anyagfizikai Tanszéken (2000-től). Planetológiával, kozmikus és földi anyagvizsgálattal, szimmetria kutatással foglalkozik. A Föld típusú bolygókat, az antarktiszi meteoritokat, a NASA holdközveteket és a marsi meteoriteket vizsgálja, szervezi a Hunveyor-Husar gyakorló űrszonda modellek építését. Az MTA Csillagászati és Űrfizikai Bizottságának, valamint a Geonómiai Tud. Bizottságának a tagja, a Planetológiai Albizottságnak az elnöke (2003-tól), és a MANT alelnöke (2001-től).

Physicist-astronomer who made a new synthesis of evolution of matter according to the material hierarchy versus great structure building periods. This model is a part of his Lecture Note Series Book on the Eötvös University. He also organized a research group on evolution of matter in the Geonomy Scientific Committee of the Hungarian Academy of Science (with Béla Lukács). He wrote the first book in Hungary about planetary science From Crystals to Planetary Bodies (also he was the first candidate of earth sciences in topics planetology). He built with colleagues at the Eötvös University the Hungarian University Surveyor (Hunveyor) experimental space probe model for teaching and training purposes and development of new constructions in measuring technologies.

CZAKÓ, Gábor

Decsen született 1942-ben. Egyetemi tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán fejezte be 1965-ben. Több lap szerkesztőségében dolgozik (Új Tükör, Mozgó Világ, Négy Évszak, Olvasó Nép). 1989 óta az Igen főszerkesztője. 1992-től a Magyar Szemle társszerkesztője. 1966 óta publikál országos lapokban. Somogyi Tóth Sándor, a Kortárs akkori prózaszerkesztője fedezi fel *Postáskisasszony* című novella közlésével. Fábrián Zoltán az induló Ifjúsági Magazinban jelenteti meg *Csomagok* című novelláját. Írásművészetének legszembeötlőbb vonása a stílusok tudatos változtatása, ami abból az eltökéltségből ered, hogy mondanivalóit a nekik megfelelő formában jelenítse meg. Szellemisége egyértelműen katolikuságából ered. Innen a valamennyi műben kimutatható Krisztus-utalás és Nap-pont, amely a belső szerkezetet megadja azáltal, hogy a hősök feléje szeretnének közeledni, vagy éppen még arra nézni is félnek. A prózai műfajok mindegyikében dolgozik. Számos díj nyertese (Arany János Díj, Babits Mihály Díj, Sajtótisztesség Díj, Kortárs Díj, József Attila Díj, Nagy Gáspár Díj, Stephanus Díj, Árpád pajzs).

Was born in Decs, Hungary. Completed his academic studies in 1965 at the University of Pécs, Faculty of Law. Then he was working at several periodicals; since 1989 he is editor-in-chief of the periodical Igen, and since 1992 co-editor of Magyar Szemle. Mr. Czako publishes in newspapers of national circulation since 1966. The most

striking aspect of his writing skill is the conscious alteration of styles, which is based on his decision to express the message within the best form. His spirituality is fundamentally shaped by his Catholicism. He is using every genre of prose. Mr. Czako is winner of numerous prizes.

CZEGLÉDI, Katalin

A Szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar magyar-országi-altajisztika szakán folytatta tanulmányait, az altajisztikai tudományokból egyetemi doktori címet is Szegeden szerzett. Nyelveket valamennyi magyar állami iskolai típusban, nyelvészetet és idegen nyelveket főiskolán és egyetemen tanított. Kutatási területe az általános és alkalmazott nyelvészetben belül a nyelvészeti őstörténet. Jelenleg a Miskolci Nagy Lajos király Magánegyetemen és a Budapesti Kőrösi Csoma Magánegyetemen tanít nyelvészeti őstörténetet. Előadásai rendszeresen vesz részt konferenciákon. Eddig mintegy 80 tanulmánya és két könyve (*'A szkíta-hun nyelvek története 1. Hangtan 2. Ősmondattan'*) jelent meg. Megjelenés alatt: *'3. Alaktan (1. Gyökrendszer 2. A toldalékok rendszere)'*. Feladatának a nyelvünk és népünk igaz történetének a minél jobb megismerését valamint a megszerzett tudás átadását tartja.

Studied Hungarian-Russian-Altaic languages and literatures at the University 'József Attila' in Szeged, Hungary. She was given the title 'dr. univ' at the same University, too. As a teacher Ms. Czeglédi taught foreign languages at all type of state schools, and linguistics at state universities. Her major research topics cover linguistic prehistory in general and applied linguistics. Currently she teaches linguistic prehistory at Private Universities called 'Nagy Lajos király' in Miskolc, Hungary and 'Kőrösi Csoma' in Budapest, Hungary. She regularly delivers scientific lectures at conferences and meetings. Ms. Czeglédi published about 80 essays and two books: *'History of Scythian-Hunnish languages 1. Phonetics 2. Presyntaxe'*. Currently she is working on the third volume of this series *'3. Accidence (1. System of roots of words 2. System of forming of words.)'*. Her major aim is to learn the history of our language and our people in the best possible way and to convey this knowledge to as many people as possible.

JENEI, István

Szegeden született — színésznőt nem szeretett — (szabadon Babits Mihály után) 1946-ban. Általános és középiskoláit "töretlen" fejlődéssel végezte el. Szegény, de *egyéb* származású lévén — jeles érettségi bizonyítványa ellenére — kétszer is reménytelen volt jelentkezése az egyetemre. Ezután rövid ideig volt építő- és paprikaipari segéd munkás, tervező vállalati figuráns, majd tudóstanatóriumú ápoló, miután szállodaportás tanulónak állt. Élete során feltűnt még mint kereskedelmi ügyintéző (magyarul számla-felíró), árelőadó, boltvezető, munkanélküli és köztisztviselő. Munkavégzés mellett 1982-ben előbb kereskedelmi üzemgazdász oklevelet, majd 52 éves korában személyügyi szakosító másoddiplomát szerzett. 2005 óta nyugdíjas. Ezidőtájt kezdett el — húszegynéhány év szünet után — újra írni. Húsz éve rendszeresen látogatja Erdélyt, második — *fogadott* — hazáját, mely létezése meghatározó élményévé vált. Megfogadta: amíg Székelyföldet és Erdélyt meg nem ismeri, addig más országba lábát be nem teszi. Így ez egy életre szóló szerelem lett, hiszen Erdélyt megismerni egy egész élet is kevés. Versei és rövidebb írásai ezidáig hetilapokban és az Amatőr Művészek Fóruma weboldalon jelentek meg. Az utóbbi évek termése a www.amatormuveszek.hu oldalon található meg jenei szerzői néven.

Born in Szeged in 1946. Though he had A-level diploma at the high school, due to his family background he was blocked twice by the Communist regime from entering university. During his life he performed several jobs, then finally in 1982 he was allowed and could obtain university degrees (in management). Since 2005 he is retired and since this period he writes again. His second home is Transylvania, where he spends most of his time when not at home. His poems and writings are published in literary journals and on the Internet (e.g. www.amatormuveszek.hu under the name jenei).

MÁTÉ, Zsuzsanna

A Szegedi Tudományegyetemen a Juhász Gyula Pedagógusképző Karon oktat magyar irodalmat és esztétikát. Törzstagja a Szegedi Tudományegyetem Málnási Bartók György Filozófiai Doktori Iskolájának. Az MTA Doktori Bizottságánál 1996-ban szerzett kandidátusi fokozatot, Abszolútum a művészetfilozófiában századunk első felében témában. 2006-ban habilitált a Debreceni Egyetemen Sík Sándor — a szépíró, az irodalomtudós és az esztéta könyvével. Fő kutatási területei: a magyar esztétika története és más komparatistikai esztétikai problémakörök. Számos kötet szerzője.

Works as habilitation professor at the University of Szeged (Juhász Gyula Teacher Training Faculty), she teaches Hungarian literature and aesthetics. Ms. Máté is full member of the doctoral PhD-system in philosophy of Málnási

Bartók György at the University of Szeged. She received a PhD-degree in Philosophy: "The Absolute in the philosophy of art in the first half of our century", at the Hungarian Academy of Sciences (1996); Habilitation: "Sándor Sík – the author, the literary scientist and the aesthetician" at the University of Debrecen (2006). Her main field of research are: Hungarian history of aesthetics and other comparative questions of aesthetics. Author of several books.

MELLÁR, Mihály

Matematikus oklevelet szerzett a Belgrádi Tudományegyetemen. 1980 óta Ausztráliában él, ahol ausztráliai aboriginal és pápua-új guineai művészkereskedőként dolgozik. Emellett szerves és endogén kultúrák kutatásával foglalkozik.

Mathematician, Academia of Sciences, Belgrade. Since 1980 he is living in Australia, working as Australian Aboriginal and Papua New Guinean art and craft dealer, researching organic and endogen cultures.

OBRUSÁNSZKY, Borbála

Történész-orientalista. 1992-1997 között az ELTE-n történelem-mongol szakon végez, majd 1997 és 1999 között a Mongol Állami Egyetemen végez posztgraduális képzést, és 1999 decemberében megvédi a doktori címét. 2000-2002 között a Pécsi Tudományegyetemen alakuló Ázsia Központ külső szakértője volt, majd a Shambala Tibet Központ mongol programjait szervezte. Közben több tanulmányutat tett Mongóliába és Kínába. 2005-től a Körösi Csoma Sándor Egyetem előadója, oktatott az ELTE Jogi Karán is. Ezen kívül több magyar tudományos egyesület tagja, alapító tagja: Magyar Östörténeti Munkaközösség, Magyar Történelmi Társulat, László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület. Számos könyv és tanulmány szerzője. A Journal of Eurasian Studies főszerkesztő-helyettese.

Historian, orientalist. She completed her studies at the University Eötvös Loránd in Budapest between 1992 and 1997 in history and Mongol civilization. This is followed by a postgradual study at the Mongol State University, where she is awarded a Ph.D. degree in 1999. Between 2000 and 2002 she is external consultant of the Asia Center at the University of Pécs. Next to that she organizes the Mongol programs of the Shambala Tibet Center. During this period she participated in several expeditions in Mongolia and China. She also lectured at the University Eötvös Loránd in Budapest. Ms. Obrusánszky is member and/or founder of several Hungarian scientific associations and she is author of numerous books and articles. She is deputy editor-in-chief of Journal of Eurasian Studies.

SÁNDOR, Renáta

Nagykanizsán született 1971-ben. Első diplomáját 1991-ben szerezte nemzetközi idegenvezetőként, majd pedagógiai, bölcsész és nyelvtanári diplomát is abszolvált több magyar egyetemen. Jelenleg nyelveket (német, olasz, spanyol, orosz) és idegenforgalmi tantárgyakat tanít Szolnokon több iskolában. Pécsen az Egészségtudományi Egyetemen doktori képzésen vesz részt, az egészségtudomány határterületeit öleli fel a kutatása során. Kettősség kíséri munkásságát. Publikációi wellness és pedagógiai témában jelennek meg elsősorban, magyar és külföldi lapokban, szakfolyóiratokban. Nemzetközi és magyarországi konferenciákon ugyancsak e két témakörben tart előadásokat, prezentációkat. Disszertációját a wellness és rekreáció kapcsolatáról készíti.

She was born in Nagykanizsa in 1971. She took her first degree as an international guide in 1991, and then also earned degrees in pedagogy, philosophy and as a language teacher at several Hungarian universities. At present she is teaching different languages (German, Italian, Spanish, and Russian) and foreign tourist traffic at several schools in Szolnok. In Pécs she is taking part in a Phd course at the University of Health Sciences; in her researches she covers the frontier zones of health sciences. Her work is followed by duality. Her publications are mainly published in the matter of wellness and pedagogy in Hungarian and foreign journals and specialist periodicals. She also has lectures, presentations in these two subject matters at international and Hungarian conferences.

She is writing her dissertation on the connection of wellness and recreation.

SEGESVÁRY, Viktor

A budapesti Református Theológiai Akadémián nyert lelkészi oklevelet 1953-ban. A genfi egyetemen doktorált politikai tudományokból, majd református teológiából. 1971 és 1994 között az Egyesült Nemzetek egyes gazdasági fejlesztési programjainak igazgatója — Algéria, Afganisztán, Mali, — majd, korai nyugalomba vonulása után, mint konzultáns, az ENSZ Fejlesztési Programjának főtanácsadója afrikai és ázsiai országokban. 1994 óta a civilizációk közötti viszony és elkerülhetetlen dialógusuk feltételeit, valamint a globalizáció problematikáját tanulmányozza.

Born in Hungary, he left his homeland after the 1956 Revolution, and worked during 25 years with the United

Nations in the field of economics and social development. His experiences in Asia and Africa familiarized him with the existence of different human worlds and taught him the necessity of understanding and tolerance in human relations. He obtained a Ph.D. in Political Science and International Relations from the Graduate School for International Studies and a D.D. from the Faculty of Protestant Theology, both at the University of Geneva (Switzerland).

SULYOK, Vince (1932-2009)

1932-ben a Győr melletti Ménfőn született és egri főiskolai hallgatóként vett részt a 1956-os forradalomban, amiért utóbb el kellett hagynia Magyarországot. Norvégiában talált második otthonára, ahol egyetemi diplomát szerzett, majd az Oslo Egyetemi Könyvtárban évtizedeken át volt a közép- és kelet-európai részleg (s benne a bőséges Hungarica-gyűjtemény) szakértője és vezetője. 1958-ban Rómában jelent meg verseskönyve (*Rámdöntött világ*), 1961-ben Brüsszelben (*Céltalan ég alatt*). A norvég, a német, az orosz és a magyar irodalom jeles műfordítója. Sulyok Vince sok éves munkájának eredményeképp 1995-ben megjelent az *Ungarns Historie og Kultur* (*Magyarország története és művelődése*) című, 700 oldalas, enciklopédikus mű, mely hiteles és bőséges ismeretet közvetít a magyar kultúráról a skandináv világ számára. 2009. augusztus 9-én hunyt el osloei otthonában.

Born in 1932 in Ménfő, near Győr (Hungary). Took part in the 1956 Revolution as a college student in Eger and therefore he ought to leave his country. He found refuge in Norway, where he gained an academic degree and was for decades with the Oslo University Library as the expert and leader of the Central and Eastern-European section. In 1958 his volume of poems entitled '*A world knocked over on me*' was published in Rome and in 1961 another one, '*Under aimless sky*' in Brussels. Mr. Sulyok has an extensive literary translation record; he translates the Norwegian, German, Russian and Hungarian literature. In 1995 his 700 pages large encyclopaedic work written in Norwegian entitled *Ungarns Historie og Kultur* (*Hungary's History and Culture*) was published, which has already proved to be an invaluable source to the whole Scandinavian world interested in Hungarian history and culture. Passed away on 9 August 2009 in his home in Oslo.

VERES, Ildikó

A Miskolci Egyetem Filozófiatörténeti Tanszékének docense, ahol többek között magyar filozófiatörténetet ad elő. Fő kutatási területei a Kolozsvári Iskola és Brandenstein Béla. Számos filozófiatörténeti könyv szerzője [pld. Egy református gondolkodó a XX. század első felének Erdélyében (társszerző: Tökés István), Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen, 1994., Igazság és hiánynélküliség — Tanulmányok Varga Béla bölcséletéről Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2001., A Kolozsvári Iskola I. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.], illetve szerkesztője, tudományos konferencia szervezője. Tudományos fokozatok: Magyar nyelv- és irodalom - művelődési menedzser szak KLTE BTK, 1978; Filozófia szakos előadó ELTE BTK, 1982; Dr. univ. KLTE BTK, 1983; A filozófia tudományok kandidátusa, 1991. (Ph.D.-vá minősítve: 2000); Dr. habil. Debreceni Egyetem, 2005.

Graduated in 1978 at the Kossuth Lajos University, Debrecen (Hungarian and Cultural Management) and in 1981 at the Eötvös Loránd University, Budapest (Philosophy). She received a Ph.D.-degree in philosophy in 1991, Sándor Tavaszy and the Kolozsvár School of Philosophy. Ms. Veres is adjunct professor at the University of Miskolc (Department of History of Philosophy) where she teaches — among others — history of Hungarian philosophy. Her main research areas are the Kolozsvár School of Philosophy and Béla Brandenstein. She is the author and editor of numerous books on history of philosophy.

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Freiburg i.B., Németország	/	Freiburg i.B., Germany
MURAKEÖZY, Éva Patrícia	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

~ ~ ~ ~ ~ ~

POLITOLÓGIA

Segesváry Viktor :

Mi lett a demokráciából?

Ma a demokrácia ideológiája uralmának korában élünk. A demokrácia – a nép hatalma – a nép szuverenitásán alapul, vagyis azt fejezi ki, hogy a nép akarata minden más döntés, minden más politikai és gazdaságpolitikai hatalom megnyilvánulása felett áll.

Ezzel szemben, amit magunk körül látunk, ennek teljesen az ellenkezőjét mutatja. A demokratikus ideológia uralmának mindenütt, mindenáron való hangoztatása s a vele szemben álló valóság, a népszuverenitás teljes tagadása, korunknak, melyet a modern fejlődés vége jellemez, legalapvetőbb ellentmondását fejezi ki. Ezt az ellentmondást már majdnem fél évszázaddal ezelőtt felismerte a nagy francia szociológus, Raymond Aron, aki a múlt század ötvenes évei végén tartott egyetemi eladásában a parlamentáris demokráciát (a nyugati modell alkotmányos-pluralista koncepciójának megfelelően), oligarchikus politikai rendszernek minősítette. Ez egyszerűen azt jelenti, hogy a mai demokratikus államban a hatalom egy kiválasztott társadalmi csoport és annak képviselői kezében van. Ez a lényege a népszuverenitás és az oligarchikus-demokratikus elvek közötti alapvető ellentmondásnak. Miben nyilvánul meg ez az ellentmondás korunk politikai életében?

Először abban, hogy a bírói hatalmat, mely a kormányon lévők hatalmi érdekeit fejezi ki, hiszen nem a nép által közvetlenül választott bíróból áll, hanem ezeket a hatalmon lévők, mint a köztársasági elnök vagy a parlamentben ülésző képviselők, nevezik ki. Tehát a bírónak demokratikus legitimitásuk nincsen. Az így kialakult helyzetnek kettős oka van:

- ✚ Az egyik az, hogy miután a keresztény erkölcsön alapuló értékrendszert a modernkori fejlődés teljesen kiiktatta a közéletből, szükség volt egy olyan társadalmi intézményt teremteni, mely az egyedül érvényes morális tekintélyt jelenti akkor, amikor az egyének túlzó individualizmusán alapuló erkölcsi magatartását elítélni vagy korrigálni kell;
- ✚ A másik az, hogy az általuk kontrollált bírói rendszer morális súlya a hatalmon lévők érdekeinek biztosítására szolgál, ha ez szükségesnek mutatkozik.

Így jutottunk abba a szinte hihetetlen helyzetbe, hogy a nép döntéseit, amikor az a demokratikus oligarchiának nem kedvez, a legfelsőbb vagy alkotmányos bíróság elé terjesztik, mely a megfelelő ideológiai alapon, de jogilag érvelve, megsemmisíti a nép döntését. Azokban az országokban, mint Svájc, ahol működik az ún. direkt demokrácia, – egyes kantonokban a város főterén, kézfelemeléssel – de a hasonló döntéseket is megsemmisítheti az ország legfelsőbb bírósága.

Az igazságszolgáltatásnak ez a szerepe megfelel az annyit hangoztatott 'jogállami' koncepciónak. A jogállam fenntartása nem jelent mást a demokratikus ideológia szempontjából, mint az alkotmány tiszteletét, ameddig ez az uralmon lévő politikusok érdekeit szolgálja, bármilyen alkotmányról legyen szó, s ennek felel meg az alkotmányos bíróságok nagy szerepe. Az alkotmányra való hivatkozás azonban megint egy kettős ellentmondást rejt magában:

- ✚ *Először*, minden alkotmány emberek alkotása, tehát nem valami a valóság felett álló szentség, amit emberek ugyanúgy, mint ahogy megalkották, bármikor meg is változtathatják. Ennek az a feltétele a parlamentáris demokráciákban, hogy az érvényben lévő alkotmányban jelzett többség – általában a képviselők kétharmada – ezt megszavazza. Mivel ma, egypárti vagy koalíciós kormányzás idején, erre kevés esetben van többség, így az alkotmány az uralmon lévő politikai csoport hatalmon való megmaradásának egyik legfőbb biztosítója.
- ✚ *Másodszor*, a századokkal ezelőtt alkotott vagy újabb időkől származó minden alkotmány tartalma elkerülhetetlenül egy értelmezés, tehát interpretáció kérdése. Végeredményben minden alkotmányt egy új helyzetben, egy új kontextusban kell értelmezni, s ez elkerülhetetlenül vitákra ad okot. Különösen így van olyan esetekben, mint az Egyesült Államokban, ahol az alkotmányt több mint 200 évvel ezelőtt írták a honalapító atyák (gondoljunk csak a Reagan elnök által kinevezett, de a szenátus által megbuktatott, Bork legfelső bíró sorsára, aki az alkotmány szó szerint való értelmezésének volt híve, míg a demokraták által uralt kongresszus az alkotmánynak a mai helyzet szempontjából való interpretációját akarta érvényesíteni). Vagy a mai magyar alkotmány esetére, mely a kommunista időkől származó alkotmány toldozgatott-foldozgatott adaptálása egy demokratikus államberendezés követelményeihez. Meg kell jegyezni, hogy egy diktatórikus

korból származó alkotmány, melynek perspektívájában elképzelhetetlen az uralmon lévő osztály hatalomvesztése, természetesen megfelel a demokratikus oligarchia kívánságának.

Egy alkotmány tehát biztosítja az uralmon lévőknek két választás közötti hatalomban maradását, bármi történjék is. Ezért lehetséges, hogy bár Bush elnök már régóta elvesztette népszerűségét az iraki háború miatt, s bár a kongresszus már a másik párt, a demokraták, kezében van, ő hivatali idejének lejártáig hatalmon maradhat. Ugyanígy a többségi, szocialista párt által megválasztott magyar kormányfő mind addig hatalmon marad, amíg nem esedékesek az alkotmány szerint új választások, bár nyilvánvalóan elvesztette demokratikus többségét (lásd a helyhatósági választásokat és a kisebbségi kormányzást).

Az uralmon lévő oligarchiának a demokratikus választási rendszer által való védelmére vonatkozó legkirívóbb bizonyíték az Európai Parlament elnökének, Pötteringnek, a demokraták számára elképzelhetetlen kijelentése az ír népszavazás után, mely veszélybe hozta a Lisszaboni Szerződés elfogadását. Pöttering a referendumok kiiktatását követelte az Európai Unió tagjainak gyakorlatából, mondván, hogy a nép csak a demokratikus választásokon szavazzon, s akkor leszavazhatja a kormányt, amely nem akarátának megfelelő politikát folytat, de elfelejtette, hogy a már aláírt és ratifikált államközi szerződéseket egy új kormánynak is tiszteletben kell tartania. Ahogy egykor Bertold Brecht mondta a kommunista kormányokról, ha a nép döntése nem tetszik nekik, akkor a kormány válasszon egy új népet magának.

A demokráciának e mai helyzetéből ered az is, hogy a régen oly sokat hangoztatott szubszidiaritás elvéről, mely azt jelenti, hogy a döntéseket mindig annak a szervnek kell meghoznia, mely legközelebb van a döntések által érdekeltkehez, ma már senki nem beszél. Az oligarchiák elfelejtették azt, amit Henry Kissinger írt már több mint egy évtizeddel ezelőtt, hogy a decentralizáció a demokrácia legmagasabb formája.

WHAT HAPPENED TO DEMOCRACY?

In this paper the author provides a brief and powerful analysis of the state of 'democracy', in our time when we live on an era of 'democracy', however, its main concept is fundamentally corrupted and bent to the needs of the ruling oligarchies.

PHILOSOPHIA PERENNIS

Máté Zsuzsanna :

Az ember tragédiájának létértelmezése — 150 éves Az ember tragédiája (1. rész)

ÖSSZEFOGLALÓ

2010 és 2012 között ünnepeljük Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeménye megírásának és megjelenésének 150. évfordulóját. E jeles alkalomból jelenik meg tanulmányorozatom *Az ember tragédiájának autonóm filozófiájáról*, melynek első része a mű metafizikus és antimetafizikus létértelmezéséről szól. A metafizikus és az antimetafizikus létértelmezések az 'ellentétes együttlevőség' mintázatának egymást megújító kritikájára építenek, a befogadás folyamatában egy alapvető feszültséget hordozva.

* * *

Madách Imre 1859. februártól 1860. március 26-ig írta *Az ember tragédiája* című drámai költeményét, mely 1862. január 12-én jelent meg először, 1861-es dátummal. Autodidaktának nevezhető szerzőjét a mű nagyságának elismeréseképpen 1863-ban a magyar Akadémia tagjai sorába választották. Madách Imre 1864-ben, 41 évesen halt meg. 2010 és 2012 között ünnepelhetjük e remekmű megírásának és megjelenésének 150. évfordulóját. E jeles és kivételes időpont az, ami indokoltá teszi jelenlegi és korábbi tanulmányorozatom. Alapvetően két szempontból vizsgálom *Az ember tragédiáját*, egyrészt autonóm filozófiája felől, másrészt a magyar kultúrában betöltött helyét az elmúlt 150 évben. A magyar irodalom történetében nincs még egy olyan irodalmi mű, amelyről ilyen sok, ennyifajta és –féle tanulmányt, értelmezést írtak volna és ugyanakkor nincs még egy ilyen műalkotás, amelyről ennyire ellentétes értelmezések és szélsőségesen eltérő esztétikai értékelések születettek volna. Értelmezéstörténetében azonban ritkán elemezték önálló filozófiáját, szemben az igen részletes filológiai és hatás-vizsgálatokkal. *Az ember tragédiája* ugyan nem filozófiai értekezés, nem alkot konzekvens filozófiai elméletet, sem rendszert, azonban mégis egy irodalmi műalkotásba átformált sajátos életfilozófia, egyedi lét- és történelemértelmezés. Bölcséletnek nem nevezhető, de egy sajátos bölcselkedést, világnézet(ek)et, létértelmezéseket hordozó bölcséleti műalkotásnak, mely autonóm filozofikummal bír: igen. E téma köré szövődik a jelenlegi írással indított magyar nyelvű tanulmányorozatom, melynek első része *Az ember tragédiájának létértelmezéséről*¹, a második része az értelemdadás és értelmetlenség, az abszolút bizonyosság és bizonytalanság együttlevőségéről, harmadik része a 'küzdés-filozófiáról', negyedik része pedig az ellentétes önértelmezésekről szól.

Hasonlóan nem vizsgálták helyét és szerepét a magyar kultúrában - a *Tragédia* 150 éves hatástörténete azonban egy kivételes alkalmat jelenthet. Hatása egyaránt objektívalódott nagyszámú műalkotás formájában, ahogy a szépirodalomban, a képzőművészetben, a színház- és filmművészetben, halhattuk illetve láhattuk több alkalommal és feldolgozásban rádiójátékként, tévéjátékként, szabadtéri színházi előadásban, operaként, sőt bábjáték-feldolgozásban is (stb.), illetve folyamatosan készül rajzfilm-feldolgozása. Az itt éppen csak felvillantott, ám igen gazdag és szerteágazó hatástörténete alapján – melynek összefoglaló bemutatására a szépirodalom, színházművészet és a képzőművészet területén a *Mikes International* folyóirat 2010-ben megjelenő számaiban tértem ki² - a magyar kultúra meghatározó művének tekinthetjük a *Tragédiát*³. *Madách* főműve szinte a magyar irodalom védjegye külhonban, negyvennél több különböző nyelvre fordították le. Csak az elmúlt tíz évben olvasható például hindi, lovári, török, héber, olasz, jiddis, latin, galego nyelven, ezen kívül megismerhető

¹ Tanulmányom megírását az SZTE JGYPK Tudományos Pályázata támogatta.

² Zsuzsanna Máté: *The interpretation of freedom in The Tragedy of Man by Imre Madách* – *Mikes International* – *Hungarian Periodical for Art, Literature and Science*. 2010. Volume X. Issue 1. January - March p. 21-26.p. *Philosophia Perennis* Zsuzsanna Máté: On the literary and theatrical impact of Madách's *The Tragedy of Man* – *Mikes International* – *Hungarian Periodical for Art, Literature and Science*. 2010. Volume X. Issue 2. April-June. 26-30. *Philosophia Perennis* Zsuzsanna Máté: On the one and a half century-presence of Imre Madách's *Tragedy of Man* in the fine arts. – *Mikes International* – *Hungarian Periodical for Art, Literature and Science*. 2010. Volume X. Issue 3. July - September. 27-31. *Philosophia Perennis*.

³ Máté Zsuzsanna: *Madách Imre Az ember tragédiája, mint emblemikus műalkotás*. In: Garaczi Imre és Szilágyi István, szerk.: *A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében (Magyarságtudományi kutatások I.)* Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2010. 443-454.

katalán, spanyol, finn, svéd, lengyel, szlovák, portugál, román, francia, holland, orosz, bolgár, eszperantó stb. nyelven is, illetve németre és angolra tucatszor is lefordították. Sőt már arra vonatkozóan is történtek jelentős kutatások, hogy az egyes országokban milyen e mű fogadtatása, így Franciaországban⁴ és Németországban⁵. 2008-ra készült el a Madách Irodalmi Társaság kiadásában Enyedi Sándor nem mindennapi vállalkozása, *A Tragédia a színpadon – 125 év* című bibliográfiája⁶, mely összesen 1151 különböző bemutatót regisztrál, és a mögötte lévő több ezer színházi estét (csak a Nemzeti Színházban ezernél többet). E könyv adatai szerint a *Tragédia* színrevitele nemcsak a történelmi Magyarország valamennyi városában és számtalan kisebb településén történt meg, hanem szinte behálózta a földet, az európai fővárosokon keresztül Buenos Aires-től Detroit-ig. A *Tragédia* e bibliográfia szerint a magyar színházművészet és irodalom egyetemes befogadottságának jelképeként is interpretálható az 1883-as ősbemutató óta.

Palágyi Menyhért filozófus, Madách Imre első monográfia-írója 1900-ban ekképpen sejtette meg a *Tragédia* illusztris jövőjét: „*Madách műve beiktatta nemzeti művelődésünk sajátlagos törekvéseit az emberiség legfelső törekvéseinek rendszerébe. Nagyszerű ígéret rejlik Madách világra szóló alkotásában: az az ígéret, hogy a magyar génus, ha egyszer majd igazán felszabadulhat, nem marad szellemi téren sem adósa a művelt Nyugatnak, hanem sajátos elmekincseiből visszafizetendő tanítómesterének, amit tőle eltanult. Boldog, ki e kort látni fogja.*”⁷

Magyar nyelvű tanulmánysorozatomban alapvetően két kérdés- és problémakört állítok a középpontba: egyrészt a filozófia mint irodalom oldaláról a filozófiai téma és anyag, a filozofikum, az eszmeiség milyenségét vizsgálom *Az ember tragédiájában*, melytől elválaszthatatlan a ’mi a filozófiai téma és anyag?’ kérdése. Másrészt az irodalom mint filozófia oldaláról: a ’hogyan formálja a filozofikumot, a hogyan alakul át a filozófiai téma és anyag esztétikumává?’ esztétikai kérdésfeltevését, – *Sőtér István* kifejezésével – ’a bölcsélet átminősülését költészetté’⁸, melyen belül alapvető mintázatként az ’ellentétes együttlevőségek’ struktúráját, oscillációs működési mechanizmust és feszültségeremtő hatását mutatom be a filozófiai kérdések és válaszvariációk vonatkozásában. E mintázat szinte leképezi a filozófia legősibb formáját és témáját, mégpedig a beszélgetésbe, a dialógusba vont érvet és ellenérvet; a kérdés – válasz tárgyat és témáját tekintve pedig a *Tragédia* filozofikumának alapkérdését és témáját: a létezés, az emberi lét értelmezését valamint az értelemadást, így a létezés, az élet értelmének a keresését, megtalálását, elvesztését majd visszanyerésének lehetőségét.

A ’mi a filozófiai téma és anyag?’ kérdésre válaszolva elsősorban a *Tragédia* autonóm filozofikumát, a szövegben létrejövő és a szöveg által hordozott bölcséletet vizsgálom és annak milyenségét mutatom be és nem a ’honnan van a filozófiai anyag’ vagy ’mi ennek a forrása’ pozitívista szemléletű kérdését állítom a középpontba (bár e kérdést nem kerülöm meg).

Palágyi Menyhért a *Tragédia* megszületése után negyven évvel már így ír a mű eredetisége illetve a hatás- és ’hasonlóság’- kutatás összefüggéséről: „*Minél újszerűbb valamely alkotás, annál inkább kapkodunk valamely hasonló után, melyhez mérjük: hogy valamiképpen el tudjuk rovincsolni a szokatlanul új és meglepő jelenséget. Az ilyen ideges kapkodásban misem esik meg könnyebben, hogy a szóban forgó művek igazi rokonsága elkerüli figyelmünket, de még annál kevésbé vesszük észre azt a sajátost és örökbecsűt, ami mindeniket a maga nemében egyetlenné teszi. (...) De olyan különyszerű és eredeti alkotás Az ember tragédiája, hogy nem csodálhatjuk, ha a bírálók nagyon is belekapaszkodtak (...) fölületes és lényegtelen hasonlóságokba (...).*”⁹ Az azóta eltelt 110 év értelmezéstörténete, a Madách-szakirodalom hatásvizsgáló jellege még inkább igazolta Palágyi megfigyelését a 40 évre vonatkozóan, mind a filológiai hatáskutatás, mind a komparatistikai jellegű kutatások ’ideges’, ’fölületes és lényegtelen’ hasonlóság-keresését illetően. Így valószínűleg sokunk számára ismerős Madách Imre drámai költeményének az a megközelítési módja, amelyben az értelmezők kiemelnek egyes bölcséleti tartalmú jelentésegységeket a műalkotásból és hozzáillesztik azt a filozófiai gondolatot vagy rendszert, amelyet – saját filozófiai műveltségük alapján – relevánsnak tekintenek az interpretáció folyamatában. A probléma ott kezdődik az effajta értelmezési technikáknál, hogy rendre kiderül: Madách nem volt sem következetesen kantiánus; sem egészen hegelianus; amennyire pozitívista és mechanikus materialista volt, éppúgy ’objektív idealista’ is, sőt ’agnosztikus idealista’. Ezen az ismeretelméleti agnoszticizmuson “*az esetleges dialektikus vonások mit sem változtatnak*”¹⁰ – szól az egyik lesújtó vélemény. A fentebbiek mellett még számtalan szellemi irányzat hatását és benne levőségét is tulajdonítják a *Tragédiának*, a legutóbbi újdonság a szabadkőműves hagyomány, mint forrásanyag feltételezése és a gnosztikus analógiák.¹¹ (Megjegyzem, érdemes lenne megvizsgálni, hogy a *Tragédia* értelmezéstörténetében a hasonlóságokat kereső és állító elemzések miképpen követik a filozófiai gondolkodást nyomasztó aktuális ideológiai ’széljárást’, vagy esetleg egyfajta ’divatot’. Másrészt az egyes filozófiai hatás- és ’hasonlóság’-

⁴ Madácsy Piroska: *A Tragédia üzenete a franciáknak*. Kiadja a Madách Irodalmi Társaság. Szeged - Budapest, 2008.

⁵ Podmaniczky Katalin: *Az ember tragédiájának fogadtatása német nyelvterületen (1862-2003)*. In: Bene Kálmán, szerk.: *XVII. Madách Szimpózium*. Kiadja a Madách Irodalmi Társaság. Szeged - Budapest, 2009. 155-168.

⁶ Enyedi Sándor: *A Tragédia a színpadon – 125 év*. Az ember tragédiája bemutatói. Madách Irodalmi Társaság. Budapest, 2008.

⁷ Palágyi Menyhért: *Madách Imre élete és költészete*. Az Athenaeum Irod. és Nyomdai R.T. Kiadása, Budapest, 1900. 373.

⁸ Sőtér István: *Álom a történelemről. Madách Imre és Az ember tragédiája*. Akadémiai, Kiadó, Budapest, 1969. 89-90.

⁹ Palágyi Menyhért, 1900, 371.

¹⁰ Gelencsér Géza: *Az ember tragédiája filozófiai problémái*. Jelenkor, 1959. 4. szám. 58-75. o.

¹¹ Bíró Béla: *A Tragédia paradoxona*. Liget Könyvek, Budapest – Kolozsvár, 2006.

kutatások inkább illusztrálják az adott szerző filozófiai gondolköreinek spektrumát és tájékozottságát, mint a *Tragédia* intellektuális eredetiségét.) Az ilyen összevetések többségében aztán megszületik a szomorú következtetés is: Madách Imre nem volt jó filozófus, csak kontárkodott, hisz túlságosan eklektikus, következtelen és ellentmondásos, sőt az is lehet, hogy innen-onnan, elavult filozófiai kézikönyvekből vagy szekunder irodalmakból csipegette fel tudását.

Ahogy azt e tanulmányomban részletezem, a *Tragédiának* a létre, az emberi létezés lényegére vonatkozó metafizikai, élet- és történelemfilozófiai kérdései sok tekintetben megegyeznek a premodernre jellemző 'metanarratív' filozófiai teóriák alapproblémaival, annak metafizikus illetve a metafizikát tagadó vonulatával valamint a premodern filozófiák narratívájának legfőbb jellemzőivel is egybeesést mutat a *Tragédia* filozófiai aspektusú történetmondása. Így nem véletlen, ha analógiákat lát(hat)unk a *Tragédia* és e filozófiai diszkurzusokba foglalható irányzatok és képviselők között, így a romantikus-liberális történelemfilozófia, a pozitivisták, a mechanikus materialisták, a determinizmus különböző válfajai, az utópikus szocializmus, a deizmus, Kant¹², Hegel¹³, Fichte¹⁴, sőt Kierkegaard¹⁵, Schopenhauer, Nietzsche, Spengler¹⁶ vagy éppen az egzisztenciálfilozófiák¹⁷, így például Karl Jaspers¹⁸ között. Ezeknek a részben Madách korán is túlmutató lehetséges filozófiai analógiáknak az oka, az azonos metafizikai, élet- és történelemfilozófiai kérdésfelvetések; okozata: az egyes filozófiai teóriák megoldásai és Madách művének válaszlai között hasonlóságok, analógiák mutatkoznak. Mindez függetleníthető attól a filológiai kérdéstől, hogy Madáchra valóban hatottak-e az egyes filozófusok, amely néhány fentebbi párhuzam esetében természetesen fel sem vehető. E függetlenítés nem jelenti azt, hogy érdektelenek volnának a konkrét filozófiai hatásra irányuló filológiai kutatások, ahol ez indokolt és ahol ez egyáltalán megtehető vagy hogy ne lennének fontosak az analógiák, hiszen ennek a sokszínű, néhol saját korát tekintve előremutató filozófiai analógiáknak a megléte voltaképp Madách Imre autonóm filozofikus gondolkodását bizonyítja. Azt a tényt, hogy képes volt igen széles ismeretanyaga alapján - a bölcséleti hagyományon alapuló és a korában lényeges - filozófiai kérdések meglátására, felvetésére, progresszív végiggondolására és e bölcséleti jelentéstartalom átlényegítésére esztétikumá. Madách filozófiai autonómítása abban ragadható meg, hogy a forrásain messze túllépő, önálló, egységes filozofikum megfogalmazója volt. A *Tragédia* filozófiája az egészről, a mű, a szöveg gondolati rendszeréből, és nem a benne felbukkanó egyes eszmék forrásaiból közelíthető meg.

A 'mi a filozófiai téma és anyag' kérdését tehát nem a filológiai hatás- és forráskutatás oldaláról közelítem meg, hanem a *Tragédia* autonóm, a szövegben felépített és a szöveg által hordozott filozofikumának milyensége felől, ennek bölcséleti sajátosságait elemzem. Ugyanakkor a lehetséges gondolati párhuzamokat vázlatosan jelzem tanulmányosorozatomban, kiemelten a kanti és a hegeli, hegelianus filozófia kapcsán, az Aethaneum folyóirat által közvetített bölcséleti ismeretanyag valamint a kortárs „egyezményes filozófia” lehetséges hatása felől. A párhuzamos gondolatok vonatkozásában nem tartom feladatommak eldönteni azt, hogy a különböző esztétikai és filozófiai analógiák esetében tényleges hatásról, forrásról vagy, egy a korba beágyazódott, különböző áttételeken érvényesülő eszmei ismeretanyag felhalmozásáról és felhasználásáról van-e szó. A bizonyíthatóan meglévő filozófiai párhuzamok különbözősége látszólagos, mivel sokkal inkább a nagyobb halmaz, azaz a premodernre jellemző 'metanarratív' filozófiai teóriák alapproblémaival való egyezésről, azok megkérdőjeleződéséről, így a metafizikus illetve a metafizikát tagadó diszkurzusról van szó a *Tragédia* filozofikumát illetően. Mivel nem szeretnék belekapaszkodni 'föföletes és lényegtelen hasonlóságokba', így szándékom az, Palágyi Menyhértet szabadon idézve, hogy 'vegyük észre azt a sajátost és örökbecsűt, ami a *Tragédiát* a maga nemében egyetlené teszi' és ugyanakkor vegyük észre meglepően eredeti, 'különszerű' mivoltát is.

Megközelítesemben a *Tragédia* dialogicitásának mindhárom relációját érvényesítem a lehetőségeimhez képest: így a *Tragédiával* történő esztétikai-hermeneutikai, szükségszerűen a saját esztétikai tevékenységem értelmezői olvasatát; a *Tragédiáról* szóló értelmezés- és hatástörténeti - a téma szempontjából releváns - elsősorban a szakirodalmi megközelítésekkel folytatott párbeszédet valamint a *Tragédiában* történő dialogikusság elemzését, mind a szöveg egyes szegumentumaira, mind a szöveg-egészre vonatkozó, szemantikai vizsgálódásaim révén. Úgy vélem, hogy hipotézisem - a különböző bölcséleti gondolatok madáchi átlényegítése, sajátos lét- és történelem-értelmezésének átformálása maga az esztétikum - elsősorban egy hermeneutikai, egy többszörös dialogicitáson alapuló esztétikai megismerési viszonyban, értelmezéstörténeti folyamatban és a

¹² Galamb Sándor: *Kant és Madách. Irodalomtörténeti Közlemények*, 1917. 2. szám 181-183.

¹³ Hermann István: *A gondolat hatalma*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978.

Barta János: *Madách Imre*. Franklin-Társulat Kiadása. Budapest, 1943. 108-110.,

Németh G. Béla: *Türelmetlen és késlekedő félvszázad*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971. 157-161.

¹⁴ Barta János, 1943, 124-126.

¹⁵ Bárdos József: *Szabadon bűn és erény között*. Madách Irodalmi Társaság, Budapest, 2001. 95-102.

Belohorszky Pál: *Madách és Kierkegaard*. Irodalomtörténet, 1971. 4. szám 961-966.,

Belohorszky Pál: *Madách és a bűntudat filozófiája*. Irodalomtörténet, 1973. 4. szám 883-902.

¹⁶ Szerb Antal: *A magyar irodalom története*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 424-431.

¹⁷ Radnóti Zsuzsa: *Az első magyar egzisztencialista dráma*. Kritika, 30. 2001. 7-8.

Hubay Miklós: *Át az idő falain*. In: *Madách-tanulmányok*. Szerk.: Horváth Károly. Akadémiai, Budapest, 1978. 50-52.

¹⁸ Barta János, 1943, 152-153.

'Tragédiában történő kérdés – válasz' dialogikusságán, annak működési modelljén alapulva vizsgálható és bizonyítható. A filozofikum, a sajátos lét- és történelem-értelmezés esztétikumává való átfarmálásának lényeges elve a 'bipoláris együttlevőség' és az 'ellentétes együttlevőség' mintázata, mely a *Tragédia* szinte valamennyi szegmentált elemében fellelhető, ahogy a szöveg-egész szintjén is. Ez a mintázat és ennek többszörös összefonódottsága hozza létre a *Tragédia* esztétikai sajátosságának másik alapjellemzőjét, azt, hogy a műben 'mindennel minden összefügg'. A 'bipoláris együttlevőség' és az 'ellentétes együttlevőség' mintázatának esztétikai funkciója, hogy a gondolkodtató erőt és a befogadás folyamatának oszcillációját, az ebből fakadó többértelműséget és polifonikusságot, mely az esztétikai hatás feszültségét folytonosan fenntartja, ezáltal az esztétikai hatást működteti. E mintázat ontológiai alapja a bölcselkedés és az irodalmiság kettőssége; működésének elsődleges szintje a filozófiai kérdésekre adott válaszvariációk modellje: a két pólus közötti igenek és a nemek, a pozitívítások és a negatívítások egymásba játszsása, egymást megújító kritikája a szöveg befogadásában, mint folyamatban és ugyanakkor feszültséggel teli együttlevősége is a szöveg-egész szintjén. A legkülönbözőbb 'bipoláris valamint ellentétes együttlevőségek' és az ezáltal megvalósuló diszkusszívítások, valamint az ennek eredményeképpen létrejövő polifonikusság át- és átszövik az egész *Tragédiát*. Ilyen 'ellentétpár az egyben' a metafizikus és az antimetafizikus ellentétes létértelmezések együttlevősége is, mely jelenlegi írásom központi témáját jelenti.

A hagyományos filozófia a világértelmezést tekinti küldetésének. Heidegger további kétféle filozófiai megértést különböztet meg: az értelemdadást, és azt az interpretáló megértést. A *Tragédia* is hordozza e háromféle filozófiai megértést. Így egyrészt a *Tragédiának* egyaránt van mondandója világunk keletkezéséről, az azt mozgató erőkről, a természeti világ magyarázatához szükséges törvényekről és princípiumokról, az ember természetéről, a megismerésről, a társadalomról, az államról, az eszméről és az erkölcsről. Másrészt, ahogy a filozófia, úgy a *Tragédia* is a lét egészére irányulva a világ jelenségeit egy összefüggésrendszerben látatja, hogy közös értelmet fedezzen fel bennük, vagy megmutassa értelemnélküliségét, így érvényesítve az értelemdadás, az értelemtalálás funkcióját. Ennek az értelemnek a hiányával érvel Lucifer, és ezt az értelmet keresi Ádám, akár az emberiség, akár az ember egyedi történetiségében, létezésében. Lucifer tagadja az Úr által teremtett világ értelmességét, míg Ádám keresi azt, megtalálva magában a küzdés folyamatában ('küzdésfilozófiában'), majd tudása, megismerése, bukássorozata révén elveszítve, de az Úr utolsó mondatában ismét visszakapva azt a hit és bizalom formájában. Harmadrészt a 'Miként értelmezem a világ jelenségeit, a világ megtapasztalt jelenségeit és önmagam helyzetét, szerepét hogyan interpretálom?' hermeneutikája felől is megragadható a mű. A hermeneutikai aspektusok nemcsak az alkotó, a műalkotás valamint a befogadó relációjában érvényesülnek, hanem a műalkotás viszonyrendszerén belül is, hiszen a szereplők diszkussziója, vitája mindenekelőtt értelmezői elkülönüléseikre épül. Tanulmányosorozatomban e hermeneutikai relációkban elemzem Madách Imre főművét.

Jelenlegi írásom alaptémája a metafizikus és antimetafizikus létértelmezések együttlevősége. Olvasatomban Ádám tragédiája, az ember tragédiája - egy többszörösen összetett minőség, melynek egyik tényezője – Kibédi Varga Áron értelmezését követve - 'az eszme tragédiája'. Az ádami eszmék – a történelmi színekben különböző konkrét formákon keresztül – egy állandó konfliktusban és drámai küzdelemben vannak a megvalósíthatósággal. A történelmi színekben újra és újra felbukkan valamely eszme, majd ezt követi a tragikus eszme-vesztés, mint értékvesztés, a megvalósíthatatlanság vagy a torz megvalósulásának győzelmével. Miből fakad ez? Elsősorban Ádám metafizikus lényegkereséséből ered és a megtalálni vélt lényeg, mint valamely konkrét eszme (szabad emberi akarat, egyenlőség, demokrácia, testvériség, szeretet, tudomány, szabadság, fejlődés, a boldog és beteljesült szerelem, stb.) immanenciájának, életintegrációjának a lehetetlenségéből. Ádám metafizikai tudásra és egyben egy abszolút tudásra, bizonyosságra, mint az eszmei lényeg megismerésére vágyódik: hiszi, hogy az egyedi ember életének (az egynek), és az emberiség létezésének, egyben történelmének (a mindennek) is van valamilyen értelmes – eszmei - lényege. Ebben érvényesül a *Tragédia* filozofikus gondolatrendszerének egy másik alapvető minősége, a – heideggeri - létértelmezés valamint az értelemdadás funkciója. Ádám, a metafizikus ember egyben feltételezi azt is, hogy ez a megismerhető és tökéletes eszmei lényeg meg is valósítható, és ennek immanenciájával válik az ember nemesebbé, és ilyen módon fejlődik, halad az emberiség, így ez a valamely eszme lesz az ember-, a történelem- és a világformáló erő. Ezzel szemben a megtalált és megvalósíthatónak vélt nagyszerű és értékes eszmék, mint metafizikus lényegiségek megvalósíthatatlannak bizonyulnak, mivel életintegrációjuk kudarcba fullad, így a történelmi és az emberi fejlődésbe vetett kora-modern hit is megkérdőjeleződik. Ádám 'enisteni mivoltának' lényegkeresésével és az eszme megvalósíthatóságába vetett metafizikus és idealisztikus hitével, abszolút bizonyosságot kereső törekvésével áll szembe a luciferi antimetafizikus gondolkodásmód realizitikussága: a valamely egy igaz – eszmei - lényeggel szemben a relativizmus állítása; az 'egy igazság'-ok cáfolása; a metafizikus megvalósultságok lehetetlenségének a megláttatása; az emberi létezés lényegének, ezáltal a létezés értelmességének, értékességének és fejlődésének a tagadása. Ádám ("Madách szíve") az emberi létezés metafizikai, többnyire valamely eszmei lényegében hisz és ennek megtalálásáért és megvalósításáért küzd. Lucifer ("Madách esze"¹⁹) a megvalósíthatatlanság bemutatásával és kételkedő racionalitásával tagadja ezt a valamely lényegben való hitet, körkörös létértelmezésével az egyenes vonalú fejlődést, az emberi küzdés folyamatának az értelmét és ezzel együtt az Úr által teremtett

¹⁹ Gáspár Kornél: *Madách és lelki rokonai*. Nyugat, 1923, 2. szám, I. kötet. 134.

emberi világ értelmességét is. Ahogy az Úr ellen érvelt, szerinte a teremtéssel az a legnagyobb probléma, hogy *“Végzet, szabadság egymást üldözi, / S hiányzik az összhangzó értelem.”* A luciferi logikában maradvá: Lucifer célja, hogy bemutassa a teremtet világ értelem-nélküliségét és benne az emberi létezés értelmetlenségét. (Az emberi létezés értelmességének és értelmetlenségének ’ellentétes együttlevőségét’ a következő tanulmányomban mutatom be.) A - madáchi belső polémia kivetítődései - mint ellentétes létértelmezések csapnak össze Ádámban, hiszen megismeri és megtapasztalja a luciferi metafizikátlan világot, keserves (álombéli) tudást és tapasztalatot szerez róla, azonban csalódásai ellenére hite, belső meggyőződése mégsem változik meg. Ádám továbbra is keresi ezt az emberi lényegét és értelmességet az utolsó színig. Ezt a metafizikai hitét, lényegkeresőt, legfőképp az értelmességben és a szabad akaratban hívó mivoltát akkor sem tagadja meg, amikor az öngyilkosságra készül. Sőt éppen ezen eszmék megvalósíthatatlansága miatt dönt így, hiszen az értelmességet kereső és állító Ádám értelmetlenségnek tapasztalja az emberiség létezését, ezért készül az öngyilkosságra, tetteivel pedig utoljára demonstrálni kívánja a szabad akarat érvényességét és érvényesíthetőségét, még akkor is, ha ennek ára önmaga elpusztítása. Úgy tűnik ennél a jelenetnél, hogy a metafizikus embernek meg kell tagadnia a valóságos életet ahhoz, hogy hű maradjon önmagához, önmaga bensővé vált lényegi elveihez. Vajon Lucifernek Ádám elkeseredett öngyilkossága jelentené a valódi győzelmet? Lucifernek nem az a célja, hogy az embert elpusztítsa, hanem az, hogy a teremtet világ és benne az emberi létezés értelmetlenségét bizonyítsa. Lucifer számára a valódi győzelmet az jelentené, ha Ádám megtagadná önmaga benső lényegét, mindenekelőtt a szabad akarat létezésében és érvényesíthetőségében valamint az emberi létezés értelmességében való hitét. A metafizikus és antimetafizikus ellentétes létértelmezések egy folytonos feszültséget teremtenek a befogadás folyamatában és a szöveg-egész szintjén is.²⁰

A szakirodalom egy része, például Németh G. Béla Ádám nézeteiben a romantikus liberális történelemfilozófiát, míg vele szembenállóan Lucifer esetében a pozitivizmus és a mechanikus materializmus valamint annak determinisztikus tudomány szemléletét tartja meghatározónak²¹. Sőtér István a két főszereplő mögé már nem a konkrét és szűkebben vett filozófiai rendszereket illeszti, hanem tágabban az ádami “ideál” erkölcsi eszményeket valló felfogásmódját és a luciferi “reál” ezt tagadó determinisztikus materialista szemléletét.²² Álláspontomhoz a legközelebb Barta János felfogása áll, aki a két főszereplő szembenállásában a metafizikus és antimetafizikus gondolkodásmód egy-egy kiemelt aspektusát helyezi.²³

Véleményem szerint Ádám mögé nemcsak a metafizikus filozófia egyik-másik variánsát, például a hegeli és a kanti rendszer illetve a fentebb felsorolt gondolatrendszerek bizonyos kategóriáit állíthatjuk. Hanem sokkal átfogóbban azt a metafizikus létértelmezést, mint a korai modern filozofikus diszkurzusát, amely feltételezi azt, hogy a létezésnek van valamely szellemi-eszmei lényege, és azt is, hogy ez megismerhető, sőt, az ember által immanens módon meg is valósítható, s mindez a folytonos fejlődés alapja. A küzdő Ádám hisz abban, hogy az ember szabad akarata révén megvalósíthatja etikus önmagát, hisz egy egyetemes eszmeiségben, abban, hogy ezáltal az emberiség fejlődik és útja a folytonos tökéletesedés, hisz az eszme (“ideál”) és az általa hordozott érték gyakorlati megvalósíthatóságában, így a küzdés értelmességében, mely tágabban magának a létezés értelmességét is jelenti egyben. Ugyanígy Lucifer mögé nemcsak egy, netán több, a romantikus-liberális történelemfilozófiát tagadó gondolatrendszert állíthatunk, így például a pozitivizmust és a mechanikus materializmust, hanem átfogóbban egy antimetafizikus világszemléletet és létértelmezést. Ezekben éppúgy helyet kap a tapasztalati és az anyagi (“reál”) világ pragmatikus tényeinek a számbavétele; a materializmus, a tudományosság, a hideg ráció szigorúsága; ahogy az eszme és megvalósulása közötti feloldhatatlan ellentét meglátatása, a relativizmussal együtt a plurális igazságok meglétének a felismertetése; a kezdet – cél – befejezettség történelem-értelmezésnek és az ádami küzdés értelmességének a megkérdőjelezése, és mindebből következően az ádami metafizikus létértelmezés folytonos tagadása; a haladás képzetének a cáfolata; a szabad akarat szemben a determinizmus és a predesztináció hangsúlyozása; a kételkedés, a szkepticizmus és a cinizmus hangjai. Miről van itt szó? A két fajta ellentétes létértelmezés, a metafizikus és az antimetafizikus létértelmezés mögötti két olyan szembenálló filozófiai diszkurzusról, amellyel nem csupán egy vagy néhány filozófiai rendszer állítható párhuzamba. Két olyan, egymással ellentétes, de mégis szorosan összetartozó diszkurzus ez, amely az eszmetörténetben a XIX. század második felétől kezdve a relativitás és az antimetafizika fokozatos győzelmével ér majd véget a XX. század első felében, mely ekkor már egyet jelent az egy igazság, a lényegiség, valamint a fejlődésezme megkérdőjelezésével, a normatív személyiségbe vetett bizalom megrendülésével, és azzal a felismeréssel, hogy az ember számára a világ megragadhatatlan, bizonytalan és irányíthatatlan is egyben. A korai modern kiteljesedésének kora a XIX. század, azonban a XIX. század második felében már fokozatosan megmutatkoznak ennek az átfogó diszkurzusnak a válságjegyei, párhuzamosan a modern diszkurzusának lassú és fokozatos kialakulásával. Ebben a határhelyzetben áll a *Tragédia*, ezért gondolja úgy néhány értelmező-elemző szakember, hogy válaszváriációinak egy része meglepően modern.

²⁰ V. ö.: Máté Zsuzsanna: *Madách Imre, a poeta philosophus. (Tanulmányok Az ember tragédiája esztétikumáról)*. Magyar Filozófiatörténeti Könyvtár VI. Miskolc, Bíbor Kiadó. 2004. 95-97.

²¹ Németh G. Béla: *Türelmetlen és késlekedő félelmszázad*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971. 157-159. Németh G. Béla: *Hosszmetsetek és keresztmetsetek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 100-101.

²² Sőtér István, 1969, 59-62.

²³ Barta János, 1943, 146-155.

Ádám és Lucifer egységbe fonódó ellentétpár, két fajta létértelmezésük mögött ott feszül a hit és a tudás ellentéte is, a szöveg-egész szintjén ezek ellentétes együttlevősége is. A metafizikus Ádám hisz az eszmék megvalósíthatóságában, ezáltal a küzdésben és a haladásban, így az élet, a létezés értelmében, a luciferi tudás a Lucifer által látott valóság tapasztalata alapján pedig tagadja mindezt. Ádám tragédiája, az ember tragédiája - e többszörösen összetett minőség másik tényezője az 'eszme tragédiája' mellett: a hit emberének tragédiája. Annak a kora-modern hitnek a tragédiája, amely bíz az emberiség legnagyobb eszméinek megvalósíthatóságában, a haladásban, a fejlődésben, a küzdés és a létezés értelmességében. A madáchi bölcselkedés talán ekképpen is értelmezhető. A hit az ember örök tragédia-forrása, hiszen a hit egy olyan fajta vélekedés, amelyet nem támaszt alá semmilyen bizonyosság, irányulhat a transzcendenciára, az emberi sorsra, a folyton tökéletesedő emberiségre, a szabadságra, a szerelemre, egyszóval: mindig a jövőre. A *Tragédiában* a hit praxisa: a küzdés valamely nagyszerű eszme megvalósításáért, s mivel ez megvalósíthatatlannak bizonyul a Van világában, maga a hit a praxison keresztül kérdőjeleződik meg. A tudás a bizonyosságra épül, a hit a bizonytalanra, a tudás a valóságban áll, a hit elszakad a valóságtól, a tudás a jelen tudása, a hit a jövő hite. A tudás a jelen által zárt, a hit a jövő által mindig nyitott marad. A praktikus ész uralma egy lapos és egydimenziós kor tünete, ahogy vészjóslóan jelzi ezt a falanszter szín. Megszüntetheti-e a hitet a tudás; megszüntetheti-e a - negatív tapasztalatokat megmutató és ahhoz vezető –Lucifertől kapott tudás - Ádám hittől függő küzdését és a küzdés éltette hitét? Mint oly sok kérdése a *Tragédiának*, itt is folytonosan két ellentétes válasz írja felül egymást a szöveg-egész szintjén, az igen és a nem egymásba játsása, ugyanakkor egymás kritikai megújítása is. Egy egészet alkotó ellentételező viszonyuk révén a kérdés mégis nyitott marad, s egy állandó diszkurzusra és továbbgondolásra ösztönzi a mindenkor befogadót.²⁴

Mai 'kategóriakészletünk' egy része a XIX. század második felét, döntően annak utolsó harmadát és a XX. század első két évtizedét egy diszkurzus-váltásként írja le, és egyben a korai modern válsághelyzeteként, majd megkérdőjelezéseként is értelmezi. Az irodalomtudományban Bókay Antal megközelítése vált ismertté²⁵. A premodern, mint az elmúlt három évszázad modernitásának első szakaszát, pontosabban a XVIII. század végének valamint a XIX. századnak jellemző diszkurzusát Bókay szakaszolása nyomán taglalom. A premodern diszkurzusa a felvilágosodásban és a XIX. század első felében éri el 'csúcspontját', válsága a XIX. század utolsó harmadától a XX. század első és második évtizedében válik egyértelművé. A filozófiai köztudatban egy ettől eltérő korszakolás vált elfogadottabbá, melyet Heller Ágnes - Fehér Ferenc: *A modernitás ingája* című könyvének koncepciója közvetít. Szerintük a premodern kezdete korábbi, mégpedig a történelmi gondolkodás megjelenéséhez köthető.²⁶ Azonban – a témánk szempontjából kiemelt korai modern világképének kiteljesedését valamennyien a felvilágosodásban és a romantikában látják, és válságát hasonlóképpen írják le és datálják.

A *Tragédia* metafizikus és antimetafizikus létértelmezése, e kétfajta létértelmezés együttlevősége - a mű egy egészet képező filozofikumának olyan tényezője, mely megmutatja a két fajta diszkurzusnak – a korai modern és a XX. századi modern - éppen csak kibontakozó, szembenálló kettősségét, de legfőképp a korai modern megkérdőjeleződését és válságtüneteit. A korai modern világképének kiteljesedése a felvilágosodás és a romantika emberé, akinek látásmódját – ahogy Ádámét - meghatározza a francia forradalom hármasszemesége, aki úgy véli, hogy az emberiség önereje által halad, fejlődik, ismeri vagy megismerhetőnek véli a történelem célracionalitását, bíz az tudás, a megismerés igaz voltában, feltételezi, hogy a valóság megismerhető, törvényei leírhatóak, de leginkább a megismerhető világot mozgató univerzális eszmék és a normatív értékek objektivitásában és megvalósíthatóságában bíz. A felvilágosodástól kibontakozó és a romantikában kiteljesedő korai modern diadalmas emberének világképét – Jürgen Habermas összegző tanulmányát alapul véve - a célhoz vezető ok-okozati sor, az egyetemesség és a folytonos haladás határozzák meg. A premodern ember metafizikus jegyeket is hordozó gondolkodása feltételezi, hogy a véges világ sokasága mögött létezik az egységet teremtő emberi - néhol abszolutizált - rend, mint lényeg, amely fogalmi-eszmei természetű és ekképpen is ragadható meg.²⁷ A korai modern diszkurzusa – Lyotard gyűjtőfogalmát használva – 'a mindent biztonságossá tévő szellemi, eszmei metanarratíva'. Világát 'két világ' jellemzi és ezen belül a valamilyen értelemben "magasságkülönbséggel"²⁸ bíró világokat tartották jobbnak, tökéletesebbnek. A premodern 'két-világban' való gondolkodását, a tökéletesebb felé irányuló haladást vagy az ettől való eltéréseket közvetítették 'a nagy elbeszélések', így a filozófiai rendszerek, például Kanté és Hegelét. A felvilágosodástól kezdődően, a XVIII. század végén és a XIX. században a premodern 'két-világában' a transzcendens, a mitikus túlvilági vezérlés helyébe az értelemteremtő ész és az emberi közösségbe, a történelem fejlődésébe vetett hit lépett. Uralkodóvá vált az a meggyőződés, hogy az emberi közösség és annak folyamata a történelem, maguknak az embereknek a műve, ezért feltételezték, hogy a valóság racionális megismerésével, a tudás, a szellemiség, az eszmeiség integrációjával az ember egy

²⁴ Máté Zsuzsanna, 2004. 17-21.

²⁵ Bókay Antal: *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*. Osiris, Budapest, 1997.

²⁶ Heller Ágnes - Fehér Ferenc: *A modernitás ingája*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1993.

²⁷ Habermas, Jürgen: *A metafizika utáni gondolkodás motívumai*. In: – *A posztmodern állapot*. Jürgen Habermas, Jean-Francois Lyotard, Richard Rorty tanulmányai. Századvég Kiadó, Budapest, 1993. 181-185.

²⁸ Heller Ágnes - Fehér Ferenc, 1993. 11.

boldogabb, teljesebb életet tud kialakítani. Mindezek alapján a küzdő, az eszmeiségben hívő Ádámot tekinthetjük a premodern ember tipikus képviselőjének.

A premodern filozófiai diszkurzus 'két-világa', annak jellegzetes kanti fogalmi hálója, a Van és a Legyen (Sein és Sollen) kettőssége releváns az ádami és a luciferi ellentét, de mégis együttlévő létértelmezések mögötti világokkal. A Van (metafizikátlan) szférája Luciferé, aki a Van és a Legyen két világa közötti áthidalhatatlan szakadék láttatója, aki tagadja a Legyen világának megvalósíthatóságát, a Legyen Abszolútumát. De mégis állítja jelenvalóságát, azt, hogy a Van (a „fennálló rend”) és a Legyen világa ellentétességük révén, egymást feltételezve, egymást szükségszerűen léteztetik.²⁹ Ádám a Legyenben akar élni; az ember „enistenemmé” kivívott állapotában; az emberi gondolat, az eszme tökéletes megvalósultságában, amelyben az emberi küzdés egy értelmes és elrendezett, humánus, haladó világot hoz létre. Nem más ez, mint a Van és a Legyen egyesítésének vágya, a metafizikai megvalósultságnak a vágya. Ádám azért küzd a történelmi színekben, hogy a két világot egyesítse, a Van tökéletlenségét és értelmetlenségét a Legyen értékes eszmével tegye értékessé és értelmessé. S mivel Ádám a Van és a Legyen szubjektuma egyszerre – ahogy azt S. Varga Pál³⁰ illetve Eisemann György megállapítja³¹ – így a 'két-világ' egyesítésének ismétlődő kudarcosorozatot éli át az utolsó színig, amely a Van realizálásának és a Legyen ideájának permanens összeegyeztetlenségét jelenti egyben. Ádám tragikussága – az eszme tragikussága és a hit emberének tragikussága mellett – abban is rejlik a történelmi színekben, hogy a Van és 'Legyen' egyesítésére irányuló törekvését hiábavaló küzdelemként éli át, annak ellenére, hogy mindig újabb és újabb eszmét talál a Legyen világának immanenssé tételére. E hiábavalónak tűnő kudarcosorozattal szemben az utolsó színben azonban az Úr részéről elhangzik a két-világ összeköttetését megmutató, azt biztosító és a további küzdésre biztató égi szó. Ezzel a transzcendens biztatással ismét nyitottá válik a mű a jövő irányába, hiszen megkérdőjeleződik a luciferi antimetafizika, az értéktelen, az értelmetlen és a tökéletlen Van világának egyedüli uralma. Így egyben megkérdőjeleződik a küzdelmek hiábavalóságának - Lucifer által láttatott - ádami tapasztalata is, az, hogy a Van és a Legyen világa összeegyeztethetetlen, hogy az értékesre való törekvés eredménye a csalódás vagy a torz megvalósulás lehet. Látható az igenek és a nemek folytonos és egymást megújító egymásba játsása, oszcillációja, a Van és a Legyen világa közötti áthidalhatatlan szakadék - mint egyik pólus -, a Van és Legyen világának átjárhatósága - mint a másik pólus - feszültségteremtő együttlévősége. Van és Kell világának szakadéka és átjárhatósága a madáchi bölcséleti lírának is alapvető dilemmája, ahogy azt korábban megjelent könyvemben részleteztem.³²

A művészet a premodern 'univerzális nagy elbeszélések' művészetfilozófiai rendszereiben egy eszköz-funkciót, egy híd szerepet kap a 'két világ' között: feladata, hogy az igazság, a szépség, a harmónia, a jó vagy valamely más érték megmutatásával a Van-nal szembeni Legyen jobb, 'magasabb' világára mutasson, hogy a befogadót ebbe a valamilyen szempontból értékesebb szférába átlendítse³³. Ennek teoretikus és programatikus megfogalmazása a romantikus esztétikákban vált a legerőteljesebbé. A *Tragédiában* a művészet ugyanezzel a 'két világot' összekötő funkcióval bír. Az utolsó színben az Úr egyrészt Évának juttatja a híd szerepet, az ő "szíverén" "tisztább lelkiületén" keresztül lesz hallhatóvá a magasabb 'égi szó', "költészetté" és "dallá" szűrődve, mikor Ádám hite a küzdésben – a történelmi színek tapasztalata nyomán - már-már szünni látszik:

²⁹ A londoni szín elején a két világok meglétét, ellentétes összetartozását Lucifer úgy mutatja meg, hogy analógiát von az anyaggal szembenálló saját szellemvilága és a mindenkor fennálló renddel, a Vannal szembenálló költészet és eszme között:

"Míg létez az anyag,

Mindaddig áll az én hatalmam is,

Tagadásul, mely véle harcban áll.

S míg emberszív van, míg eszmél az agy,

S fenálló rend a vágynak gátat ír,

Szintén fog élni a szellemvilágban

Tagadásul költészet és nagy eszme."

³⁰ S. Varga Pál: *Két világ közt választhatni* – Világkép és többszólamúság Az ember tragédiájában. Argumentum Kiadó, Budapest, 1997.

³¹ Eisemann György: *Keresztutak és labirintusok*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 58.

³² Máté Zsuzsanna: *A versel(ge)tő Madách. Irodalomesztétikai tanulmányok. 1- 156*. In: Máté Zsuzsanna – Bene Kálmán: *Madách Imre lírája - irodalomesztétikai és filológiai nézőpontból*. Lektor: Bárdos József. Kiadja a Madách Irodalmi Társaság. Szeged - Budapest, 2008.

³³ Máté Zsuzsanna: *A művészet hatáshatalmának néhány kérdése a klasszikus esztétikákban*. -In: Hatalom és kultúra. II. kötet. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai (Jyväskylä, 2001. augusztus 6-10.) Szerk: Jankovics József, Nyerges Judit. Kiadja a Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Budapest, 2004. 1235-1247.

„AZ ÚR

Karod erős - szived emelkedett:

Végetlen a tér, mely munkára hív,

S ha jól ügyelsz, egy szózat zeng feléd

Szünetlenül, mely visszaint és emel,

Csak azt kövesd. S ha tetszős életed

Zajában elnémul ez égi szó,

E gyöngye nő tisztább lelkülete,

Az érdekek mocskától távolabb,

Meghallja azt, és szíverén keresztül

Költészetté fog és dallá szűrődni.

E két eszközzel áll oldalodnál,

Balsors s szerencse közt mind-egyaránt,

Vigasztaló, mosolygó génusz. - ”

Tehát – Éván keresztül és mellette – a művészet, konkrétan ’a költészet és a dal’, mely az ’égi szót’ hordozza, lesz a két világ összekötője. E két tényező képes arra, hogy az ember és a világ végletesnek látott diszharmóniáját, az eszmék megvalósíthatatlanságát, a létezés, a küzdés értelmetlenségét, a Van és a Legyen szakadékát feloldja, az égi szó közvetítése révén. Ahogy a romantikus esztétikák teóriájában, úgy a *Tragédiában* is, a – nő ’szívere’ - az érzelmek, de legfőképp a szerelem mellett a ’költészet és a dal’ a Van és Legyen világának összekötője, hídja, így az ember és a világ közötti diszharmónia és az ebből fakadó emberi tragédia feloldó kiegyenlítésének egyik módja.

A premodern történelemszemléletét Heller Ágnes így jellemzi: a történelem *”mint metafizikai ágens, amely (aki) kezdi életében - mint dűnámisz - maga hordozza saját tökéletességét, végét, célját”, univerzális jellegű. Ez az univerzalizmus ”erőtéljesen normatív felfogású volt”.* A történetet, a ’filozófiai nagy elbeszélések’-nek *”a haladás vagy hanyatlás formájában kell elmondani - tárgya ugyanis a megváltás vagy (és) a bűnbeesés.”*³⁴ A *Tragédia* történet-mondása mindhárom aspektusban követi a premodern fentebb jelzett filozófiai narratíváját. Így a kezdet - vég és cél premodern narratívája univerzális jellegű, mind időben, térben és Ádám alakváltozatait is tekintve, a világ teremtésétől, az emberi történelem alakulástörténetén keresztül az emberiség elálatiasodottságáig, a föld bolygó lassú haldoklásáig ível a történetmondás. A célt - a mi végre ez az egész teremtés - végül az ember mint erkölcsi lény a teremtés célja gondolatban találhatjuk meg. Hasonlóan követi a haladás vagy hanyatlás formáját is a narratíva íve, hiszen Ádám haladást feltételező folytonos küzdelme, célképzete a valamilyen szempontból megtörténő bukással, csalódással végződik, mint hanyatlással és a párizsi színig meglévő értéknövekedés a londoni színtől kezdődő értéksökkenéssel. S párhuzamos a ’bűnbeesés és /vagy megváltás’ tárgyát tekintve is: Ádám eredendő bűnbeesését (enistenség, határoltóságának fel nem ismerése) a ’küzdés-filozófiának’ és a küzdés praxisának a normativitásával próbálja meg ’megváltani’, Goethe Faustjának végkicsengésével, a *„Ki holtig küzdve fáradoz, az megváltást remélhet”* gondolattal párhuzamot mutatva.

Most nézzük a – XIX. század utolsó harmadára és a XX. század első két évtizedére jellemző – premodern válságát, a premodern a modern határhelyzetének rövid vázlatát! A századfordulóra lassan felbomlik a premodern objektivitása és szilárdsága, s megszületik a mindent elárasztó relativizmus, az a relativizmus, amelyet Lucifer gondolkodásmódja már szemléletesen jelez számunkra. A világ bizonytalanná válik, szkeptikusan kezdik szemlélni az emberi létezés és a történelem feltételezett értelmét. Megkérdőjeleződnek a megtalálni vélt lényegiségek, a szent eszmék és a közösségi értékrendek, az emberi megismerés egzakt objektivitása, az emberiség haladásába, fejlődésébe vetett hit, a történelem célracionalitása; majd egy lassú, máig tartó folyamatban a tudomány mindenhatósága is. A valóság egyszerre megragadhatatlannak, lejegyezhetetlennek tűnik, eltűnik benne az abszolút bizonyosság. Ugyanakkor az individuum rémülten észleli, hogy abszolút módon magára maradt, nincs biztonságos erkölcsi rend, eltűnt a világából Isten, megfoghatatlanná vált a történelem vezérlő eszméje, ezt a rémületet az első világháború kitérése és ténye erősíti fel egyértelműen Európa-szerte. Az ember – szellemi, eszmei - lényegét feltételező metafizikai szemléletet, az abszolút bizonyosságot, az isteni vagy az emberi értelemadást – a relativizmus, a nihilizmus, a szkepticizmus és a bizonytalanság antimetafizikája váltja fel. Nem Ádám fokozatos felismerései-e ezek? Nem Lucifer az, aki ennek a mindent átfogó relativizmusnak, megkérdőjelezésnek, a metafizikus létértelmezés és a korai modern válságának, válságtüneteinek a megláttatója?

³⁴ Heller Ágnes - Fehér Ferenc, 1993. 11-12.

A metafizikus és az antimetafizikus ellentétes létértelmezések az ‘ellentétpár az egyben’ – ‘ellentétes együttlevőség’ mintázatának diszkussziójára, egymást megújító kritikájára épít a szöveg-egész szintjén, befogadás folyamatában és hatásában pedig egy alapvető feszültséget hordozva.³⁵

Ádám egyrészt az eszmék erejében, az emberiség haladásában hívő és bízó premodern ember, másrészt “*az emberiség legnagyobb és legszentebb eszméi*”-nek, azok megkérdőjeleződésének, torz megvalósulásának, tehát a premodern válságának, megkérdőjelezésének is az elszenvedője és megtapasztalója az (álombeli) színekben. Ádám a premodern felbomlásának tragikus embere, s válsághelyzetének feloldása, vagy enyhítése, az értelmesség megtalálása – a *Tragédia* szövege szerint – az Úrtól, egy transzcendens hatalomtól jöhet. E megoldás révén, úgy tűnik, a *Tragédia* visszatér egy transzcendens vagy transzcendentált megalapozottságú, így a metafizikus – konkrétan kanti gondolati párhuzamot mutató – premodern diszkurzushoz. E gondolkör további részletezése azonban már a következő írásom témája, az értelemadás és értelmetlenség, az abszolút bizonyosság és bizonytalanság együttlevősége felé vezet.

THE TRAGEDY OF MAN’S INTERPRETATION OF EXISTENCE — THE 150 YEARS OLD TRAGEDY OF MAN (1. PART)

Between 2010 and 2012 we commemorate the 150th anniversary of the creation and publication of the dramatic epic ‘*The Tragedy of Man*’ written by Imre Madách. For this occasion the author wrote a series of treatise to celebrate this event, concentrating on the autonomous philosophy of the work. Current writing is the first part, focusing on the metaphysical and antimetaphysical interpretation of existence of ‘The Tragedy of Man’.

~ ~ ~ ~ ~

³⁵ Máté Zsuzsanna, 2004. 15.

Veres Ildikó :

Freundschaft und Liebe in der Philosophie in Ungarn

1. Einführung

„Es gibt eine unverständliche Beziehung zwischen einer Freundschaft und einem Stern. Warum ist ein Freund ein Stern? Und warum ist ein Stern ein Freund? Weil er so weit liegt und trotzdem in uns lebt? Weil er meiner ist und trotzdem so unerreichbar? Weil der Raum, wo wir uns treffen nicht menschlich, sondern kosmisch ist? Weil ich von ihm nichts verlange, wie er auch nichts von mir will? Nur das, dass er für mich da ist, so wie er ist, es gibt nur ihn und mich, was für uns beide schon genug ist? Die Frage kann nicht beantwortet werden. Und muss ja auch nicht. Und obwohl die Antwort unmöglich ist, werde ich immer wissen und fühlen, dass mein Freund ein Stern ist, und wie er mich bestrahlt, ist die Aufstrahlung des Kosmos, aber nur für mich.“¹ (Béla Hamvas)

Das Zitat ist die kosmische, universelle, auf Geistesebene existierende, lyrische Formulierung des Wesens einer Freundschaft. Im Folgenden wird auf einige in der ungarischen Denkweise positionierte Freundschaftsauffassungen Bezug genommen, die auf grundsätzlich verschiedenem theoretisch-philosophischem Hintergrund basieren, so auf Ágnes Heller, Béla Hamvas und auf einige christliche Denker wie Béla Brandenstein, Tamás Nyíri, Alajos Kövér. Die eine Grundfrage von E. Lévinas lautet so: „Wie könnte man die Eigenartigkeit der Ich-Du-Beziehung zwischen den Menschen behalten, ohne auf den ethischen Grund der Verantwortung all zu streng zu bauen? Und wie könnte man darauf bauen, ohne die von Buber betonte Gegenseitigkeit in Frage zu stellen? Beginnt die Ethik wohl nicht da, wo das Ich über dem Selbst (*Soi*) das Du wahrnimmt.“² Das Du und das Ich schaffen die in der Moderne möglichen neuartigen intimen Beziehungen.

2. Die Involviertheit der Gefühle

Hellers diesbezügliche Analysen sind in ihren frühen Schriften (*A mindennapi élet*, 1970 (= Das Alltagsleben), *Az ösztönök* (= Die Instinkte) 1978, *Az érzelmek elmélete* (= Theorie der Gefühle, auf Deutsch erschienen 1980), 1978) zu finden. In die Alltagsstruktur beschreibt sie die einzelnen Elemente der intimen Sphäre, aber im Einzelnen geht sie bei der Analyse des Gefühlsinventars auf die Wirksamkeit und die Struktur der Freundschaftsformen ein. Im Inventar der Gefühle, die sie Gefühlshaushalt nennt, stellt man aus der Hierarchie der Lebensaufgaben ausgehend eine Gefühlshierarchie auf. Hellers Gedanken lassen sich wie folgt zusammenfassen: Der Primäraufgabe kommen die meisten Gefühlsinvestitionen (einschließlich ihr Umwechseln in Taten, und das Verantwortungsgefühl für die Gefühle) zu, in der Hierarchie der untergeordneten Gefühle sind entweder die Qualität oder Intensität der investierten Gefühle unterschiedlich. Wenn es nicht so geschieht, dann hat das Individuum ein Gefühl der Normverletzung und richtet sich danach, in sich die Herausbildung des aus dem Gesichtspunkt der Aufgabe relevanten Gefühls, dessen Qualität und Stärke entsprechend ist, zu fördern. So vollzieht sich im Fall Hamlets die Entstehung des Gefühls der Rache, in beiden seinen Bezügen.³

Da die Vollentfaltung des „Gefühlshaushaltes“ nach Heller in der bürgerlichen Gesellschaft beginnt, war es möglich, in den ethischen Äußerungen des Alltagslebens die Möglichkeit zu finden, einen bewussten Gefühlshaushalt nur für sich zu schaffen. Die Instinkt- und Gefühlstheorie, die auch als philosophische und anthropologische Theorien zu bezeichnen sind, basieren vor allem auf der marxistischen Auffassung über das substanzielle Wesen der Geschlechter. Dieser Grundsatz kann wie folgt zusammengefasst werden: Der Mensch ist (...) zwar einheitlich, aber seine Persönlichkeit sei aber durchaus gespalten. Unser

¹ Hamvas Béla: *Hamvas Béla Művei* (Hg. von Antal Dúl), Budapest: Medio, Bd. 18., 1943, 1988 und 2001, Das obige Zitat stammt aus dem Band „Die unsichtbare Geschichte“, S. 202, und lautet auf Ungarisch wie folgt:

„Valami érthetetlen kapcsolat van a barátság és a csillag között.
Miért csillag a barát? És miért barát a csillag?
Mert olyan távol van és mégis bennem él?
Mert az enyém és mégis elérhetetlen?
Mert az a tér, ahol találkoznak nem emberi, hanem kozmikus?
Mert nem kíván tölem és én sem kívánok tőle semmit?
Csak azt, hogy legyen, és így, ahogy van és ő van és én
vagyok, ez kettőnknek tökéletesen elég?
Nem lehet rá válaszolni. Nem is kell.
De, ha nem is lehet, barátom iránt mindig azt fogom érezni,
Hogy csillag, a világegyetem rámragyogása”.

² Emmanuel Lévinas: *Nyelv és közelség, Tanulmány – Jelenkor, Pécs, 1997, S. 108*

³ Ágnes Heller: *Az ösztönök. Az érzelmek elmélete*, Gondolat, Budapest, 1978, S. 367

selbst gewählter Wert ist die einheitliche, sich in der Bewältigung der Aufgaben der Welt verwirklichende, gefühlsreiche Persönlichkeit. So eine Persönlichkeit gibt es nur entweder als eine Art von Tendenz, oder nur als Ausnahme. Ihre anthropologische Allgemeinheit ist also keine empirische Tatsache.⁴

In der Phänomenologie der Gefühle hält Heller die Einheit *Wahrnehmen-Handeln-Denken-Fühlen* für grundlegend. Sie arbeitet die Definition des Gefühls in Anlehnung an Plessner im Folgenden aus: Nach seinem Wesen bedeutet das Fühlen ein Gefühl des In-etwas-involviert-Seins, d.h. die gefühlsvolle Verknüpfung des Selbst an Etwas⁵, zum Beispiel in den persönlichen Beziehungen die Anknüpfung des Ichs an Jemanden. Die Involviertheit ist in den menschlichen Beziehungen grundsätzlich, so auch in der Freundschaft. Im Allgemeinen kann sie positiv-negativ, aktiv-passiv, direkt-indirekt, augenblicklich-kontinuierlich, die ganze Persönlichkeit oder sie nur teilweise betreffend, tief-oberflächlich, intensiv-extensiv, bewahrend-dehnend, vergangenheits-, gegenwarts-, oder zukunftsorientiert sein. Diese Merkmale nehmen auch in Bezug der Freundschaft ihre Grundkonturen ein, können aber, wie Heller es behauptet, auch kombiniert auftreten. Ihre Involviertheit kann volle Hingabe bedeuten, ein so genanntes *peak experience*, ein Spitzenerlebnis, ohne das das Leben nicht vollständig sein kann. Ein wichtiger Aspekt der freundschaftlichen Beziehungen ist ihre stumme und eigentliche Geschlechtlichkeit und die Unterscheidung in dem Wesen der Geschlechtlichkeit, in dieser letzteren Form kann sich neben der Freundschaft auch die Liebe zwischen Mann und Frau ihren Platz finden.

3. Die Intentionalität der Gefühle

Ein wichtiges Element der Phänomenologie der Gefühle ist die Intentionalität, in deren Folge die Welt um und von uns nicht nur auserwählt, sondern auch geschaffen wird. In diesem Bezug, obwohl Heller darüber im Einzelnen nicht spricht, bedingt die Auserwähltheit in der Freundschaft der Gleichrangigkeit, zufolge deren das Ich auch auserwählt sein kann. Mit dieser/diesem Auserwählten wird die Welt mit und von uns bewohnt.

Nach Heller sei jede Schaffungsetappe der Eigenwelt in erster Linie kognitiv, aber auch ein Gefühl gegenüber dieser soll als ein bedingter Hintergrund immer da sein. Sie argumentiert wie folgt: Wenn ich handle, wahrnehme, denke, dann 'erwähle' ich nicht nur 'aus', was für mich entscheidend, grundlegend ist, also das, was zum Behalten bzw. Ausdehnen meines Ichs – mit einem Absichern der Kontinuierlichkeit – dient, oder gerade das, was das Behalten, Ausdehnen, Sichern der Kontinuierlichkeit meines Ichs bedroht, sondern ich verwirkliche mich selbst auch, mache meine eigene Welt um mich herum kohärent, und drücke den Stempel meines Ichs auf all das, was ich mache, wahrnehme und handle. Und auch umgekehrt: nicht eine jede Selektion hängt unmittelbar von der Regelungsfunktion des Ich ab.⁶

Beim Typisieren der Gefühle fasst Heller nach Interpretierung mehrerer Auffassungen bei der Analyse der sog. Orientierungsgefühle – in einem binären Code von Liebe und Hass denkend – ab, dass das Ich danach orientiert wird, dass ein Zusammensein bzw. eine Beziehung mit jemandem unsere Persönlichkeit entwickelt und das Zusammensein bzw. die Beziehung zu jemandem zum Schützen unserer Persönlichkeit zu vermeiden ist. Die Liebe ist ein Ja-Gefühl, das sich auf die Person und Persönlichkeit eines anderen Menschen bezieht, der Hass ist ein sich auf einen anderen Menschen beziehendes Nein-Gefühl.⁷ Die Orientierungsgefühle sind Gefühlsdispositionen, die langlebig sind. Bei der weiteren Argumentation geht Heller auf Wittgensteins Grundgedanken zurück, und schreibt, dass er völlig Recht hat, als er sagt: wenn du sie/ihn nur eine Stunde lang geliebt hast, hast du sie/ihn nicht richtig geliebt. (...) Unbezweifelnd ist aber, dass es Zeitalter gibt, in denen die Liebe nicht als glaubwürdig gilt, wenn sie nicht ein Leben lang dauert und es gibt welche, wo auch die nur einige Monate lang andauernde Liebe bereits auch als über allem glaubwürdig gilt (aber eine Freundschaft von einigen Monaten kaum).⁸

In der Phänomenologie der Gefühle erzielt eine weiter blickende Analyse die Unterscheidung der partikulären und individuellen Gefühle. In diesem Bezug ist die Dimension der Hingabe am wesentlichsten, in der das autonome Individuum sich selbst und sein Wesen hingibt. Wir könnten sagen, das sei die Situation der unbedingten Hingabe vollen Vertrauens, auch im Fall einer Freundschaft. Bei der „Hingabe“ des partikulären Ich ist das Subjekt auf der Hut, es hat Verdacht, und überprüft ständig, ob ein Liebes- oder Freundschaftsverhältnis entsteht. Die Hingabe des partikulären Ich ist immer nur an das Selbst gerichtet, es ist nur eine Art der Verlängerung des eigenen Wesens z.B. in den Ausdrücken der Sprache wie *mein Kind, meine Familie, meine Heimat* ist die Partikularität auf der Tat zu ergreifen. Die Enttäuschung, der Schmerz bedeuten die Brüche im Verlaufsprozess der Hingabe sowohl in der Freundschaft als auch in der Liebe. Die Herausbildung des Individuums ist ein langer und schwieriger Prozess, aber wie Heller in ihrer Konklusion formuliert so, dass ein Individuum zu bleiben ist immer leichter. Heller geht wie folgt weiter: Das aufrichtige Offenherzigkeit mit Liebe zu erwidern, das Geschmeichel mit

⁴Ebenda S. 137

⁵Hemuth Plessner: Lachen und Weinen, eine Untersuchung nach den Grenzen menschlichen Verhaltens, 1961 (1941).

⁶ Ágnes Heller: Az ösztönök, Az érzelmek elmélete, Gondolat, Budapest, 1978, S. 155.

⁷ Ebenda S. 232, Zusammenfassung des Heller'schen Gedankengangs

⁸ Ebenda S. 233, Zusammenfassung des Heller'schen Gedankengangs

Verachtung abzuweisen, sie/ihn für sich selbst zu lieben usw., all dies ist anfangs mit seelischen Anstrengungen verbunden, aber es wird letztendlich immer natürlicher.⁹

In ihren späteren Schriften¹⁰ denkt sie auf allgemeiner, theoretischer Ebene z.B. die Probleme der Verantwortung und Ehre, des Gewissens, des Guten und Bösen weiter, und bei der Entscheidung für das Gute tritt nach ihrer Meinung die erste existentielle Wahl unseres Lebens ein. Da kann und soll gefragt werden, welche Handlung richtig und welche falsch sei? Die Entscheidung für die gute Handlung, zugleich für die der Verantwortung geht aus der/dem Anderen heraus oder erfolgt in ihrem/seinem Interesse. So werden die symmetrischen Beziehungen von uns bevorzugt, bzw. man nimmt an, dass grundsätzlich diese in der Existenzwelt unserer Zeit dominieren. Der gute Mensch kümmert sich um die/den Anderen, die folgenden Grundsätze gelten dabei als Ausgangspunkte:

- Die Verletzbarkeit Anderer
- Die Autonomie der/des Anderen
- Die Moralität der/des Anderen
- Das Leid Anderer¹¹

Der Archetyp der Moral beruht auf der Gegenseitigkeit, und im Spiel des Gebens und Bekommens kann die Verletzung dieser Regel als „Böses“ interpretiert werden.

4. Ein Umdenken der Begriffe Freundschaft und Liebe

Die obigen Ausführungen können zum Umdenken des Freundschafts- bzw. der Liebesbegriffes des 20. Jahrhunderts führen. Wenn wir umschreiben können, was die Freundschaft nicht ist, können wir unserer ursprünglichen Interpretation näher kommen. Weitere Begriffe wie Aufrichtigkeit, Vertrauen, bzw. deren Missbrauch in den intimen Beziehungen, so auch in der Freundschaft und Liebe tauchen als Begleitbegriffe auf. Heller bleibt uns aber mit einer ausführlichen Entfaltung all dieser schuldig.

Die geistig-philosophische Tradition bedeutet auf bekannte Weise einen völlig anderen Hintergrund im Gedankensystem von Béla Hamvas. Auf seine Freundschaftsauffassung wirkten nicht nur die Eckpunkte der Rationalität und Existenzialität, sondern auch die Gesichtspunkte der Tradition und Astrologie. Denn die Freundschaft hat auch in der Astrologie ein Zuhause.

Eine reale Fragenstellung heißt in unseren Tagen: Warum behauptet Hamvas, dass die Freundschaft tiefer als die Liebe ist? Warum kommt er zur Konklusion, dass die Freundschaft die klassische Lösung der Lebensprobleme und ein Weg zum Erleben der menschlichen Vollkommenheit ist? In der Philosophie von Hamvas weicht die Freundschaftsinterpretation sowohl der von Ágnes Heller's marxistisch begründeten Interpretation, als auch von der der katholischen oder protestantischen Denker ab. Für ihn ist diese intime Beziehung auf Grund der Tradition im Goldenen Zeitalter eindeutig dominant bestimmend und sie hat ihre Existenz ausdrücklich nur zwischen Männern.

Als er die Ursprünge des freundschaftlichen Gefühls durchdenkt, analysiert er diese Form der Beziehungen bei dem einen Kind von Eros, Aphrodite und auch die Natur der Freundschaft bei Philia. Warum ist eine Göttin da, die sich die Freundschaft nur zwischen Männern vorzustellen vermag? Auf diese Frage gibt es bei Hamvas keine Antwort, dies folgt allerdings auch aus Hamvas' essayistischem, esoterischem Stil.

Eine Festlegung von ihm lautet wie folgt: „Die Frau vergisst ihre Freunde, ihre Geliebten aber nie. Der Mann vergisst seine Geliebten, seine Freunde aber nie.“¹² Vielleicht bekommen wir als implizite Antwort ist darunter zu verstehen, dass die Freundschaft aus drei Gründen unmöglich ist: Eitelkeit, Hochmut, Ironie vernichten alle Freundschaften. In erster Linie dominieren in diesen Bereichen die Frauen, andererseits sind die wahren Orte der Freundschaft Männerdomänen: Bünde, Mönchsorden, Vereine, Armee, Fußballgemeinschaft usw. Der Begriff der Männerkollektivität wird auch mit ähnlichen Merkmalen charakterisiert: Regeln, Gelübden, Uniform, Gegner. Diese sind die Argumente, warum die Freundschaft nach Hamvas nur zwischen Männern existiert.

Dem Begriff Freundschaft kam wenig Spielraum im Laufe der Jahrhunderte in der Philosophiegeschichte zu, wie es Emerson in der modernen Zeit zum ersten Mal hervorhebt. In der Antike geht es in diesem Zusammenhang um etwas Natürliches, die Individualität der Moderne schenkt aber den sonst in jeder Hinsicht wichtigen intimen Beziehungen, so auch

⁹ Ebenda, S. 331, Zusammenfassung des Heller'schen Gedankengangs

¹⁰ Ágnes Heller: Általános etika, Gondolat 1993/5-6, in englischer Sprache: General Ethics, Basil Blackwell, 1988, und Cserépfalvi, Budapest, 1994

¹¹ Heller in Általános etika, Gondolat 1993/5-6, S. 151-152.

¹² Béla Hamvas' Werke (Hg. von Antal Dúl), Bd. 18. (unter dem Titel: Die unsichtbare Geschichte), Medio, S. 198

der Freundschaft, wenig Aufmerksamkeit. Nach Emerson wird das Verschweigen des Themas zum Beispiel in den Werken von Scheler, Buber, Ebner und Barth ein Ende finden, das sie alle das Ich-Du-Verhältnis des menschlichen Seins für grundlegend halten. Die Erläuterungen von den aufgezählten Autoren sind für Hamvas unannehmbar, weil sie das Problem doch auf etwas anderes zurückführen und nicht auf die ursprünglich vorhandene und sich umformende Daseinform.

Die Freundschaft habe keine Geschichte – so Hamvas, aber laut seiner Argumentation müsste das Thema Laotse' und Buddhas Freunde, die Freundschaften aus dem Trojanischen Krieg oder die von Sokrates und seinen Freunden, bis zur Moderne hin, zu den Freundschaften der Dichter, Schriftsteller, ganz zum George-Kreis in Betracht gezogen werden. Was ist dann bei Hamvas als Freundschaft zu verstehen? „Die Liebe lockt all die Kraft des Menschen hervor, weckt und peitscht diese auf (...), erweckt Leidenschaften. (...) entfesselt alle Dämonen in uns. Die Freundschaft bringt jedoch auch die Kraft des Menschen in Einklang, (...) und bündigt all unsere Leidenschaften. (...) Philia ist die einzige Göttin, bei deren Erscheinung sich die elementaren Dämonen versöhnen.“¹³ Aus diesen Gedanken ausgehend erschließt er die Formen der Freundschaft, aber nur auf der Ebene der Markierung und Beschreibung, und nicht auf der der Interpretation, oder eine Allgemeingültigkeit beanspruchend, wir sollen seinen Wahrheitswert nicht suchen. So gilt es: die echte Freundschaft vereinigt in sich all deren heldenhafte, intime, geistige und spielerische Formen: die Freundschaft ist „(...) heldenhaft, wenn ich ihr/ihm mein Leben aufopfere; es ist eine geistige Sphäre, wo ich mit ihr/ihm zusammen bin; sie ist spielerisch, da ich mit ihr/ihm so lustig spielen kann wie ein Kind; und sie ist intime, da ich mich für sie/ihn erschließe.“¹⁴

5. Freundschaft und Nächstenliebe

Es gibt nur wenige ungarische Denker, die sich auch die christlichen Traditionen bewahrend mit dem Freundschaftsbegriff im weltlichen Sinne im Einzelnen befassen, da die Ausbreitung der allgemeinen Nächstenliebe den Gläubigen auf der Ebene des Einzelnen individuelle Lösungsmöglichkeiten bietet. In der katholischen Sittenlehre von Lajos Kövér bildet die Schätzung meines Nächsten /meiner Nächsten den Ausgangspunkt einer Art von Wertanerkennung. Die Nächstenliebe ist die Liebe zum Gott und unseren Mitmenschen. Diese Konzeption der Liebe kann aber – die Liebe zu unserem Selbst auch nicht vergessend – bis zur Liebe des Feindes/der Feindin mit einschließen. Kövér analysiert und zählt die Merkmale dieses Begriffs der Liebe auf: die Liebe steht über dem Recht des Blutes, ihre Grundelemente sind die Verantwortung für die Gemeinschaft und die Solidarität, die aber mit dem Mitleid nicht identisch sein darf.¹⁵ Die allgemeine Ausbreitung des Begriffs der christlichen Nächstenliebe bedeutet aber natürlich keine „Rahmenlosigkeit“ eines Gefühls, denn auch die Nächstenliebe ist in irgendeiner Form und auf irgendeine Weise gesteuert, sie kann aus diesem Grunde keine wahllose Spende und kein unbedachtes Opfer bedeuten, auch „(...) sie braucht die behutsame Führung des Verstandes, um ihr Ziel zu erreichen.“¹⁶

Aber warum soll auch unser Feind/unsere Feindin von uns geliebt werden? Warum macht Christus die Liebe zu unseren Feinden zu einem generell verbindlichen Gebot? Auch Sünden gegen die Nächstenliebe wie Hass, Neid, Rache und Schadenfreude sind zu bewältigen: „Die zwei wichtigsten Früchte der Liebe zu den Feinden sind die Bereitschaft zum Frieden und die Geduld.“¹⁷ Sie garantieren eine Entschuldigung und eine gewisse Neigung zur Versöhnung; wie es die christliche Lehre über die Liebe, die sich bis zum Aufopfern des Ich ausdehnt, beschreibt, wobei das Böse nicht mehr als ein Übelbringer erscheint, und in Hoffnung auf das Gute alles erduldet wird (vgl. 1 Kor 13,57)

In seiner Ethik geht Tamás Nyíri von den Prinzipien der Pflicht, des Gewissens aus, d.h. wenn jemand eigenes Glück und eigene Vollkommenheit erreichen will, ist es nur in Gesellschaft mit Anderen zu erreichen, für die Verantwortung und Pflicht übernommen wird. In einer jeden Freundschaft ist neben Nächstenliebe, Wohltätigkeit auch die verpflichtete Verantwortung für das Glück der/des Anderen mitgemeint, so wie es der Fall in verschiedenen wirtschaftlichen, kulturellen, politischen, erzieherischen Gemeinschaften sein sollte.¹⁸

6. Gemeinschaft und Individualität

Von den christlichen Denkern des 20. Jahrhunderts sind in der Zwischenkriegszeit Béla Brandensteins Gedanken maßgebend. Die Hauptlinien seiner Schriften bilden seine Systematik, eine Art philosophischer Anthropologie, die philosophiehistorische und philosophisch-theologische Gedankensysteme vereinigt.

In seiner Ethik geht er auf die Interpretation der Freundschaft ausführlich ein. Zur Vollentfaltung der – vom Gott erzeugten – geistigen Geschöpfe, die Menschen genannt sind, hält er zwei grundlegende Dimensionen für wesentlich. Einerseits die

¹³ Ebenda, S. 197.

¹⁴ Ebenda, S. 199.

¹⁵ Lajos Kövér: Út, igazság, élet. (= Weg, Wahrheit, Leben), Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 1995. S. 225-227.

¹⁶ Ebenda, S. 228.

¹⁷ Ebenda, S. 230.

¹⁸ Tamás Nyíri: Alapvető etika, (= Grundlegende Ethik), Pázmány Péter Teológiai Akadémia, Budapest, 1988.

verschiedenen Lebensgemeinschaften, andererseits die innere Rolle der Einsamkeit. Beim Letzteren hebt er hervor, dass weder das menschliche Sein noch das Gott-Erleben ohne Erleben der menschlichen Einsamkeit nicht vollständig sein kann. Aber das menschliche Leben kann sich nur in der Gottesgemeinschaft wirklich und sinnvoll verwirklicht werden, mahnt Brandenstein. Die Ergänzung des erzeugten Geistes ist die/der Andere, und zwar die/der mannigfaltige Andere. Ein schaffendes Zusammensein „(...) braucht oft eine besonders innige, enge Lebensgemeinschaft, eine eigenartige körperlich-seelisch-geistige Lebenseinheit.“¹⁹

Das geistige Sein einer menschlichen Gemeinschaft hängt von der vertretenen Wertordnung ab, und ist einerseits für deren Verwirklichung, andererseits aber auch für die Verneinung bestimmter Werte in der zwiespältigen Einheit von Freiheit und Gebundenheit. Dies kann auch durch ein Zitat von Brandenstein aufgezeigt werden: „Sehr viele von diesen Gemeinschaften sind flüchtig, haben keine feste Form, sind aber in der Gestaltung des menschlichen Lebens sehr wichtig. Eine kurze Reisebekanntschaft, die Gemeinschaft zwischen der/dem Vortragenden und den Zuhörern, ein flüchtiges Flirt oder eine kurze Liebesbeziehung, sogar ein spontanes Aufeinandertreffen auf der Straße, das Erblicken von Bekannten kann vielleicht ein Erlebnis für ein ganzes Leben sein. (...) wir weisen nur auf die große Verantwortung hier hin, die jede/jeden bedrückt, wenn sie/er auf die/den Anderen wirkt, mit jemand Anderer/Anderem zusammen handelt, mit ihr/ihm spricht, sie/ihn ansieht, oder wenn sie/er von uns betrachtet wird; irgendeine Tat, Geste, irgendein Wort, Blick, Mienenspiel, oder der Ausfall all dieser kann bei irgendjemandem moralisch sehr bedeutend sein.“²⁰

Brandenstein befasst sich auch mit den innigen Gemeinschaftsformen der kleinsten Zweipersonengemeinschaften: mit der Liebe und Freundschaft. Nach ihm ist die Freundschaft keine einfache Kameradschaft, wie auch keine Kameradschaftlichkeit, die die Sittlichkeitsgesetze schon tiefer vor Augen hält. Die Individualität, die Freiheit und die Autonomie sind auch Merkmale einer Freundschaft. Nach ihrem Charakter ist sie eine enge seelische und geistige Beziehung, eine Tätigkeit zwischen zwei Personen. Sie beruht auf gemeinsamer Achtung und Liebe, die zwischen den zwei Individuen Persönlichkeit in geistiger Größe zustande kommt, die aber die Freundschaft zwischen Personen auf verschiedenen geistigen Ebenen auch nicht ausschließt, wenn beide mit der geistigen Größe der/des Anderen im Klaren sind. Das ist ein solches echtes seelisches „Band“, ein „geheimnisvolles“ Zusammensein, das ihre gemeinsame Tätigkeiten vereinheitlicht. Brandenstein unterscheidet drei Phasen der Freundschaft:

- ✚ die sich aus der Einsamkeit der Pubertätszeit entfaltende menschliche Seele sucht ihres/seines Gleichen;
- ✚ die den Eros in den Mittelpunkt stellende Jugendzeit;
- ✚ das in sich kehrende Alter, das sich in seiner In-sich-Verschlossenheit kaum Freundschaften schließt.

In der andersartigen intimen Beziehung, der Liebe „(...)“, wenn sie eine tiefe und zugleich echte geistige Gemeinschaft ist, verbirgt sie in sich auch tiefe Freundschaft: deshalb ist es kein Zufall, wenn sich aus der Freundschaft eine wahre Liebe entwickelt, oder wenn die Verliebten selbst in der Beurteilung der Natur ihrer seelischen Gemeinschaft enttäuscht diese für Freundschaft halten, obwohl sie eine Liebe ist.“²¹

Übersetzt von Maria Illés

Literatur

- ✚ **Brandenstein, B.** 1938: Etika [Ethik], Szent István Társulat.
- ✚ **Hamvas, B.** 2001: *A láthatatlan történet*. [Die unsichtbare Geschichte], in: Hamvas Béla Művei (ed). von Antal Dúl, Bd.18, Budapest: Medio.
- ✚ **Heller, Á.** 1978: Az ösztönök. Az érzelmek elmélete. [Die Instinkte. Theorie der Gefühle], Budapest: Gondolat.
- ✚ **Heller, Á.** 1993: Általános etika [Allgemeine Ethik], Budapest: Gondolat 1993 (auch in englischer Sprache: General Ethics, Basil Blackwell, 1988)
- ✚ **Kövér, L.** 1995: Út, igazság, élet. [Weg, Wahrheit, Leben], Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest.
- ✚ **Lévinas, E.** 1997: *Nyelv és közelség*. [Sprache und Nähe], Pécs: Jelenkor.
- ✚ **Plessner, H.** 1961: Lachen und Weinen. Eine Untersuchung nach den Grenzen des menschlichen Verhaltens. Bern: A. Franke.

¹⁹ Belá Brandenstein: Etika, (= Ethik), Szent István Társulat, 1938, S. 280.

²⁰ Ebenda, S. 284-286.

²¹ Ebenda, S. 288

Weiterführende Literatur

- **Brandenstein, B.** 1947: Der Mensch und seine Stellung im All. Philosophische Anthropologie. Verlagsanstalt Benzinger.
- **Brandenstein, B.** 1983: Sein – Welt – Mensch. Philosophische Studien. München: Berchmans.
- **Hamvas, B.** 1999: Silentium. Essays. München: Edition Marika Marghescu. Aus dem Ungarischen von Jörg Buschmann.
- **Heller, Á.** 1980: Theorie der Gefühle. Hamburg: VSA.
- **Heller, Á.** 1998: Ein Essay über die Schönheit der Freundschaft. In: Querelles, Jahrbuch für Frauenforschung. Bd. 3. Stuttgart: Metzler. 48-61.
- **Nyíri, T.** 1996: Theologie in Ost und West. (herausgegeben von Karl H. Neufeld). Frankfurt am Mein: Peter Lang.

FRIENDSHIP AND LOVE IN THE HUNGARIAN PHILOSOPHY

This paper provides an overview of the topic ‘friendship and love’ in the Hungarian philosophy.

BARÁTSÁG ÉS SZERETET A MAGYAR FILOZÓFIÁBAN

Ezen írás a ’barátság és szeretet’ témakörét elemzi, ahogyan az megjelenik a magyar filozófiában.

~ ~ ~ ~ ~

NYELVÉSZET

Czeglédi Katalin :

Nyelvi funkciók és gondolkodás a földrajzi nevek tükrében

1. A Volga-Urál vidéke földrajzi neveiből kiindulva a Kárpát-medence földrajzi nevei is egyre nagyobb mértékben megfejthetők. Ez annak az eredménye, hogy a földrajzi neveknek a széleskörű, több szempontú feldolgozása során eljutottunk odáig, hogy megtudjuk, hogyan gondolkodtak a névadók a földrajzi helyek elnevezésekor, különös tekintettel a víznevekre. A nyelvi funkciók pedig szoros kapcsolatban vannak a névadók gondolkodásával. A gondolkodás és a nyelvi funkció viszonyának vizsgálata a földrajzi nevekben az érintett nyelvek bevonásával már sok új eredményt hozott s várhatóan még hoz is (CZEGLÉDI 2006-7, 2011).

Eleink gondolkodása szerint az élet keletkezésének az alapja a víz. A vízforrás a szülője a folyónak s a folyóvíz mint mozgó víz élő. Ennek a mintájára nevezték el a természetben fellelhető élő teremtményeket, mint a növényeket, az állatokat és az embert úgy, hogy az ismertet, a már meglévő nevet adták az újnak, a növénynek, az állatnak és az embernek a vízhez való hasonlóság révén. Ez a magyarázata annak, hogy a víz neve pl. összet *don* összetartozik egyrészt folyók nevével, mint a *Don* és a *Duna*. Másrészt kapcsolódik a tönkhöz, tönkhöz, tőkéhez, tőhöz, tőkhöz, maghoz, ághoz, amely a növények létrejöttének a kiinduló helye. Harmadrészt rokona a mag, a mony mint az állat és az ember teremtményének a kezdete, helye. Negyedrészt ezeket mint forrást nemcsak ősforrásnak, ősmagnak, ősanának tartották, hanem éppen azért, mert az élet kezdetét, alapját testesítik meg, szentként tisztelték s istennek nevezték. Azt is tudták, hogy ez a forrás, mag, amelyből az élet születik, női természetű, hiszen ő adja az életet, így hoz létre utódokat. Következésképpen, a nő, az anya nemcsak a víz, a mag, a mony szavakkal rokon, hanem az 'isten' jelentésűekkel is összetartozik. Eleink azt is tudták, hogy amint a forrás meghatározza a folyó létét és a legfőbb tulajdonságait, úgy a mag, a mony és az anya vagyis a nő is ezt teszi. Az istenként tisztelt nő uralkodott is, az utódainak a meghatározója, az ura volt. Mindez a gondolkodás első lépcsőjéhez tartozott s csak a második lépésben, a természeti környezetről alkotott ismeretek bővülésével egészült ki a férfi tulajdonságokkal, amelyekhez kötődik a Nap. Ekkor már tudták, hogy az energia (a fény, a meleg, az erő) forrása a Nap s a Hold fénye a Naptól ered ugyanúgy, mint a Föld melege, stb. Azt is tudták, hogy a megtermékenyítéshez, az élet kialakulásához, annak keletkezéséhez a Napra is szükség van. Más szóval, a nő és a férfi együttlétére. Az első lépésben felsorolt női tulajdonságok nevei átszálltak a kapcsolódás révén a férfi tulajdonságokkal rendelkezők megnevezésére is számos esetben. Ez a magyarázata annak, hogy pl. az irányítás, az uralkodás kezdetben a női istenségekhez tartozott, idővel mint férfi tulajdonság terjedt el igen széles körben. A fenti gondolkodás pedig az alapja a nyelvi funkcióknak¹, köztük a tájékozódásnak, a birtoklásnak, a történelmi és politikai helyzetnek, aktuális eseményeknek, objektumok, emberek és kultúrájuk, szokásaik, életük, hagyományaik, nyelvük kialakulásának és megnevezésének. A magyar nyelv funkciójának egyik fő jellemzője, hogy ugyanúgy működik, mint a valóság, a természeti és társadalmi környezet s a legfőbb feladatai közé tartozik, hogy közvetítse, megőrizze és átörökítse a világ jelenségeit, az életet, a tudást.

2. A nyelv funkciója, feladata tehát, hogy közvetítsen, megismertesse velünk az embernek a természethez s az egymáshoz való viszonyát, mit gondoltak, gondolnak a világról, az életről s mindezt a tudást tovább örökítse. Természetes, hogy a nyelvnek, a természetnek és a gondolkodásnak az együttes kezelése, tanulmányozása segít megfejteni a nyelvet, annak működését, a szavakat, amelyek egyben adott nyelvnek a többitől elkülönült, eltérő jellemzője is lehet. Eleink sajátos látásmódjáról szólunk három szó, a magy. *isten*, *asszony*, *ara* és a *Kovácsné* családnév bemutatásával.

2.1. A magy. *isten* szót a vallásos szókészlet elemeként tartják számon. A TESz szerint az *isten* bizonytalan eredetű. Talán származékszó: az *ős* főnév eredetibb *is* alakváltozatából keletkezhetett *-t* és *-ne* képzővel. Az isten eredeti jelentése 'atyácska' lehetett. (TESz)

A szócikk írójának a gondolataival nem érthetünk egyet, bár az *isten* szó első eleme az *ős* szavunkkal összetartozik, de nem ez szolgált neki alapul. (HARMATTA 2007) Az *isten* szó *is* előtagjának az *ős* szóból való származtatását Harmatta János

¹ A *funkció* szót a következőképpen határozzák meg: latin eredetű, 1. működés, hivatalos működés 2. feladatkör, tisztség, szerep, rendeltetés, 3. valamely szervtől természeténél fogva végzett munka; élettani működés 4. valamely hangnak vagy akkordnak a hangnemhez való viszonya. 5. függvény (a matematikában) (BAKOS 1989)

iranista tévedésnek tartja. Az általa említett közép-perzsa *yazdān* 'isten' szerkezeti felépítése *yaz*² + *dān*. Világosan összetett szóval van dolgunk. Elvileg lehetne az *isten* legelső jelentése forrásvíz, ősvíz, majd ősnő, azonban a *yaz* előtag a *tűz* szóval van közeli kapcsolatban, s a nap egyik legfőbb jellemzőjét tartalmazza, a tüzet, a tűz forrását. Éppen ezért többen istenként is tisztelték a napot, pl. a masszagéták, akik szkíta típusú népek, s "Egyetlen istent tisztelnek, a Napot." (MAHMUDOV 2010), Kasgari török nyelvében az izi nemcsak őst, hanem istent is jelentett (Kāšy.). Meg kell jegyezni, hogy az *isten* szó második eleme a *ten* elvileg lehetne 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentésű képző, vö.: ko. –*din* 'ua.', amely megadja a lehetőségét annak, hogy az *isten* szót képzett szónak tekintsük s akkor a jelentése 'össel, forrással ellátott' lenne. A jelek azonban arra mutatnak, hogy a szó második elemét is önálló szóként kell értelmeznünk. Ha az ősnő jelentés lenne az igaz, akkor a mellérendelő szó szerkezetből álló szónak az együttes jelentése és a tagok jelentése külön-külön is ugyanaz lenne. A magyar *isten* esetében azonban másról van szó. Ez a megnevezés akkor keletkezett, amikor eleink már tudták, hogy az élet keletkezéséhez, a megtermékenyítéshez a tűz és a víz, a Nap és a Hold, a Nap és a Föld, a férfi és a nő nászra szükséges. Ezt jelképezi az *isten* szó, amelynek az előtagja az *is* másképpen a *tűz*, a tűz helye, ezen keresztül a nap szóval, az utótagja pedig a *nő* szóval tartozik össze. Így az *isten* valójában a Boldogasszonynak, a magyarok istenasszonyának felel meg. Jelen tudásunk szerint a Boldogasszony az áldott állapotban lévő, a termékeny nőt jelenti. Az *isten* szó teremtésének komoly funkciója volt, mégpedig az, hogy tudassák, terjesszék, hogy az élet keletkezését a Napnak és a Földnek, másképpen a férfi és a nő együttlétének köszönhetjük s ezért őket tisztelnünk kell s a név, mint *isten* a mai napig a magyarság szent szava, hiszen a magyarok istene nem más, mint a teremő.

Figyelemre méltó Makkay Jánosnak az idetartozó gondolata, mely szerint "A legújabb vélemények azt erősítik meg, hogy Eštan hattí eredetű Napistennő ... volt, a hattitában már Ištanu névvel." (MAKKAY 2006:63) Megtudhatjuk, hogy "...ennek a hattita igazi hattí³ napistennőnek a hattí eredetű neve Eštan, a hattita nyelvben már Ištanu / Aštanu. Ő lett tehát a magyar isten szó eredetéhez az egyik jelölt." (MAKKAY 2006:56) Igen lényeges, hogy "a magyar isten szó számára kiválasztott hattí-hattita előzmény nem férfi isten, férfi főisten volt, hanem egy elég meghatározott szerepű istennő." (MAKKAY 2006:57) Tehát "az ősforrásoknál, a hattiban és a hattitában⁴ a szó nem napistent, hanem napistennőt jelentett. Nem Zeust, hanem Hérát, és nem Ukkon apót, hanem Boldogasszonyt." (MAKKAY 2006:57) Szól egy másik istennévről is, Istár: "egyformán volt férfi és női megjelenése is." (MAKKAY 2006:62)

Makkay ezen soraival megerősíti a földrajzi névi kutatások alapján a bevezetőben megfogalmazott álláspontunkat. Kétségtelen, hogy a magy. *Isten* és a hattí *Eštan*, hattita *Ištanu*, *Aštanu* igen közeli kapcsolatban vannak. Az *isten* szó magyarozatát illetően az előtag az *is* valójában a napra, mint férfi istenre utal, az utótag pedig a nőre, mint istennőre, s a megnevezésnek végső soron alapul víz szó szolgált. Az előtagnak rokona számos szó, amely a *nap* valamely, egy vagy több lényeges tulajdonságát jelöli, őrzi. Ezeket számba véve láthatjuk, hogy mely alakok állnak a legközelebb a magy. *is* formához, továbbá kirajzolódik egyrészt az eredeti vagy az eredetihez legközelebb álló hangalaki forma és annak a fejleményei. A *nap* jelentésű *is* családjába tartozó szavak közül csak néhányat mutatunk be. Megjegyezzük, hogy az *is* eredetileg szókezdő mássalhangzót tartalmazott, amelynek végső eredete *t*-.

2.1.1. Magyar *tűz*. A TESz a magy. *tűz* szót ősi örökségnek tartja az ugor korból helytelenül, azonban a felsorolt példák idetartoznak, a *tűz* nagy családjába valók: vog. *teüt*, *täft*, osztj. *toyet*, *tut*, amelyek a következő elemekre bonthatók: vog. *teü*: abszolút szótó + *-t*: képző, *täft*: abszolút szótó + *-t*: képző, osztj. *toye*: abszolút szótó + *-t*: képző, *tu*: abszolút szótó + *-t*: képző. A szótövek alakváltozatai: *teü*-, *täft*-, *toye*-. A képzőnek egyetlen alakváltozata szerepel: *-t*.

A nyelveket szélesebb körű rálátással vizsgálva egyértelmű, hogy idetartoznak a következő adatok is: csuv. *vut* 'tűz', *šutā*⁵ 'fény', ÓT. *ot*, *oot*, türkm. *oot*, jak. *uot*, KB., MK., oszm., ujj., kum., kirg., kazak, k.kalp., nog., alt., ojr., tuv., hak., sor *ot*, azerb. *od*, üzb., bask., tat. *ut* 'tűz' (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük: csuv. *vu*: abszolút szótó + *-t*: képző, *šu*: abszolút szótó + *-tā*: képző, ÓT. *o*: abszolút szótó + *-t*: képző, *oo*: abszolút szótó + *-t*: képző, türkm. *oo*: abszolút szótó + *-t*: képző, jak. *uo*: abszolút szótó + *-t*: képző, azerb. *o*: abszolút szótó + *-d*: képző, üzb., bask., tat. *u*: abszolút szótó + *-t*: képző. A

² Alakváltozata a sumér *dingiz* forma és a magy. *úr* szó.

³ A hattitákat megelőző, a szkítákhoz közeli kultúrával rendelkező nép lehetett.

⁴ A hattita birodalom az indoeurópai eredetű hattiták által az i. e. 17. sz.-ban Kis-Ázsiában alapított állam. A hattiták államuk alapítójának I. Hattusili (i. e. 1550. körül) királyt tekintették. (AK) A hattí őket megelőző ősből kultúrával rendelkező nép lehetett. Bár indoeurópainak tartják őket, ez a megközelítés helytelennek látszik, szkítákhoz közeli népről lehet szó.

⁵ Ez is a vizsgált szavak családjába tartozik, rokona a magy. *süt* szó, amelynek jelentése a nap forróságával és fényével kapcsolatos eredendően. Összetartozik vele a török nyelvek közül a tat., bask. *jagty* 'fény' (< *jag*:- abszolút szótó + *-ty*: képző), türkm. *jakty* (< *jak*:- abszolút szótó + *-ty*: képző), k.kalp. *žakty* 'fény' (< *žak* + *-ty*), a szláv nyelvek adatai közül az or. *svet* (*sve* + *-t*) 'fény', amely átvétel, az abszolút szótövek (*šu*-, *šü*-, *jag*-, *jak*-, *žak*-, *sve*-) párhuzama pedig a magy. *égni* (*ég* + *-ni*), or. *žeč* (*že* + *-č*), *žigat* (*žiga* + *-t*) 'égni' stb. szavak töve (*ég*-, *že* -, *žiga*-).

⁶ A magy. *fény* is a szó családjába tartozik.

szótövek alakváltozatai: *o-*, *oo-*, *uo-*, *u-*. A képzők alakváltozatai: *-t*, *-d*. A szótövek -abban különböznek a vogul és az osztják adatoktól, hogy a szókezdő eredeti *t-* a vogulhoz és az osztjákhöz képest fejleményként van jelen. A csuvasban a *v-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), az *ś-* (< *th-* < *t-*), a többi törökben pedig hanghiány *0-* (zeró) (< *V-* < *w-* < *δ-* < *t-*) keletkezett.

Az or. *ogon'* 'tűz' szót közszláv eredetűnek tartják és a következő ún. indoeurópai megfelelőket hozzák példaként: litv. *ugnis*, lat. *ignis* 'tűz'. (SIS) Valójában or. *ogo-*: abszolút szótó + *-n'*: képző, a lat. *-is* képzőt leszámítva litv. *ug-*: abszolút szótó + *-n*: képző, lat. *ig-*: abszolút szótó + *-n*: képző a szerkezeti felépítésük. A szótövek alakváltozatai: *ogo-*, *ug-*, *ig-*⁷ s a képzők alakváltozatai: *-n'*, *-n*⁸.

A csuvasban meglevő *vutāš* 'vizi' és a csuv. *vutāš* 'tűz gazdája' jelentésű szavak is megerősítik, hogy a tűz és a víz megnevezésének az őse közös volt és a jelentése egyszerűen forrás(víz) lehetett.⁹

Fontos a *nap* szóhoz kötődő adat a csuv. *vučax* 'tűzhely, eredet, forrás, góc' szó, amely a többi törökben is megvan, vö.: azerb., türkm., oszm., kum. *odžak*, tuv. *odak*, üzb. *učok*, kirg., ojr. *očok*, tat. *učak*, bask. *usak*, kaz., k.kalp., nog. *ošak* 'ua.' (JEGOROV 1964) A türk *tu-si* és a magy. *tűz* közeli alakváltozatok. Az or. *očag* 'tűzhely, eredet, góc' átvétel. A szavak szerkezeti felépítése: *vu* + *-čax*, *o* + *-džak*, *o* + *-dak*, *u* + *-čok*, *o* + *-čok*, *u* + *-čak*, *u* + *-sak*, *o* + *-šak*, *o* + *-čag*. Az első elemek (*vu-*, *o-*, *u-*) az abszolút szótövek s a második elemek pedig 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó' jelentésű képző alakjai (*-čax*, *-džak*, *-dak*, *-čok*, *-čak*, *-sak*, *-šak*, *-čag*). A *vutāš* 'vizi' (*vutā* 'víz' relatív szótó + *š* 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' képző) és a csuv. *vutāš* 'tűz gazdája' (*vutā*: relatív szótó, töve a csuv. *vut* 'tűz' teljesebb alakja + *-š*: képző.) Az *-š* képző lehet ugyanaz, mint a 'vizi' jelentésű szóban, de felfogható foglalkozásnév képzőnek is. csuv. *vučax* és a többi török nyelvi megfelelő, valamint az or. *očag* etimológiailag a magy. *tűz* és a vog., osztj., tör., or. megfelelőivel, továbbá a csuv. *vutāš* szónak a relatív tövével (*vutā* 'tűz') tartozik össze.

Ebbe a szócsaládba tartozik a magy. *izzik* (*iz* + *-zik*) relatív töve az *iz-* is. A magy. *izzik* szó a TESz szerint bizonytalan eredetű, talán ősi örökség a finnugor nyelvi egységből. Nem fogadható el ez az álláspont, azonban a hozott adatok idetartoznak, vö.: osztj. *ol-*, *at-* 'fűt, befűt', zürj. *ezjini*¹⁰ 'meggyullad, tüzet fog', votj. *äst-* 'fűt, befűt'. A képzett szavaknak csak a töve (zürij. *ez-*, votj. *äs-*) tartozik össze a *tűz* szóval. Szerkezeti felépítésük: zürj. *e-*: abszolút szótó + *-z*: képző, votj. *ä-*: abszolút szótó + *-s*: képző. Az abszolút szótövek alakváltozatai: *i-*, *e-*, *ä-* s a képzők alakváltozatai: *-z*, *-s*.

A magy. *fűt*¹¹ 'hevít, melegít' szó etimológiailag összetartozik a *tűz* szóval, amelynek valóban alakváltozata a *fül*, *fűlik*¹² szó, de nem lehet annak az alapja, mint ahogyan a TESz írja. A *fűt* (< *fű* + *-t*) is **fűtik* (< **fű* + *-tik*) volt teljesebb alakjában s rokona a *meleg* szavunk is, amelyet származékszóknak tart a TESz s a *mel-* alapszót ősi örökségnek véli az ugor korból helytelenül. A *meleg* szavunk *me*: abszolút szótó + *-leg*: képzőből áll. A TESz adatai közül idetartozik a vog. *määli*¹³ 'meleg', osztj. *mēlek* 'ua.'. A szócikk írója helytelenül nevezi a szó végén a *-k*-t denominális vagy deverbális névszóképzőnek. A *-k* ugyanis a második elemnek, a *-lek* képzőnek a tartozéka, amely 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' jelentésű. Az abszolút szótó alakváltozatai: *me-*, *mää-*, *mē-* s a képző alakváltozatai: *-leg*, *-li-*, *-lek*.

A magy. *süt* szó azért is figyelemre méltó, mert egyszerre tartalmazza a nap három legfőbb tulajdonságát: az éget, melegít, a világít és az eredet, keletkezés jelentést. A TESz ősi örökségnek tartja az ugor korból helytelenül, azonban a hozott példák idetartoznak, vö.: vog. *šet* 'süt (a nap)', *šiti* 'süt, fagyaszt'. (TESz) Etimológiailag összetartozik vele a magy. *gyújt*, *gyúlik*, *gyül* ige s a csuv. *šutā* 'fény'. A magy. *süt* szerkezeti felépítése: *sü-*: abszolút szótó + *-t*, hangtanilag a második elemnek csak a kezdő mássalhangzója maradt meg.

⁷ Közel állnak az osztják *toγe-* tőhöz. A szókezdő mássalhangzó eltűnt, a szó belseji *-k-* pedig zöngésedett (*-k* > *-g*).

⁸ Eredeti *t-* fejleménye.

⁹ A szótó második mássalhangzója az osztják *-γ-* (*toγet*) eredeti *-k-* fejleménye (*-k* > *-γ-*). Ennek tovább alakult változata a *-β-* (*-γ* > *-β-* / *-w-*) szerepel a vogul adatban (*tāβt*), melynek alakváltozatában (*teüt*) már vokalizálódott a *-β-* (*-β* > *-ü-*), sőt a vogulban (*tut*) el is tűnt. A *-v-* másik irányban változva dento-labiális zárhang lett, amelyet az or. *svet* szóban megőriztek. Sok szóban használatos az eredeti zöngétlen *-k-* (vö.: türkm. *jakty*) zöngés fejleménye a *-g-* (vö.: magy. *égni*, tat., bask. *jagty*, or. *žigat*). A képző kezdő mássalhangzója nemcsak a vogulban és az osztjában az eredeti *t-*, hanem az azerbajdzsán kivételével a török nyelvekben is megmaradt. Az azerbajdzsánban *t-* > *d-* zöngésedés történt (*od*). Hozzáteesszük, a magy. *tűz* szóban megmaradt az eredeti szókezdő *t-*, a szóbeljei eredeti *-k-* nyomát a hosszú magánhangzó (*-ű-*) örzi (*-Vk-* > *-Vγ-* > *-Vw-* > *-VV-* > *V-*). A képző kezdő mássalhangzója pedig *z*-vé változott (*t-* > *δ-* > *z-*).

¹⁰ A szóvégi *-ni* a főnévi igenév képzője.

¹¹ A szónak természetesen kiterjedtebb családja van, idetartozik pl. a magy. *fő*, *fővő*, *föl*, *főz* stb. szó is, a teljes bemutatására azonban nem törekedhetünk jelen dolgozat keretei között.

¹² Rokona a magy. *fő*, *főv-* és a *föl*, *főz* ige is.

¹³ A kettőzött magánhangzóval a hosszúságot jelöltük.

A *tűz* jelentésű szavakkal összetartoznak a *nap* jelentésű szavak is. Vö.: magy. **nap** 'valamely bolygórendszer fényt sugárzó központja, égiteste, a 24 órás időszak világos része'. (TESz) Három lényeges jelentés egyszerre van meg benne, a 'bolygó, a meleg és a fény'. Fontos, hogy a bolygó megnevezése gyakran azonos lehet a bolygó valamely tulajdonságával. A bolygó megnevezés pedig alapul szolgálhatott az 'isten' jelentésű szavaknak, továbbá az *isten* szavunk előtagjának. Szerkezetileg *na-*: abszolút szótó + *-p*: képzőből áll. A lat. *sol* 'nap' (*so-*: abszolút szótó + *-l*: képző), ang. *son* 'nap' (*so-*: abszolút szótó + *-n*: képző), mong. *nar* 'nap' (*na-*: abszolút szótó + *-r*: képző) stb. mind egyetlen közös gyökérhez vezetnek, amelyhez a vogul és osztják tűzet jelentő szavak állnak a legközelebb hangalakilag. Hozzáteesszük, a magyarban a 'bolygó, meleg és fény' jelentés mellett 'isten' jelentése is van s férfi tulajdonsággal rendelkezik. Az abszolút szótóvelek alakváltozatai: *na-*, *so-*, a képzők alakváltozatai: *-p*, *-l*, *-n*.

Az összetartozó szavak szótóvelei: *tű-*, *teü-*, *täβ-*, *toye-*, *o-*, *oo-*, *uo-*, *u-*. *ogo-*, *ug-*, *ig-*, *vu-*, *o-*, *u-*, (*tűz*), *i-*, *e-*, *ä-* (izzik iztöve), *fű-* (*fűt*), *me-*, *mää-*, *mē-* (*meleg*), *na-*, *so-*, (*nap*), *sü-* (*süt*).

A fenti szavak hangtanilag olyan alakváltozatok, amelyeknek a kezdő mássalhangzója eredeti *t-* volt, s ez egyrészt megmaradt, másrészt különböző irányban változott a használat során. Megmaradt a magyarban, a vogulban és az osztjában. Változásokon ment keresztül: megmaradt zöngétlennek, miközben réshangúsodott és újra zárhangúsodott: *t-* > *th-* > 1. *φ-*¹⁴ > 1.1. *f-*¹⁵, megtalálható a magyarban, 1.2. *p-*¹⁶ 2. *s-* örzi a latin és az angol. Más esetekben a réshangúsodással együtt járt a zöngésedés is, majd a zárhangúsodás és a nazalizáció, továbbá a vokalizáció, eltűnés: *t-* > *δ-* > *w-* > 1. *v-*: jelentkezik a csuvasban, 2. *m-*: használt a magyarban, a vogulban és az osztjában 3. *VV-* > *V-* > *0-*: elenyészett a csuvas kivételével a török nyelvekben, az osztják, zürjén, votják adatokban s az oroszban. Az *n-* nazális közvetlenül a *t-* zöngésedése és nazalizációja során keletkezhetett, amelyet a magyar őriz a *nap*¹⁷ szóban.

A képzők alakváltozatai: *-t*, *-z*, *-t*, *-d*, *-n'*, *-n*, *-čax*, *-džak*, *-dak*, *-čok*, *-čak*, *-sak*, *-šak*, *-čag*, (*tűz*), *-z*, *-s*. (izzik), *-t*, *-lik* (*fűt*), *-leg*, *-li-*, *-lek* (*meleg*), *-p*, *-l*, *-n* (*nap*). A képzők eredetileg önálló szavak voltak s a kezdő mássalhangzójuk ugyanúgy *t-* volt, amely vagy megmaradt vagy különböző változásokon ment keresztül. Amint látható, sohasem csak a változási sor legvégén lévő hang maradt fenn, hanem a sor különböző lépcsőfokainak a hangjai is. 1. Megmaradt a képző kezdő mássalhangzója a *t-* a magyarban, vogulban, az osztjában és a török nyelvekben. 2. zöngésedett: *t-* > *d-* az azerbajdzsánban, tuvaiban, 3. a zöngésedés mellett nazalizálódott is: *t-* > *d-* > *n-*, örzi az orosz¹⁸, a litván, a latin, 4. zöngésedés és réshangúsodás: *t-* > *δ-* > 4.1. *z-*: magyar, 4.2. *l-*: magyar, vogul, osztják, latin 4.3. *r-*¹⁹, 5. zöngésedett és affrikálódott: *t-* > *dž-*: azerb., türkm., oszm., kumük 6. a zöngétlenség megtartásával palatalizálódott, majd affrikálódott (zárréshang keletkezett), a továbbiakban réshangúsodott: *t-* > *t'-* > *č-*: üzbég, kirgiz, ojrot, tatár, orosz, > *š-*: magy. hatti, hettita, kaz., k.kalp., nog. 7. A *t-* a zöngétlenség megtartásával réshangúsodott: *t-* > *th-* > *s-*: baskír.

Ami a *nap* szó nagy családját illeti, természetesen beletartoznak az 'ös, isten' jelentésű szavak is, de közvetlenül nem ezek szolgáltak alapul az *Isten* szavunknak, ilyen a magy. *ős*, vö.: HB. *isemükiüt* MK. *izi* 'ös, isten' stb. Az *isten* szó előtagjának az *is-* nek alapul olyan a napra vonatkozó, 'nap' jelentésű szó szolgált, amely ma is fennmaradt 'tűz, forrás, eredet, góc' jelentésben, vö.: kaz., k.kalp., nog. *ošak* és társai. A második elem (*-šak*) fejleménye az *-š*, amely a következőképpen alakult: *-šak* > *-šay* > *-šaw* > *-šaV* > *-ša* > *-š*. A hatti és a hettita *Eštan*, *Ištanu* / *Aštanu* alakok arra utalnak, hogy ezekben már végbement a *t-* > *t'-* > *č-* > *š-* változás, sőt a szókezdő *t-* elenyészett, továbbá a szóvégi *-Vk* hangkapcsolat is eltűnt. Mindez időben 4 ezer évvel ezelőtt már úgy volt használatos, ahogyan ma. Amint az adatok is igazolják, fennmaradt a teljesebb változat is igaz, nem az *isten* szó előtagjában. Tehát az *isten* szó *is* előtagjának olyan 'tűz, forrás, eredet, góc' jelentésű szó szolgált alapul, amely egyértelműen utal a napra.²⁰ Teljesen természetes, hogy a hattiban egyértelműen napistennőt jelentett a magyar *isten* megfelelője az *Eštan*, aki a teremő isten volt, s a magyarban még ma is a teremővel azonos.

Az *isten* szó második eleme a *ten* a magy. *nő* szóval és nyelvi megfelelőivel rokon. Idetartozik a magy. *asszony* utótagja.

2.2. A magyar **asszony** az akadémiai álláspont szerint alán eredetű, vö.: osz. *xsīn* 'űrnő. fejedelemasszony', *äxsīn* 'ua.'. A magyarba egy alán **axsīn* 'űrnő, fejedelemasszony' kerülhetett át a 8. század körül. (TESz) A magyar *asszony* és az összetett adatok valóban összetartoznak. Két szóból álló összetételről van szó, az összetét *äx* + *sīn* előtagja a *kán*, *kagán* szónak fejleménye, az utótag (*sīn*) pedig a magy. *nő*, *nej* szóval rokon, vö.: *nő*, *nej* 'feleség, nőnemű felnőtt személy, állat nőtény

¹⁴ Bilabiális zöngétlen spiráns.

¹⁵ Dentolabiális zöngétlen spiráns.

¹⁶ Vö.: finn *päivä* 'nap, égitest, napozik'.

¹⁷ Ugyanezt a nazálist őrzik és használják további nyelvek, vö.: mong. *nar* 'nap', vog. *nāii*, *nāi* 'tűz, map (égitest)', osztj. *nai* 'tűz', *nai* 'nap'.

¹⁸ Még palatalizálódott is: *n'*.

¹⁹ Vö.: finn *aurinko* (< *au* + *-rinko*) 'nap', lapp *avr* (< *av* + *-r*) 'láng', francia *jour* (< *jou* + *-r*) 'nap'.

²⁰ A házban lévő tűzhely megnevezése is ide vezethető vissza.

egyede' jelentésű. A szót a TESz ősi örökségnek tartja az uráli korból, vö.: vog. *nī* 'asszony, nő, nőtény', osztj. *ni* 'asszony', mdE. *ni* 'nő, feleség', szam.jur. *nē* 'nő, asszony, fiatalasszony', tvg. *nē* 'asszony, feleség', szelk. *neä* 'nő', kam. *nē* 'asszony'. (TESz) Az idesorolt adatok helyénvalóak, azonban a szónak az uráli korból való ősi öröksége nem igazolt. A magy. *nő* és társai közös gyökerűek az összet *sīn* utótaggal, de az altáji nyelvekben ismert adatok utótagjával is, vö.: oszm. *kadyñ* (*ka* + *-dyn*), MK. *kotan* (*ko* + *-tan*), tat., kirk. *katyn* (*ka* + *-tyn*), jak. *xatyn* (*xa* + *-tyn*), mong. *xatun* (*xa* + *tun*) szavak *dyn*, *tan*, *tyn*, *tun* második elemével. Az összet szó előtagja a *x*, *äx* pedig a *kán*, *kagán* szó maradéka ugyanúgy, mint az altáji nyelvekben a *ka*, *ko*, *xa* előtag. Ez azt is jelenti, hogy az oszm. *kadyñ*, MK. *kotan*, tat., kirk. *katyn*, jak. *xatyn*, mong. *xatun* a magy. *asszony* alakváltozata, a *ka* előtag a *kagán*-nal, a *dyn* pedig a *nő*-vel rokon. A magyar *asszony* szóban a *-x-* az *s*-hez hasonult. A *-x-* valamikori meglétét nemcsak az összet *äxsīn* igazolja, hanem a magyar *asszony*-ban a hosszú *-ssz-* is. Tehát az előtagok (összet *äx*, tör. *ka*, *ko*, *xa*, mong. *xa*, magy. *asz* < *ax*) a *kán*, *kagán* szóval rokonok, közös gyökerűek, az utótagok (összet *sīn*, tör. *tan*, *tun*, *dyn*, magy. *szony*) pedig egymással, miközben a magyar *nő*, *nej* és az urálba sorolt nyelvek adatai is az alakváltozataik, a gyökerük közös. Ráadásul az *asszony* szavak ugyanazon elv, gondolkodás szerint keletkeztek, vagyis a kánnak a nőjéről van szó, aki egyrészt úrnő, másrészt férfival ellátott nő ugyanúgy, mint a hatti napistennő, de ezt jelképezi a napba öltözött Boldogasszony is.

Meg kell jegyeznünk, hogy bár a magy. *ara* 'bizonytalan eredetű, talán ősi örökség az ugor korból (TESz) az akadémiai álláspont szerint, funkciójában rokona az *asszony* szavunknak ugyanúgy, mint a csuv. *arām* 'feleség, férjezett asszony'. Elvileg kétféle magyarázata lehet. Az egyik szerint a törökségben is ismert *er* 'férfi' és a csuv. *ama* 'nő, anya' szó összetétele, s a másik szerint a magyar *asszony* és a tör. *katun* stb. nyelvi változata, ahol az eredeti *-t-* fejleménye (*-t-* > *-δ-* > *-r-*) az *-r-*. Amennyiben az előtag (magy. **a* + *ra*, csuv. **a* + *rām*) a *kán*, *kagán* szavakhoz kötődne, úgy *k-* kezdetű, 'férfi' jelentésű szóval lenne dolgunk. Abban az esetben - s ez a valószínűbb - ha az előtag (magy. **ar* + *a*, csuv. **ar* + *ām*) a magy. *er* 'férfi' és társaival rokon, az utótag a csuv. *ama* 'nő, anya' szóval van közelebbi kapcsolatban, amely végső soron etimológiailag összetartozik a tVn 'nő' jelentésű szavakkal. Ez esetben a magy. *ara*, csuv. *arām* szókezdő mássalhangzója eltűnt, amely eredeti *t*-mássalhangzóhoz kötődik. Csak a szó jelentésében, funkciójában azonos az *asszony* szóval és társaival, etimológiailag nem. Bármelyik legyen az igaz, a magyar *asszony*, oszm. *kadyñ* és társai, magy. *ara*, csuv. *arām* jelentése ugyanaz, 'asszony' vagyis a férfi és a nő együttese. Ez azt jelenti, hogy ugyanolyan gondolkodás alapján született mindkét szó, mint a magy. *isten* és a hatti *Eštan*, a hettita *Ištanu* / *Aštanu*.

2.3. A magy. *Kovácsné* asszonynevet választottam a jelenség folytatására. Szerkezetileg a szó összetett: *Kovács* + *né*. Az előtag a *Kovács* a férjnek a neve, az utótag a *né* pedig a *nő*, *nej* szó egyik alakváltozata. A feleség neve, másképpen az asszonynevén a férfi, azaz a férj nevéből és a *nő* szó összetételéből áll. A szó ezzel jelzi a férfi és a nő egységét, összetartozását. A szó megalkotása ugyanazon a gondolkodásmódon alapul, mint az *isten*, az *asszony* és az *ara* szó.

2.4. Makkaynál még egy istennévről olvashatunk: *Istár* 'egyformán volt férfi és női megjelenése is.' (MAKKAY 2006:62) A kutatásaink fényében ez is összetett szó: *Is* + *tár*. Az előtag azonos az *Isten* előtagjával, az utótag pedig a széles körben elterjedt *tengri* 'isten' és a magy. *Úr* 'Isten' szóval tartozik össze. Megjegyezzük, a *tengri*-nek van 'ég' jelentése is s mint ilyen, rokona a magy. *menny* szónak.

A magy. *menny* és a md. *meñel* (*meñe* + *-l*) viszonyában a szótövek (magy. *men-*, *meny-*, md. *meñe-*) tartoznak össze és külön a képzők (magy. *-ny*, *-nyek*, md. *-l*). A képzők jelentése 'valami mellett lévő, valamihez tartozó, valamivel ellátott', hangtanilag is egymás alakváltozatai, eredetük közös. Ami a szótövet illeti, a magy. *meny-* tönek rokona nemcsak a md. *meñe-*, hanem a mong. *mengü*²¹ 'örök' és a *tenger* (*tenge-* szótő + *-r:* képző) 'ég' szó töve is. A magyarban az *-ny* fejlemény ugyanúgy, mint az *-ng-* mássalhangzó kapcsolat a mongolban, vö.: korábbi *-nk-* > 1. *-ny-* > *-nj-* > *-n-* (-*ny-*) 2. *-ng-*. A magy. *-ny*, *-nyek*, md. *-l* képzőnek pedig további változata a mongol *tenger* *-r* képzője, amelynek ugyanaz a *-δ-* az előzménye, mint a md. *-l*-nek, végső eredetük pedig a *-t*. A magy. *menny*, *mennyek*. md. *meñel*, mong. *tenger* közvetlen jelentése: 'hely, amely az ég mellett van, amely az éggel ellátott, hely amely az éghez tartozik'. A perzsa *minu* úgy tűnik, csak az égre vonatkozik, és nem tartalmazza a magyarban, a mordvinban valamint a mongol szóban meglévő képzőt. Elmondható, hogy a magy. *menny*, *mennyek*, md. *meñel*, mong. *tenger* etimológiailag összetartozó szavak, ugyanakkor rokonuk a türk rovásfeliratokban szereplő *tengri*, amely a toldalékolt forma miatt lett *tengri* a *tenger*-ből (vö.: a feliratban *tengride* 'égben').

Az *Istár* utótagja (*tár*) és a *tengri*, valamint a magy. *úr* a következőképpen függnek össze nemcsak jelentésükben, hanem szerkezeti felépítésükben és hangtanilag egyaránt:

A magy. *úr*, *urat* a szaka *sūra* 'hatalmas, erős' szóval veti össze, a szó eredeti jelentése Harmatta szerint 'törzsfő, fejedelem' s a finn *uros* szót szintén iráni jövevényszónak tartja.

A magy. *úr*, a szaka *sūra* és a finn *uros* valóban összetartoznak. A csillaggal (*) jelzett feltételezett, rekonstruált adatokat mellőzve az *úr* szó nyelvi megfelelői *t-* szókezdővel illetőleg a *t-* fejleményeivel rendelkeznek. A magy. *úr* szóról a TESz

²¹ Alakváltozata az or. *vek* ld *navek* (< *na:* prefix 'ra, -re' + *vek* ld. *večnyj* 'örök') 'örökre'. Hangtanilag a *v-* és az *m-* olyan *t-* eredetű *δ-* fejleménye, amelyből *w-* hangon keresztül az egyik irányban *v-*, a másik irányban pedig *m-* lett.

véleménye eltérő Harmatta álláspontjától: *úr* 'a hatalom és a vagyon birtokosa, uralkodó, parancsoló, Isten, Jézus Krisztus, férj, hatalom, uralkodó erő'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: finn *uros* 'férfi, vitéz, hős, hím, kan', *urho* 'hős, harcos', *urakka* 'kétéves hím rénszarvas'. (TESz)

A szócikk írója tévedett, amikor a finn *urakka* 'kétéves hím rénszarvas' szót is idehozta bizonyítékként. A szó nem tartozik ide, mert a magyar *iker* 'kettős' és a török nyelvi párhuzamainak rokona közelebbről, vö.: csuv. *jěķēr* 'iker'.

Ugyanakkor az *úr* szavunknak rokona a csuv. *turā* 'isten', jeny. *teŋri* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra*, ujjg. *tāŋri*, kirk. *teŋri* 'isten', k.kalp. *tangri*, oszm. *tanry*, jak. *tangara*, bask. *tānre*, 'isten, ég', burj.mong. *tengeri*, kalmük *tenger* 'ég', sumér *dingir* 'ég'. Vö.: perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük: *tu* + *-rā*, *teŋ* + *-ri*, *to* + *-ri*, *teng* + *-ra*, *tāŋ* + *-ri*, *tang* + *-ri*, *tan* + *-ry*, *tanga* + *-ra*, *tān* + *-re*, *tenge* + *-ri*, *tenge* + *-r*, *dingi* + *-r*, *tou* + *-r*.

Meg kell jegyezni, hogy a perzsában a *tour* világosan átvétel, az 'isten' jelentést nem őrzi. A szó nemcsak *-r*-t, hanem *-z*-t tartalmazó formában is megvan, vö.: sumér *dingiz* 'isten' (Labat 252. old.) A sumérban a *dingir* 'ég, csillag, isten, égből jött, égi fény' jelentésű egyaránt lehet (vö.: Labat: 35., 48-49., 252. old.), amely szintén a magy. *úr* szó családjába tartozik. Ugyanakkor az is látható, hogy az *úr* és társai kötődnek a *menny* szavunk mongol *tenger* megfelelőjéhez is. Ennek az az oka, hogy eleink szemében az uralkodó is, a hely is a forráshoz, a maghoz tartozik, akár ágnak, égnek nevezzük azt, amihez tartozik. Természetes hát, hogy a megnevezések is egybeesnek: vö.: magy. *tenger* 'víz', mong. *tenger* 'menny', jak. *tangara* 'isten, ég' stb.

A magyar *úr* és megfelelőinek az elemekre bontásánál világosan látszik a kutatásaink eredményeképpen, hogy a második elem (*-r*, *rV*, *-z*) képző s a 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' jelentésű képzőnek az *-r* és a *-z* a kezdő mássalhangzója. Az adatokból látható, hogy ezt gyakran követi magánhangzó (vö.: *-rā*, *-ri*, *-ra*, *-re*, *-ry*). Ez utóbbiak az *-r*-hez képest teljesebb változatok. Hozzá kell tenni, hogy a *-z* képzőt tartalmazó sumér *dingiz* szó *-z*-je és az *-r* úgy függ össze, hogy az előzményük közös, mindkettő a *-δ* (interdentális zöngés spiráns) fejleménye: $\delta > 1. r, 2. z$. A sumér adatok azért is fontosak, mert igazolják az *-r* és a *-z* meglétét Kr. e. több ezer évvel, legalább 2-3 ezerben már használták a mezopotámiai kutatások fényében. Ugyanakkor a sumér *úr* változat arra is utal, hogy a magyar *úr* alakja már legalább 4-5 ezer éve változatlan.

Ami a szavak első elemét (*ú*-, *tu*-, *teŋ*-, *to*-, *teng*, *tāŋ*-, *tang*-, *tan*-, *tanga*-, *tān*-, *tenge*-, *dingi*-, *tou*-) illeti, azok a magyar *tő* mint 'forrás, eredet, származás helye' jelentésű szavunkkal tartoznak össze, azoknak alakváltozatai, abszolút szótövei, azaz abszolút szógyökei. Ez azt is jelenti, hogy az *úr* és a megfelelőinek az eredeti jelentéstartalma 'tőhöz, maghoz, forráshoz tartozó' volt.

Értékes adat az *úr* családjába tartozó, a sumér *Urim* 'a fény vidéke, Napkelet' szó, amelynek a képzője *-rim* a *-rV* formákhoz képest is teljesebb alakot őríz. A kutatásaink fényében a *-rim* összetartozik a magy. *úr* szó *-r* képzőjével s a korábbi *-rink* < *-rVnkV* < *-rVtkV* stb. fejleménye. A képző előzménye önálló szó volt, ez pedig azonos az abszolút szótővel, a magy. *tő* szóval és alakváltozataival azzal a különbséggel, hogy itt nem a *tő*, hanem ennek az alakváltozata a magyar *rönk* szó van jelen. Idetartozik a magyar *rög*, továbbá a *rang*, *rag* stb. szó is. A 'fény vidéke, Napkelet' jelentés pedig magában hordozza a születés, a kezdet, az indulás stb. jelentést, amely végső soron szintén a maghoz, a forráshoz vezet. A mag, a forrás pedig egyben a hatalom és a vagyon is, s aki, ami ehhez tartozik, az lehet hatalmas, vagyonos, nemes és uralkodó. Az *úr* szó eredendően a vízcsepp, a forrás uralkodó, irányító tevékenységét őrzi. Eleink a vizet szentnek is tartották, ez az alapja a mai *Úr* 'isten' jelentésnek, s annak, hogy az *Úr* mint Isten nemcsak uralkodó, hanem teremtő, első és egyetlen is, aki fent (mint forrásban) az égben székel.

A fentiek alapján a magyar *úr* szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból. A fenti szavak közül a magy. *er* rokona a *férj* és az *ember*, valamint az *úr* szónak. Ezt támasztja alá a hangtani, a szerkezeti megfelelések mellett a magyarban a használat, vö.: *férjem*, *emberem*, *uram* stb., sőt az óiráni *arya* 'nemes, előkelő ember' adat is.

Az *Istár* a jelentését illetően abban különbözik az *Isten*-től, hogy míg az Isten eredetileg napistennő volt, az *Istár* már női vagy férfi istent egyaránt jelenthetett. Szerkezetileg ugyanúgy összetett szó, az előtagja azonos az *isten* előtagjával (*is*). A *tár* utótag a tör. *tengri* és változataival rokon, továbbá a magy. *úr* szóval tartozik össze, amelyet férfi istenhez kötnek. Ez azonban a magyarban is meglévő *tenger* 'víz' jelentésű szóhoz vezet, s a víz női természetű.

3. Összegzés.

A nyelv egyik alapvető funkciója, feladata, hogy közvetítse, bemutassa a természeti és a társadalmi környezetet az ember szűrőjén keresztül, vagyis úgy, ahogyan az ember látja, gondolja az éppen aktuális tudása, gondolkodása szerint. Következésképp, a szavak keletkezésükkor az alkotó embernek az éppen akkori szintű tudását is tartalmazták. Idővel az eredeti jelentéstartalmat megőrizve a tudás bővülésével módosulhatnak, kiegészülhetnek a jelentések, de egy nép az ősi gondolkodását sohasem veszíti el teljesen, a nyelvi funkcióknak mindig a része marad. A magyar pedig - a fenti példák értelmében is - a mai napig megőrizte több ezer éves hagyományait a szavakon keresztül, sőt egészében véve a nyelvén keresztül. A nyelvi kapcsolatok felderítése pedig azt is jelzi, hogy mely nyelvek és milyen okok miatt kötődnek a magyarhoz, ha a nyelvük

funkcióját vizsgáljuk. A nyelvi funkcióban tehát benne van az embernek a valósághoz való viszonya. Az *isten* szavunk nyelvi funkciójának a felismeréséhez a földrajzi névi kutatások juttattak el. Az *isten* szó legalább 4 ezer éve szinte változatlan hangalakban használatos. Természetes, hogy a magyarság a magyarok istenét a teremtőnek nevezi, s ezt megtámogatják az *isten* szónak alapul szolgált napra és nőre utaló szavak együttese. Ugyanilyen elv szerint alkották meg őseink az *asszony* és az *ara* szót, sőt más nyelvektől eltérően a magyarban a férjezett nő is ilyen szerkezetű és jelentésű nevet visel a hagyományok szerint. Ezzel az alkotási móddal hívták fel a figyelmet a teremtőre, aki minden időben csakis két fél, a férfi és a női tulajdonsággal rendelkezők együttese, egysége lehet s ez egyben az élet fennmaradásának a feltétele.

4. Rövidítések

alt.	altaji
AK.	Akadémiai Kislexikon
ang.	angol
azerb.	azerbajdzsán
bask.	baskír
burj.mong.	burját mongol
csag.	csagatáj
csuv.	csuvas
hak.	hakasz
i.e.	időszámítás előtt
jak.	jakut
jeny.	jenyiszeji
kam.	kamasz
Kāšy.	Kāšyari
kaz.	kazak
KB.	Kutadgu Billig
kirg.	kirgiz
k.kalp.	karakalpak
ko.	komi
kum.	kumük
lat.	latin
magy.	magyar
mdE.	mordvin erza
MK.	Mahmud Kasgari
mong.	mongol
nog.	nogaj
ojr.	ojrot
or.	orosz
oszm.	oszmán
osztj.	osztják
ÓT.	ótörök
szam.jur.	szamojéd jurák
szelk.	szelkup
tat.	tatár
tör.	török
tuv.	tuvai
türkm.	türkmén
tv.g.	tavgi
ua.	ugyanaz
ujg.	ujgur

üzb.	üzbég
vog.	vogul
votj.	votják
vö.	vesd össze
zürj.	zürjén

5. Források

AK	Akadémiai Kislexikon Akadémiai Kiadó Budapest 1989
BAKOS 1989	BAKOS Ferenc Idegen szavak és kifejezések szótára Akadémiai Kiadó Budapest 1989
HADROVICS-GÁLDI 1951	HADROVICS László-GÁLDI László 1951: Orosz-Magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest
JEGOROV 1964	JEGOROV, V. G. 1964: Etimologiceszkij szlovar csuvasszkovo jazyka. Csuvaszkovo Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari
MK.	Maxmūd al-Kāšyari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt a Helikon Kiadónál. A könyv eredeti címe Dīvān Lugāt at-Turk, oroszra fordította, az előszót és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szótárát összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288 oldal + 2 oldal.
MTsz	Magyar Tájszótár
SIS	N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: Kratkij etimologiceszkij szlovar russzkovo jazyka. Moszkva
TESz	BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.

6. Irodalom

BÁRCZI-BENKŐ-BERRÁR 1967	BÁRCZI Géza - BENKŐ Loránd - BERRÁR Jolán 1967 A magyar nyelv története Tankönyvkiadó Budapest.
CZEGLÉDI 2007	CZEGLÉDI Katalin, Nyelvészeti őstörténet I. Szkíta-hun nyelv őstörténete. Hangtan. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007.
CZEGLÉDI 2007	CZEGLÉDI Katalin, Nyelvészeti őstörténet II. Szkíta-hun nyelv ősmondatai. Ősmondatok, gyökök. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007.
CZEGLÉDI 2009-2011	CZEGLÉDI Katalin Nyelvészeti Őstörténet III. A szkíta-hun nyelvek története. Gyökrendszer. (A magyar és a szkíta-hun nyelvek alapja). Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2010. Megjelenés alatt.
HARMATTA 1997	HARMATTA János, Iráni nyelvek hatása az ősmagyar nyelvre. In: Honfoglalás és nyelvészet, Honfoglalásról sok szemmel. Balassi Kiadó Budapest 1997:71-85.
MAHMUDOV 2010	MAHMUDOV Jagub Az azerbajdzsán nép etnogenezésének kérdéséhez in: "Magyarország és azerbajdzsán: A kultúrák párbeszéde". IV. Nemzetközi Tudományos Konferencia (előadások, cikkek és rezümék) II. Kötet (történelem, néprajz, folklór, irodalom, nyelvészet) Budapest 2010:292-299
MAKKAY 2006	MAKKAY János Az Úr szava nem isten szava Budapest, 2006
MARÁCZ – OBRUSÁNSZKY 2009	MARÁCZ László – OBRUSÁNSZKY Borbála szerk. A hunok öröksége HUN-idea Szellemi Hagyományörző Műhely Budapest 2009
MARÁCZ – OBRUSÁNSZKY 2010	MARÁCZ László – OBRUSÁNSZKY Borbála szerk. A szkíta népek hitvilága HUN-idea Szellemi Hagyományörző Műhely Budapest, 2010

~ ~ ~ ~ ~

Obrusánszky Borbála :**Hun nyelvészeti kérdések**

A hun nyelv iránti érdeklődés akkor kezdődött meg az európai értelmiség körében, amikor megjelent Deguignes hunokról szóló forráskiadványa. A francia orientalista a kínai források alapján azt állította, hogy az ázsiai xiong-nu név és az európai hun ugyanaz a belső-ázsiai államalkotó nép volt. Ezt követően Pray György történetíró megjelentette annak magyar vonatkozásait. A 18. században folytatódott a hunok történelmének feltárása az antik források alapján. Deguignes úgy vélte, hogy a hunok öröksége nemcsak egy ma élő nyelvben található meg, hanem annak örökösei a törökök, magyarok és a mongolok is. Általánosan elmondható az, hogy egészen a 19. század közepéig az európai tudományban a hunok történeti vizsgálódása kizárólag a forrásokon alapult, és a nyelvészeti kérdések is ezt követték. Az akkori nyelvészek nem egyetlen népcsoporthoz kötötték a hun nyelvet, hanem többhöz. Akkoriban még nem volt elterjedve a mesterségesen kialakított nyelvcsaládok rendszere, hanem a kutatók úgy vélték, hogy a török és a mongol nyelvnek, ahogyan a magyarnak is, a szkíta és a hun volt az alapja. A későbbiekben már csak nagyon kevés nyelvész gondolkodott ilyen átfogó módon, többen voltak, akik elfogadták a darwini elméleten alapuló nyelvcsalád elméletet, amely alapján létrehoztak különálló nyelvekből fiktív családokat.¹ A nyelvészek ezek után az ősnelv rekonstrukciójával voltak elfoglalva, amely Bálint Gábor szerint teljesen felesleges kutatás volt. A történetírásban pedig a pozitívizmus vette át a szerepet, amely minden korábbi, pusztai népekre vonatkozó mondát hamisnak bélyegzett, és nem fogadta el a szóbeliség hagyományát. Hirtelen a korábban becsült és csodált hun népekből szörnyetegek és barbár népek lettek, akikről csak negatívum volt szabad írni. Akkor terjedtek el azok a mára elavult nézetek, hogy nem voltak házaik, városaik, nem tudtak írni, és mindent csak átvettek a „civilizált” népektől. Az „új” nyelvészeti és természetesen a történeti megközelítés teljesen félrevitte a kutatást, és ennek negatív hatása sajnos még máig érezhető, főleg a magyar tudományban, ahol máig ezek az elavult elméletek uralkodnak, és a kutatók közül alig veszi valaki a fáradságot, hogy utánajárjon egy-egy adatnak, inkább kényelmi szempontból megmaradnak a már elfogadott, de sokszor téves nézet mellett.

Míg a nyugat-európai nyelveket nem érintette igazán az új nyelvészeti besorolás, a 19. században egyetlen ember volt csupán Magyarországon, aki Eurázsia összes nyelvét kiválóan tudta és ott terepmunkát is végzett: Szentkatolnai Bálint Gábor. Az ő nyelvészeti álláspontját azonban nem vették figyelembe, mert merőben ellentmondott az akkori fő irányvonalnak. A mesterséges nyelvcsalád kialakítása magával hozta a korai magyar történeti forrásoknak a kiiktatását is, hiszen az is merőben ellentmondott az új nyelvészeti fikciónak, és helyette Hunsdoerfer egy teljesen levegőben lógó, és forrásokkal nem alátámasztható magyar őstörténeti fikciót alakított ki, úgy, hogy nem volt tisztába a magyar történelemmel. Érdekes felhívni a figyelmet, hogy Hunsdoerfer az antik görög történelemmel foglalkozott korábban, aztán hol a nyelvészettel, hol a történelemmel foglalkozott, végül már a néprajzba is beleártotta magát. Az lehetett az egyik fő célja, hogy kiiktassa az európai tudományosságból a szkítákat és a hunokat, hiszen akkor nem kellett azzal foglalkozni, hogy milyen hatással voltak a fenti pusztai népek az európai államszervezetre, sőt nem kellett elismerni, hogy a római birodalmat követően a hunok hozták létre az első európai szövetségi birodalmat is, amelynek tagjai hunok, gótok, alánok, szarmaták, és egyéb népek voltak. Az új történeti felfogást ellenzőket nem vették tudományosan figyelembe.

A 20. század az orientalisztikában a turkológia elsőbbségét hozták, mert az oszmánok európai jelenléte miatt azt lehetett legjobban tanulmányozni. Ennek birtokában még a 19. század végére teljesen eluralkodott az a nézet, hogy a hunok török nyelven beszéltek, és ezért az európai forrásokban lévő hun szavakat, személyneveket csak abból magyarázták meg. A magyar tudományos életben a 19. század hatvanas-hetvenes éveiben Fogarasi János és Szentkatolnai Bálint Gábor révén a mongol és a mandzsu nyelvek tanulmányozásának fontossága is benne volt a köztudatban, sőt akkoriban (1860-as évek) közel járt az akadémiai irányvonal ahhoz, hogy azt elismerjék, azonban az „ugor-török” háború után ez az irányzat fokozatosan elhalt. Utolsó képviselője talán Németh Gyula volt, aki az 1920-as években írt tanulmányában, a mongolban és a magyarban meglévő szavakat hun örökségnek vélte, de aztán ő is átpártolt a Gombocz Zoltán által elterjesztett törökös vonalra, így a későbbiekben a mongol nyelvet, csak, mint másodlagos forrást használták a nyelvészek. Az elmúlt években azonban a hunok kutatását teljesen száműzték a magyar nyelvészeti kutatásokból, és ma sem kap elegendő figyelmet a mongol nyelv fontossága. Azért a török túlsúly mellett külföldön és idehaza más álláspontok is megjelentek, egy-egy cikk erejéig. A nemzetközi hun kutatásról 1973-ban Doerfer adott egy átfogó tájékoztatást, amelyben leírta, hogy Barthold, Asmarin és Pritsak csuvasos típusú török nyelvnek tartotta a hunt. Érdekes egyezés lehet, hogy a magyar nyelv „török jövevényszavai” is leginkább csuvasos jellegűek, de ez nem tűnt fel a magyar kutatóknak, akik a csuvas fontosságát sokszor hangsúlyozzák. Itt kell megjegyezni, hogy Bálint Gábor elvetette a csuvas nyelv fontosságát a magyarban, mert szerinte a mongol szók még közelebb állnak hangtanilag a

¹ Erről bővebben: Marcantonio, 2006.

magyar szókhöz, mint a selyp csuvaséi.² Bálint kihangsúlyozta, hogy nem tudja elfogadni azt, hogyan kölcsönözhettek a magyarok a csuvasztól is, meg a mongolok mellett lakó török-tatároktól is egyszerre.³ Bálint álláspontjához hasonlóan nyilatkozott Nicholas Poppe, aki szintén úgy vélte, hogy a magyar szavakhoz a mongol nyelvi kifejezések közelebb állnak, mint a csuvas. A mongolista nyelvész ezeket a hasonlóságokat a hun nyelvből eredeztette.⁴

Doerfer megemlítette, hogy Klaproth és Semenov egyenesen a magyar nyelvhez hasonlította a hunok nyelvét. Különös, hogy ezt az álláspontot a magyar nyelvészek sem vették figyelembe, pedig ez jelentősen érintette a magyarság eredetére vonatkozó kutatásokat. Moór Elemér iráninak és kaukázusinak tartotta a hunt. A kaukázusi elmélettel nem volt első, hiszen a 19. század legvégén ezt a kérdést már Bálint is felvetette a hamburgi nemzetközi orientalista kongresszuson, ahol maga Friedrich Hirth, hun kutató figyelemreméltó elméletnek tartotta azt. Voltak olyan kutatók (Venelin, Velitman, Zabelin, stb.), akik a hun nyelv örököseit a szlávokban vélték megtalálni,⁵ ami nem véletlen, hiszen a szláv nyelv is megőrzött sok hun szót, műveltségi elemeket.

Ma már sokak számára elfogadhatatlan az az álláspont, hogy a hunok egyetlen nyelvi örökösének valamiféle kis szibériai népeket tartsanak. Ezt legelőször a sinológus Pulleyblank vetette fel, majd Volvoni, sőt a magyar Ligeti Lajos is elfogadta ezt. Arra nem is gondoltak, hogy egy olyan hosszú életű és nagy kiterjedésű birodalom nyelve hogyan maradhatott volna egy kis népcsoportban, amelyik egyébként messze volt a hunok központi területeitől? Sőt, sem a hunok örököseinek vélt osztyákok, sem a ketek nem tudtak önálló államot létrehozni, ellentétben a hunokkal, akik az ókor világ legnagyobb birodalmát alkották meg. Ráadásul a Pulleyblank által leírt hun szavak két változatai ugyanúgy megvannak a török és a mongol nyelvben is, ami viszont megingatja az elmélet igazát, sőt elveti az egész teória valószínűségét. A cáfolhatóság inkább azt jelzi, amit már fent említettem, vagyis nem lehet a hun nyelvet csupán egy nyelvből megmagyarázni. Ki kell térni Ligeti álláspontjára, aki osztyáknak vélte a hunok nyelvét, csak éppen az érthetetlen, hogyha a hunok és a magyarok is szerinte ugyanazon a nyelven beszéltek, akkor miért nem tartotta egyértelműnek a hun-magyar rokonságot?

Legutóbb Horváth Izabella tanulmánya adott átfogó képet a hun nyelv eredetéről szóló elméletekről, ő felsorolja azokat a szerzőket, akik mongolnak, töröknek, vagy szlávnak, esetleg finnek vélték a hun nyelvet. A cikk külön érdeme, hogy összefoglalta a kínai kutatók eredményeit. Legfigyelemreméltón Wu álláspontja, aki szerint a hun korban az altaji eredetű nyelvek még nem váltak szét, tehát a hunt proto-altaji nyevnek lehet tekinteni.⁶

A fenti sokféle nézet azt mutatja, hogy a hun nyelvnek sok nyoma maradt Euráziában, és a hun birodalom nagy befolyást gyakorolt a világtörténelemben. Sőt azt is jelzi, hogy a hunok nem tűntek el hirtelen, hiszen még a kései szlávoknál, vagy éppen a mai finnugor népeknél szintén megmaradtak civilizációs örökségük nyomai. A hunok török nyelvűsége elleni legtalálhatóbb cáfolat Baráthosi nevéhez fűződik, aki a következőt írta erről: „A hunokról szóló irodalom azt mondja, hogy a hun törökös nyelv. Ez a kifejezés helytelen. A török név alig ezer éves. Így hát a helyes meghatározás az, hogy a törökök hun fajú népek, nem pedig a hunok törökfajúak.”⁷ A székely származású tudós inkább azt tartotta reálisnak, hogy a törökök megőrizték a hunok nyelvét. Hasonlóan vélekedett Magyarországon Ucsiraltu is, aki szerint tudománytalan az a kutatási módszer, hogy a mai nyelvállapotot vetítik vissza a múltba. Ez mindenképpen torz nyelvészeti eredményt hoz. Szerinte a hun nyelvi kutatásban csak a történeti összehasonlító vizsgálatnak van létjogosultsága.

Sajnos, a régi belső-ázsiai népek kutatását az is nehezíti, hogy az elmúlt másfél évszázadban a nyelvészek különböző történeti népeket besorolták az általuk létrehozott fiktív nyelvcsaládi rendszerbe, anélkül, hogy arra elegendő bizonyítékok állnának rendelkezésre. Máig a szkíta népeket indoiráninak tekintik, holott erre sincs elégséges bizonyíték, hiszen nem áll rendelkezésre összefüggő nyelvemlék, sőt a szkíta szavak vizsgálatát sem végezték el alaposan, hiszen az indoeurópainak vagy iráninak gondolt néhány szó olyan műveltségi elem, amely az egész eurázsiai térségben szétterjedt, és nem köthető csupán a fenti nyelvekhez. Valószínűleg érdekesebb lenne a korábban élt népeket saját elnevezésük alapján szkíta illetve hun nyelvnek mondani, ahogyan azt a például Rasmus Rask, vagy a többi nyelvész tette a 19. század elején. Schönig, a legutóbb megjelent mongolisztikai tanulmánykötetben már azt vetette fel, hogy a török és a mongol nyelv nagyfokú hasonlósága közös eredetre utalhat, annak az alapja a hun és/vagy xianbei nyelv lehet.⁸ Ugyanezt állítja a belső-mongol Hugjiltu is, Ucsiraltu kollégája, aki Belső-Mongóliában történeti nyelvészettel foglalkozik. A mongol professzor szerint a török és a mongol nyelvben több mint ezer szó lehet hasonló, amelyek valószínűleg egy harmadik nyelvből származhatnak. Hugjiltu azonban azt állítja, hogy a közös eredetű szavak nem lehetnek átvételek, hanem azok éppen azt mutatják, hogy a török és a mongol népek már az ókortól kezdve szoros kapcsolatban lehettek egymással, ami nem csoda, hiszen nyelvészeti egyezésen kívül közös életmódjuk, sőt politikai

² Bálint, 1877. VII.

³ Bálint, 1877. VIII.

⁴ Marcantionio, 2006.

⁵ Doerfer, 1973. 13.

⁶ Wu 2005. 10.

⁷ Baráthosi, 2004. 47.

⁸ Schönig, 2006.

szervezetük is.⁹ Van, aki a török-mongol egyezéseket areális kapcsolatoknak véli, Rassadin például areális kapcsolatoknak véli, amely szerint Közép-Ázsiában alakulhattak ki. Ez ellen szól az az érv, hogy a mongolok csak a 13. században jelentek meg ott, tehát az elmélet nem igazolható. Az utóbbi évtizedben sok nyelvész megkérdőjelezte a nyelvcsalád elméletek jogosságát, így a következő évtizedekben várhatóan új elméletek válnak ismertté a nemzetközi tudományosságban,¹⁰ és a 19. század végi elavult nyelvészeti módszerek lassan elfelejtődnek. Egyik érdekes kezdeményezés a Santa Fe-ben folyó nagy nemzetközi kutatási program, amely a monogenezis lehetőségét kutatja a világ nyelvei között.

Érdekes, hogy a szkíta nyelvről alig van vita, azt a nemzetközi szakirodalom egyértelműen indoeurópainak vagy iráninak tartja. A hunok nyelvéről azonban vére menő viták voltak, amelyek azt feszegették, hogy vajon melyik típusú török nyelvet beszélhettek: csuvasos típusú, „r” –es csuvasos törököt, vagy „z”-s köztörököt. Miután Attila középső fiának, Dengiziknek a nevében a „z”-s, vagyis a köztörök jelleg található meg, a nyelvészek nem tudnak megállapodni a hunok nyelvének azonosításában. A vita hevében véleményem szerint elfelejtettek néhány dolgot tisztázni: vajon az „r” és a „z” különbség tényleg olyan jelentős-e, hogy külön török nyelvekről beszéljünk, vagy csupán nyelvjárási különbségekről van szó. Ucsiraltu leírja, hogy a hunoknál, de a későbbi pusztai népeknél nem volt egységes, hivatalos köznyelv, tehát a hunok nyelve területenként eltéréseket mutatott. Gondoljuk csak végig, hogy a kínai Nagy Faltól a Kárpátokig terjedő hatalmas térségben hány fajta nyelvjárási létezés lehetett, így elképzelhető, hogy a fenti probléma is csak egy apró nyelvjárási eltérés lehetett, ugyanilyen lehetett a rotacizmus és a lambdacizmus kérdése (l vagy r használata), esetleg az „s” és „sz” hang váltakozása. Megoldatlan kérdése tovább a hun név etimológiája is. Érdekes, hogy akik a hunok török nyelvűségét elfogadják, teljesen természetesnek vélik azt, hogy nevük nem a törökből, hanem csak a mongolból magyarázható, ahol a hun szó (régiesen kiumün) embert jelent, ez már önmagában is jelentős ellentmondás. Ha a hunok törökül beszéltek, akkor miért éppen saját maguk elnevezésére kellett egy idegen szót használni. Talán egy ilyen fejlett civilizációt létrehozó nép nem figyelt volna oda saját maga elnevezésére?

Visszatérve a hunok nyelvéhez, a nemzetközi tudományos életben most újabb nyelvészeti elméletek próbálják megoldani a különböző pusztai népek hovatartozásának kérdését. Ebben sokat segíthetnek a kínai nyelven feljegyzett, és azokból megfejtett hun szavak, amelyek nemcsak a török nyelvben, hanem a mongolban, a mandzsuban, sőt a magyarban is megvannak, amely azt jelzi, hogy nem lehet kizárólagosan egy nyelvhez kötni a hunok nyelvét, hanem az – ahogyan a hun műveltség és államszervezet – meghatározóan hatott az utódnépekre. A kínai forrásokban lévő több száz hun szó fontosságára egyébként már Otto Maenchen-Helfen is felhívta a figyelmet. Sőt, magában a kínai nyelvben is számos idegen eredetű szó található, melynek eredetéről megoszlanak a vélemények. Még Polonyi Péter útikönyvében olvashattuk azt a megállapítást, hogy a kínai nyelvben lévő lótarásra vonatkozó szavak nagyon hasonlítanak a magyarra, amely közös eredetre is utalhat. Valószínűleg, mindkét nyelv a hun kifejezéseket használja. A Belső-Mongol Egyetem professzora, Mang Müren 2004-ben egy érdekes elmélettel állt elő, amely heves viták tüzeiben áll. Állítása szerint a kínai nyelvben négyezer mongol szó található. Szerinte a két nép a mongol forrásokban is szereplő farkas és szarvas néptől származik. Jól tudjuk, hogy a két állat fontos szimbólum volt a belső-ázsiai népeknél, a farkas főleg a türk népnél, míg a szarvas a szkítáknál, hunoknál és magyaroknál jelenik meg. A négyezer mongol szó vizsgálata esetleg a hunokig elvezethet bennünket.¹¹ Valószínűleg, az elkövetkezendő években a nemzetközi kutatási eredményeknek köszönhetően a szkíták és a hunok kérdése meghatározóvá válik, és egyre több nyelvészeti és történeti kérdés fog tisztázódni, amely érinti a magyar őstörténeti kutatást is.

Hun nyelvészet

Ucsiraltu munkája új szintet hozott a nemzetközi hun kutatásban. Míg mások csak egy-egy szóval foglalkoztak, addig ő egy önálló rekonstruálási módszert talált ki. A régi kínai hangtan alapján lejegyzett hun szavakat a korabeli kiejtés alapján átírta, majd megnézte, hogy a korai türk és mongol szavak közül melyik a hangtanilag legjobban illeszkedő szó. Ez a módszer, vagyis a korabeli, vagy ahhoz időben közeli szavakkal való egybevetés nagyon pontos rekonstruálást tesz lehetővé. Fő forrásai a korai türk feliratok, glosszák, valamint a kínai jelekkel lejegyzett 13. századi Mongolok titkos története. Ezek időben nem esnek túl messze a hun kortól, hiszen tudjuk, hogy a Kr. u. 5. században még ők uralták a belső-ázsiai és az európai térség jelentős részét. Ezt követően is eredeti helyükön maradtak, csak elvesztették vezető szerepüket a törzsszövetségi kereteken belül. Senki sem gondolhatja komolyan, hogy egy olyan jól szervezett államot létrehozó erős nép hirtelen eltűnt volna a történelemből, és szintén hirtelen, szinte a semmiből jöttek elő a türkök, ujgurok, majd mongolok.

Ucsiraltu nyelvészeti munkája nemcsak a téma felvetése miatt szenzációs, hanem azért is, mert a szigorú nyelvészeti szempontokon kívül nagyon alapos történeti, néprajzi és vallástörténeti vizsgálatokat is végzett, tehát elemzi és kutatja az egyes szavak mögöttes tartalmát, ami azt garantálja, hogy pontos eredményt hoz ki a szavak jelentéséből. Ez már azt jelzi, hogy csak akkor mond véleményt egy szóval kapcsolatban, ha az alaki egyezéseken túl kulturálisan és történetileg is összefüggést lát

⁹ Hugjiltu, 2002. 188.

¹⁰ Marcantonio az uráli és indoeurpai nyelvcsalád nemlétét bizonyította be, Georgi Stephan pedig az altaji elmélet meglétét cáfolja. .

¹¹ www.china.org.cn/english/culture/120785.htm

bennük. Ez nagyon fontos a nyelvészeti kutatásban, hiszen éppen a magyar példák alapján láthatjuk, hogy a felszínes alakai egyezés még nem jelenti a szavak tényleges rokonságát. Sőt, Ucsiraltu odafigyelt az időrendűségre, és nagyon precízen a hunból vezeti le a török és mongol megfelelőket, és nem fordítva. Ez szintén fontos eleme a pontos és alapos kutatásnak. Tanulmányai megmutatják, hogyan kell egy kutatónak a 21. század elején dolgoznia, nem preconcepciók alapján kell véleményt mondania, hanem a pontos adatgyűjtés után kell leszűrni a rendelkezésre álló anyagokból a következtetést, miután alaposan utánajárt a szavak lehetséges eredetének.

A nyelvész professzor kutatása tartalmaznak olyan elemeket, amelyeknek van magyar vonatkozása is. A hun nyelv szavai és azok magyar párhuzamai már eleve cáfolják Györffy György történész hírhedt „öt pontját”, amelynek egyik kitétele, hogy nem lehet hun jövevényszó a magyar nyelvben. Györffy munkájában főleg az a legnagyobb probléma, hogy nem nemzetközi tudományos eredmények alapján állította ezt, hanem csak önmagára hivatkozott ennél a nagyon súlyos kijelentésnél, ami láthatjuk, hogy nem állta és nem állja meg a helyét. Ucsiraltu tanulmányából kiderül, hogy a korai török és mongol szavak megvoltak a hun nyelvben, tehát nemcsak hun jövevényszavakról beszélhetünk, hanem azt is mondhatjuk, hogy a magyar nyelv rendszere szoros kapcsolatban állhatott a szkíta illetve hun nyelvvel, aminek kutatása igazából most kaphat új lendületet.

Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a most közölt tanulmányok nem egyszerű olvasmányok, hiszen a professzor komolyan belemélyed a kínai és a mongol hangtörténetbe, és nagyon alaposan szemlélteti a párhuzamokat. Nem egyszerűen felsorolja a szavakat, és azokra rámondja, hogy hun eredetűek, hanem nagyon alaposan bizonyítja is álláspontját. Az egyszerűsített, és tudományos alapokat nélkülöző módszert Ucsiraltu egyébként nem tartja megfelelőnek, hiszen egy-egy állítás csak akkor állja meg a helyét, ha annak komoly bizonyítékai vannak. Az ő eredménye és a tanulmányok kidolgozottsága példát mutat mindannyiunk számára, vagyis, hogy a tudományos kutatásban csak legalább ennyire komoly és alapos munka révén lehet eredményt elérni. Reméljük, hogy a kemény nyelvészeti szöveg érdekes lesz azok számára, akik a hun nyelv kutatásával kívánnak foglalkozni, de olvasmányos lesz azoknak is, akik érdeklődnek öseink, a hunok története és kultúrája iránt.

Magyar vonatkozások

Ucsiraltu hét tanulmányában lévő hun szavak között találunk magyar vonatkozású szót, kifejezést. Ezeket nyelvészeti szempontból jelen könyvben Czeglédi Katalin nyelvészetileg már elemezte, magam a szavaknál főleg történeti és kultúrtörténeti fontosságára hívnám fel a figyelmet. Ezek főleg olyan kifejezések, amelyek szorosan kapcsolódnak a hun államszervezethez és civilizációs hagyományhoz, így azok meghatározó jelentőségűek az egész Eurázsia területén. A mongol professzor által bemutatott hun szavak jelentősen áttértek az altajisztika és a turkológia számos megállapításait. Ha röviden és velősen akarnám megfogalmazni az előttünk álló tudományos változásokat, akkor azt mondhatom, hogy az altaji nyelvcsalád valójában a szkíta és a hun nyelvet jelenti ugyanúgy, mint az ótörök vagy éppen az ócsuvas szavak többsége is. De az urálinak tartott szavak is ehhez a műveltséghez sorolandók. Tehát a fenti tudósok munkái alapján várható, hogy az új nyelvészeti megoldások már a hun nyelv fontosságát fogják kimutatni.

Pecsét

Ucsiraltu tanulmányában bemutatta, hogy már a hunoknál megvolt a „pecsétör” kifejezés, ’picsigecsi’ alakban, amely műveltségi szó aztán a török, a mongol, sőt a szanszkrit nyelvben hagyományozódott tovább. A szó azonban megtalálható a magyar nyelvben is, pecsét alakban. A történeti Etimológiai Szótár (TESz) ezt a szót szláv eredetűnek tartja, de magát a szláv szó eredetét nem tudja megmagyarázni, ami azt jelenti, hogy a pecsét szavunk eredete valójában tisztázatlan. Érdekes, hogy az ugyanolyan gyökből származó „betű” szavunkat már a fenti szótár ótöröknek véli, sőt fel is sorolja a vele rokon török és mongol megfelelőket. (török bitig, mongol bicsig).¹² A bicsi – szó a mai mongolban írni jelentést hordoz, a bicsig pedig iratot, de magát az írást is jelenti. Clauson korai türk szótárában a ’bics-’ gyökre a következő értelmezést találjuk: „vágni, vésni”, amelyből az következik, hogy az elsősorban rovás jelek feljegyzésére használták, hiszen mint tudjuk, az eurázsiai pusztai népek ősi írása a rovás volt. Sőt, néhány észak-nyugati török nyelvjárásban ’picsu’ alakban fordul elő. Fontos megemlíteni a magyar bicska szót, hiszen az azt a tárgyat jelöli, amellyel fába vagy kőbe róttak. Sajnos, ez utóbbi szót sem tudja értelmezni a fenti magyar szótár, holott Clauson szótára szerint az már a régi török nyelvekben ’kés, kard’ értelemben megvolt.¹³ Az Ucsiraltu által megfektetett ’picsik’ hun szó azt is jelzi, hogy a rovás és az írás szorosan összetartozott! A Belső-Ázsia szerte fellelhető különböző jelek, így a sziklára vésett billogok (életfa jelek, szvasztika, stb) is pusztai népekhez vezetnek minket. A korai török nyelvben az „irü” szó *jel* értelemben ismert, amely a fent emlegetett ’ír’ szóval lehet kapcsolatos, bár Clauson összefüggésbe hozta a belgü, vagyis a bélyeg szóval.¹⁴ Érdemes itt megjegyezni, hogy az írással kapcsolatos szavaink eredete mind Belső-Ázsiába visz minket, ezért az ír szavunk párhuzama is ott keresendő. Bár a TESz szerint azt a ’yaz-’,

¹² TESz III. 141.

¹³ Clauson, 1972. 293.

¹⁴ Clauson, 1972. 197. A bélyeg szavunk a mongolban belgü alakban található meg.

csuvasos jellegű ötörök szónak írják le, a szócikk írója megemlíti, hogy annak eredeti alakja az * ír * lehetett. Ez pedig a mongol nyelvben is felfedezhető, ami szintén hun kapcsolatokat sejtet.¹⁵ Szentkatolnai szerint az ír szó mongol rokona az „ira”, amely ró, rovátkol értelemben használatos.¹⁶ Ugyanezt állapítja meg a Czuczor-Fogarasi szótár, amely a *jegy, jel, ró* szavakat egymással összefüggőnek vélte.¹⁷ Csornai Katalin szerint a *ró* szó *lu* formában megvan a hunoknál,¹⁸ amely azt igazolja, hogy a szimbólumok rovása, vésése is szent cselekménynek számított. A magyar etimológiai szótár a *ró* szavunkat sem tudja értelmezni.¹⁹ A fenti három kifejezés korai előfordulása, valamint az elmúlt évtizedekben tömegesen előkerült rovás emlékek azt igazolják, hogy a belső-ázsiai pusztai népeknél már fejlett írásbeliség létezett, melyet a kései népek – így a türkök, avarok, magyarok, majd az ujgurok is átvettek, sőt a hunok nemcsak saját írásrendszerüket használták, hanem idegeneket is, ennek legfőbb bizonyítéka a déli hun uralkodók kínai jelekkel vésett, de hun nyelven íródott pecsétfeliratai. Visszatérve a pecsét szó szláv eredetére, megállapíthatjuk, hogy az ott megtalálható „pecsát” szó is hun eredetre megy vissza, hiszen ismert tény az, hogy a szlávok megjelenése, majd államalkotása jóval későbbi, mint a hunoké, vagy a későbbi pusztai népeké, így a magyaroké.²⁰ Történeti tények alapján kevésbé valószínű, hogy a jól működő, és a pecsétet nagy tiszteletben tartó pusztai népek megvárták volna, hogy a szlávok is államot alapítsanak, hogy átvegyék tőlük a pecsét szó használatát.

Kadar, a főbíró

Ucsiraltu szerint a kínai forrásokban szereplő hun méltóságnév, a gudouhou fontos hun méltóságnév volt, amelyet ő kutugu-nak rekonstruált. A régi török népeknél a kut szintén méltóságnévként volt ismert, az „iduk kut” néhány törzs uralkodói címe volt, melynek eredete Clauson nem tisztázott.²¹ Az Ucsiraltu által áttanulmányozott kínai, és a belső-ázsiai források alapján a kutugu volt a főbíró méltósága a hunoknál. A mongoloknál ez a szó kukuktu formában maradt meg, máig használatos, de ma már főleg a buddhista szenteket jelöli. A régi török nyelvekben a kut szó az Ég kegyeltje volt, de erőt és fenségességet is jelölt.²² A szerző kínai nyelvészekre hivatkozva leírja, hogy a nyugatra vándorló hunok az 'u' hang helyett inkább 'a'-t használtak, ezért ott a szó katagu, kadagu alakban lehetett jelen. Ez a magyar krónikák által lejegyzett hun történetet más megvilágításba helyezi. Az európai hunoknál ismerjük a kadar méltóságnevet, amelynek eredete tisztázatlan, de a Tarihi Üngürüs krónikában ismert Kattar fővezér neve, amely a kadar egyik változata lehet. Ipolyi Arnold ősi papbírói intézmény képviselőjét látta benne.²³ Podhracky szerint a pap értelmű 'kat, kad' gyök a pártusoknál kat-ousi, amely hasonló a török kad és kade-hez.²⁴ A TESz szerint a kadar vagy a kádár szó a hun mondakörből származik, de pontosabb információ nem áll rendelkezésre.²⁵ Györffy György szerint a kadir kazár méltóságnév, amely az Árpád-kori Magyarországon személynévben, helynevekben és a Kadarkaluz nemzetségnévben maradt fent.²⁶ A TESz a kadir méltóságnevet bolgár eredetűnek mondja.²⁷ A magyar krónikából ismert, hogy a kadar a hunok főbírája volt. Elképzelhető, hogy a kadar szoros kapcsolatban áll a keleti hun kifejezéssel, a kudugu-val, hiszen jelentésileg és tartalmilag is nagyon szoros közöttük a kapcsolat. A Mongolok titkos történetében találunk számos érdekes személynévet és törzsnévet, többek között a kadagint,²⁸ amely azt jelzi, hogy a későbbiekben az u>a hangtani változás a belső-ázsiai térségben is bekövetkezett. A szó vizsgálata szerintem annyira fontos magyar őstörténeti szempontból, hogy további vizsgálatot igényelne. Megjegyzendő, hogy a bírókra vonatkozó egyéb szakkifejezések, mint a horka, karka, vagy a bíró ismeretlen eredetűnek számít a magyar nyelvészek körében, holott ezek a szavak a korai török szótárakban mind megtalálhatók és jelentésük is egyértelmű. Valószínűleg, ezek is a hun műveltség szavai közé tartoznak.

Hit

Ucsiraltu tanulmányában a „hitü” fontos hun méltóságnév volt, amely a szerző szewrint szorosan összekapcsolódott a Földanya (Etügen) kultusszal. Ez az új adat helyre teszi a hit szavunk eredetét, hiszen az etimológiai szótárban ismeretlen

¹⁵ Clauson, 1972. 293.

¹⁶ Bálint, 1877. 24.

¹⁷ Czuczor-Fogarasi, 2003.

¹⁸ DeGroot, 2006. 69. 554. lábjegyzet

¹⁹ TESz III. 426.

²⁰ Magyar államiság kezdeténél az etelközi vérszerződésre, nem pedig Szent István államreformjára gondolunk.

²¹ Clauson, 1972. 46.

²² Clauson, 1972. 594.

²³ Ipolyi, 1854. 465.

²⁴ Ipolyi, 1854. 466.

²⁵ TESz II. 301.

²⁶ Györffy, 1986. 293.

²⁷ TESz II. 302.

²⁸ MNT. Kada-dzsürszen hadvezér 251, Kadaan-Kabul kagán fia-48, kadagin/katagin-törzsnév-131, stb.

eredetűnek tartják.²⁹ A belső-ázsiai pusztai népek körében a legjobban elterjedt név az istennő elnevezésére az Etügen szó különböző változatai, akiben a Földanyát tisztelték. A történeti forrásokban többféleképpen szerepel: néhány helyen Etügen, a türk forrásokban Ötüken alakban fordul elő, utóbbi szent hegy vagy erdő értelemben volt ismert. Mongóliában a földrajzi neveket sokszor Édzs-nek, vagyis Anyának nevezik: ilyen az Anyaszikla, Anyafa, Kegyes Anya. Az Anya egyéb nevei: Földanya, vagy Világanya. Dzundui Altangerel elmondása alapján régen, a buddhizmus előtti korszakban minden mongol jurta oltárán a Földanya, Etügen bálványa volt felállítva,³⁰ melyet a buddhisták elpusztítottak a 16. század végétől.

Az Etügen, Ötüken, Idugan alak a kései török és mongol forrásokban szerepel, ennek eredetét viszonylag kevesen kutatták. Magam a Földanya kultusz vizsgálatakor jöttem rá, hogy a fenti kifejezések mind a magyar hit szóval állnak kapcsolatba. Legnagyobb meglepetésemre Ucsiraltu a hun szavakat feljegyző kínai nyelvi glosszák között találta meg a hun³¹ hitü/hidü kifejezés lehet, mely erőt, varázslatot jelent, és egyben fontos hun méltóságnév volt,³² sőt az a Földanya tiszteletével függött össze. A szó a türk nyelvemlékekben iduq alakban fordul elő, ahol szentet jelent.³³ Elképzelhető, hogy ez lehet a magyar hit szó rokona, melyet ismeretlen eredetűnek tart a nyelvészet.³⁴ A magyar hit szót a XIX. században Vámbéry Ármin a jakut itegel, hit szóval,³⁵ majd Bálint Gábor a mongol itegel/sitügen szóval hozta kapcsolatba, de ezeket az értelmezéseket a magyar nyelvészek nem vették figyelembe,³⁶ pedig azok pontos megfelelések lehetnek. A szó hunokhoz való kapcsolását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a török, mongol, magyar nyelven kívül megtalálható a régi bolgárban, ahol az itzigi szentet jelent.³⁷ A szanszkritban pedig „jó, jótevő, barátság, jó cselekedet, jóakarat” formában őrződött meg.³⁸

Horda, a káni székhely

A magyar köznyelvben a horda nagyon pejoratív szó, pedig a korai történeti időkben, a belső-ázsiai népeknél nagyon fontos kifejezés volt. Clauson szótára szerint az ordu mongol jövevényszó a törökben, jelentése uralkodói székhely, palota.³⁹ A horda volt törzsi vezető, majd később a nagykanok központja. A szó –Ucsiraltu nyomán – már a hun korban is megvan, *yu-tu* alakban. A korai török népeknél az 'orta' szó közép értelemben volt ismert.⁴⁰ De ez az örökség nemcsak a hunoknál maradt meg, ahol máig használatos az oroszoknál is, hiszen a „gorod” város szó régi kiejtése 'ghordasz' volt, tehát az is összefüggésbe hozható a hordával. Ezek alapján kétséges, hogy a magyarban szereplő –grad végződésű szavak szláv eredetre utalnának, sokkal inkább azt láthatjuk, hogy az szintén a belső-ázsiai népek sajátja volt. Ucsiraltu a hordához kapcsolja a jurta (szálláshely, kerek sátor) szót is, amely ugyanúgy központot jelentett, csak később vált a családi hajlék elnevezésére. Aradi Éva hívta fel a figyelmet arra, hogy az indiai szubkontinensen is megőrződött ez a szó, hiszen az urdu eredetileg a horda nyelvét és a horda szellemi központját jelentette, horda itt nem pejoratív szó, egyszerűen a mogul /mongol/ hadsereg elnevezése.

Tej

Ucsiraltu tanulmányában a „dong/tong” kínaiul feljegyzett hun szót tejnek rekonstruálta, és elmagyarázta, hogy az rokon a mongol szün, vagyis tej szóval. A szerző kitér arra is, hogy a kelet-mongol gorlosz nyelvjárásban mai napig 'sz' helyett 't'-t használnak, ezért a tejet „tun”-nak vagy „tün”-nek mondják. Ez magyar szempontból is fontos lehet. Szentkatolnai Bálint Gábor magyar-mongol párhuzamai között megemlíti a tej és a mongol *szün* szó hasonlóságát, csak ő nem talált teljesen meggyőző magyarázatot rá, hogyan függenek össze a fenti szavak. Ezt most Ucsiraltutól megkaptunk. Sőt, a Czuczor-Fogarasi szótár értékes adalékokkal szolgált: eszerint a tej a székelyeknél *té* formában van meg. A csagatáj nyelvben pedig szaj,⁴¹ ezek a hun kori tung/tun/tün keleti rokonai lehetnek. A csagatáj nyelvben egyébként nagyon sok, archaikus mongol szó megtalálható,

²⁹ TESz. II. 129.

³⁰ ZUNDUI Altangerel takilcsi szóbeli közlése alapján.

³¹ UCSIRALTU 1997: 113.

³² UCSIRALTU 1997: 114.

³³ CLAUSON 1972: 46.

³⁴ A magyar hit szót ismeretlen eredetű szónak tartják. A régi török és mongol nyelvben megtalálható a szókezdő h hang, ezért az régen hid/hit lehetett.

³⁵ VÁMBÉRY 1870: 151.

³⁶ BÁLINT 1877: 21.

³⁷ Dobrev, 2006. 347.

³⁸ Aradi Éva szóbeli közlése nyomán. Az indiai nyelvemlékeknél nemcsak a hun örökség, de a kusán, vagy éppen szkíta is számításba jöhet.

³⁹ Clauson, 1972. 203. Később a (h)ordu jelentése: katonai tábor, majd hadsereg. Ez utóbbi jelentésben került a magyar nyelvben a horda. El kell azonban mondani, hogy a horda szó nem német közvetítéssel került a magyar nyelvbe, hanem közvetlenül az Arany Hordából vehettük a szót, hiszen mi szomszédosak voltunk velük, míg a németek aligha voltak velük olyan szoros kapcsolatban. Ráadásul a mongol nyelvben meglévő szókezdő 'h' éppen a 14. századig volt meg, tehát mi akkortájt vehettük át ezt a szót. Azt viszont láthattuk, hogy korábbi, hun alakja ismert volt a magyar nyelvben.

⁴⁰ Clauson, 1972. 203.

⁴¹ TESz III. 876.

mint a 'szá' szó is. Az etimológiai szótár szerint a tej a magyar nyelvben iráni jövevényszó, és az óiráni dhayati, vagyis szopik igéből származik.⁴² Összefüggésbe hozzák még a dajka kifejezéssel is, és annak is szogd, valamint újperzsaváltozataival, a szótár magyarázói szerint a szoptatás és a tej szorosan összefügg. A mongol adatok is hasonló egyezést mutatnak, hiszen a „szá” fejni jelentésben van meg, sőt a „tele” kétszer szopott bárányt jelent. Magam ugyan nem vagyok nyelvész, de a nagyfokú hasonlóságok miatt úgy vélem, hogy mind az iráni, mind a mongol alak rokon lehet a magyarral, ami azt jelenti, hogy az a szó (is) egy közös műveltségre megy vissza, amelynek forrása a hun lehetett. Ez már csak azért is lehet teljesen egyértelmű, mert az összes állatnevek, valamint a tejjel kapcsolatos kifejezések a belső-ázsiai műveltségre mennek vissza.

Író

Az író szavunkat ócsuvas szónak tartja az etimológiai szótár, és egy *irag alakot ad meg legkorábbi előfordulásnak. Ucsiraltu szövegében szerepel ezen tejtermék kínai alakja 'lao' formában. Csornai Katalin fedezte fel, hogy az is hun szó lehet, ami teljesen világos, hiszen a kínaiak akkoriban nem fogyasztottak tejterméket, annak elterjedése csak az elmúlt években volt megfigyelhető, és jelenleg főleg savanyított tejféléket fogyasztanak. Azelőtt ezen ételfélék a pusztai népek gasztronómiájának különlegessége volt. A néprajzi megfigyelésekből, de a történeti feljegyzésekből tudjuk, hogy a pusztai népek nagyon kedvelték a savanyított tejterméket, frissen fejt tejet csak a gyerekek, az idősek, valamint a szellemi vezetők fogyasztották. Visszatérve az író szavunkra, azt már Szentkatolnai Bálint Gábor a mongol airak - erjedésbe ment és köpült tej – rokonának tartotta⁴³, hasonló alaktani és jelentéstani okok miatt. Később Kara György az írot a mongol agurag /uurag/, fröccstej, fehérje szó párjának vélte. Véleményem szerint Szentkatolnai kutatása sokkal pontosabb, mint Karáé, hiszen az írónál a savanyított és köpült volta a fontos.

Bű

A *bű* és a *báj* szavak a varázslással való gyógyítással függték össze. Nemcsak a szó, hanem az egész egységes eurázsiai varázslási, gyógyítási eljárás megmaradt az egykor hunok által lakott térségben, és ennek változatai máig tanulmányozhatók a belső-ázsiai és a magyar szellemi kultúrában, sőt a népi gyógyászatban. A *bű* szavunk török és mongol párhuzama a *böge* szó, amely varázslót jelent, de így nevezik a régi természeti vallást is, amelyet ma sámánizmusnak tartanak.⁴⁴ Ez a régi hitvilág Tibetben a *bön* (a nyugati szakirodalomban *bon*) néven vált ismertté. A szócsoporthoz legnyugatibbi párhuzama a magyar „bű”,⁴⁵ amely Ipolyi Arnold akadémikus szerint eredetileg varázslatot jelentett.⁴⁶ Czuczor-Fogarasi szótár a következő magyarázatot adja: 'olyan vonzerő, mely némi titkos, bámulandó, vagy csoda módon elbűvöl. Különösen, oly kedves tulajdonsága valakinek vagy valaminek, mely csodálattal párosult szeretetet gerjeszt s magához vonz.'⁴⁷

A szavak és a hozzájuk kapcsolódó jelentés azt jelzi, hogy az egész eurázsiai térségben létezett egy ősi természeti hit, mely a szkiták és a hunok vallása lehetett,⁴⁸ és ezt hívhatták „bűnek”.

Egyes kutatói vélemények szerint a bűvös hit megjelent a régi kínai civilizációban is, ahol sokszor említik a források a varázslónőket, a „wu”-kat. Maspero és Ucsiraltu, de MacKenzie korabeli kínai forrásokra alapozva azt állítják, hogy nemcsak a kínai *wu* kifejezés, hanem az egész gyógyító eljárás is a pusztai népektől származik.⁴⁹ A *bű* szót ótörök eredetűnek vélik, jelentését pedig 'varázslás, boszorkányság' –gal hozzák összefüggésbe.⁵⁰ A Czuczor-Fogarasi szótár szerint a *bű* és a *báj* szó egy alaptól ered, de a két akadémikus nyelvész ide sorolta a bölc szót is, amely kifejezésnek az értelmét „rejtélyes, bűvös dolgokhoz értőnek” határozta meg. A TESZ is hasonló megoldást javasolt a fentire. A bájra azt írja, hogy ótörök eredetű, és varázslással való kötést jelent.⁵¹

⁴² TESz III. 876.

⁴³ Szentkatolnai, 1877. 24.

⁴⁴ A sámán tunguz eredetű szó, és tudót jelent. Ezt a szót alkalmazzák máig a régi eurázsiai természeti hitvilágra, de sajnos, ma már azzal illetik az Eurázián kívüli ősi hitvilági elemeket is. Fontos kihangsúlyozni az adott nép kifejezéseit, így a mongol böge hitet, és a tibeti bön vallást, amely a magyar bű szónak lehet a rokona.

⁴⁵ Az etimológiai szótár szerint a bű, bűv (báj, bűvkör) szó ótörök eredetű, és megegyezik az uigur böğü, varázslat, és a csagataj büyü szóval, de ide sorolható a mongol böge és a kalmük bö alak is. Ugyanezen szó származékából ered a magyar bölc szó. TESz I. 405.

⁴⁶ Ipolyi, 1854. 394.

⁴⁷ Czuczor-Fogarasi, 2003.

⁴⁸ Ezt több mongol kutató állítja, többek között Dalaj, Pürev, Dulam, és Bajabatu.

⁴⁹ Maspero, 1978. 166.

⁵⁰ TESz I. 400.

⁵¹ TESz I. 218.

Irodalom:

- ALTAD Damba
2003 Hunud bolon mongol. (Hunok és mongolok) Höhhot: Belső-Mongóliai Népi Kiadó
- BAJANBATU
1985 Mongolin böögijn sasin. (A mongol sámánhit) Höhhot: Belső-Mongóliai Népi Kiadó
- BÁLINT Gábor
1877 Párhuzam a mongol és magyar nyelv terén. Budapest: Hornyánszky
- BANZAROV Dordzs
1980 The Black faith, or Shamanism among the Mongols. In: Mongolian Studies Vol. 6.
- BARÁTHOSI Balogh Benedek
2001 A hunok három világbirodalma. Magyar Ház, Budapest
- BATSZAJHAN Zagd
2002 Hunnu. (Hunok) Ulaanbaatar: Mongol Állami Egyetem
- BENKŐ Lóránd
1976 TESZ. Történeti Etimológiai Szótár. III. Budapest: Akadémiai Kiadó,
- CZUCZOR, Gergely–FOGARASI János
2003: A magyar nyelv szótára. CD kiadás, Arcanum kiadó, Budapest
- CLAUSON Gerald
1972 An Etimological dictionary of Pre-thirteenth century Turkish. Oxford: Oxford University Press
- DE GROOT, J.J. M.
2006. Hunok és kínaiak. A hunok története a Kr.sz. előtti évszázadokban – kínai források alapján. Rapsensa, Budapest.
- DOBREV, Ivan
2005 Zlatnoto sikrovise na bilgarskite hanove ot Atila do Simeon. Riva, Sofi
- DOERFER, Gerard
1973. Zur Sprache der Hunnen. In: CAJ. 1-50.
- DU Yaxiong - HORVÁTH Izabella
2000 A hunok legkorábbi története. Shi Ji 110. könyvének fordítása. Budapest: Magyar Ház
- DULAM Bum-Ocsir
2002. Mongol bööni zan ujl. (A mongol sámánok szertartása) Ulaanbaatar: Mönhijn useg
- FOGARASI, János
1862. A székely népköltészetéről. In: Nyelvtudományi Közlemények. Budapest
- GYÖRFFY György
1986 A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Budapest: Szépirodalmi Kiadó
1993. Krónikáink és magyar őstörténet. Régi kérdések, új válaszok. Balassi Kiadó, Budapest
- HORVÁTH, Izabella
2007 Uygur Scholars's significant discovery. In: Eurasian Studies. 79. 59-67.
- IPOLYI, Arnold
1854. Magyar Mythologia. Heckenast Gusztáv. Pest.
- LIGETI, Lajos (ford)
1962 A mongolok titkos története. Gondolat, Budapest.
- LIGETI, Lajos (szerk.)
1986 A magyarság őstörténete. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LOEVWE, Michael–TWITCHETT, Denis (eds.)
1986 The Cambridge History of China. Chin and Han Empires. Vol. I. Cambridge University Press, London, New York, Melbourne.
- MARCANTONIO, Angela
2006. Az uráli nyelvcsalád. Magyar Ház, Budapest
- MASPERO, Henri
1978 Az ókori Kína. Gondolat, Budapest.
- NÉMETH Gyula (ed.)
1986 Attila és hunjai. Akadémiai Kiadó, Budapest
- NÉMETH Gyula
1991 A honfoglaló magyarság kialakulása. Akadémia Kiadó, Budapest.

POLONYI Péter

1986 Kína. Panoráma útikönyvek sorozat. Budapest.

PUSZTAY János

1977 Az „ugor-török háború” után. Fejezetek a magyar nyelvhasználat történetéből. Magvető Kiadó, Budapest.

PRITSAK Omeljan

1954. Kultur und Sprache der Hunnen. In: Festschrift Dmytro Chyzyhewskiy zum 60. Geburtstag. Berlin, Harrasowitz, 239-249.

PRUSEK

1971 Chinese statelets and the Northern Barbarian in the Period 1400-300 BC. Dordrecht, D. Reidel Publishing Co.

PULLEYBANK

1962 „The Hsiung-nu Language”. In: Asia Major, n.s. 9. 239-265.

SCHÖNIG, Claus

2006 Turko-Mongolic relations. 403-420 In: The Mongolic languages. Edited by Juha Janhunen. Routledge, London and New York

UCSIRALTU

1996 Hunnu-jin keszeg üge-jin sojol szergügelde. (Néhány hun szó rekonstrukciója) 1. In: Journal of Inner Mongolian University Philosophy & Social Sciences in Mongolian. Hohhot, China. 52-66.

UCSIRALTU

1996 Hunnu-jin keszeg üge-jin sojol szergügelde. (Néhány hun szó rekonstrukciója) 2. In: Journal of Inner Mongolian University Philosophy & Social Sciences in Mongolian. Hohhot, China. 101-109.

UCSIRALTU

1996 Hunnu-jin keszeg üge-jin sojol szergügelde. (Néhány hun szó rekonstrukciója) 3. In: Journal of Inner Mongolian University Philosophy & Social Sciences in Mongolian. Hohhot, China. 53-67.

UCSIRALTU

1996 Hunnu-jin keszeg üge-jin sojol szergügelde. (Néhány hun szó rekonstrukciója) 4. In: Journal of Inner Mongolian University Philosophy & Social Sciences in Mongolian. Hohhot, China. 101-119.

UCSIRALTU

1997 Hunnu-jin keszeg üge-jin sojol szergügelde. (Néhány hun szó rekonstrukciója) 5. In: Journal of Inner Mongolian University Philosophy & Social Sciences in Mongolian. Hohhot, China. 104-120.

UCSIRALTU

2004 Hunnu kemekü üge-jin sergügelde. (A hun szó rekonstrukciója) In: Journal of Inner Mongolian University Philosophy & Social Sciences in Mongolian. Hohhot, China. 63-69.

YAMADA, Nobuo

1989 The formation of the Hsiung-nu nomadic state. The case of Hsiung-nu. In: Historical studies of nomadic peoples in North-Asia. Tokyo University Press, Tokyo. 295-304.

WU Mu

2005 Xiongnu shi yanjiu (The Study of Hun's History). Beijing. Minority Press

VÁMBÉRY Ármin

1870 Magyar és török-tatár szóegyeztetések. In: Nyelvtudományi Közlemények. 8. 109-190.

LINGUISTICS

In this column we present two papers:

Katalin Czeglédi: *Thinking and Linguistic Functions in the View of Geographical Names*. In this paper the author takes under the loop the oldest layers of the Hungarian language in order to 'unearth' the most ancient way of thinking and traditions of the people, which are coded by the language.

Borbála Obrusánszky: *Issues of Hun Linguistics*. In this paper the author provides an overview of the European scholars' attitude towards the study of the Hun language and examines the latest developments, especially the groundbreaking research of Uchiraltu.

ŐSI ÍRÁSRENDSZER KUTATÁS

Mellár Mihály :

Az Arkalochori Balta felirata

A balta Herakliontól 30 km-re, egy 30 m hosszú barlangból került elő, mely a Késői Minoszi I. korszakban (Late Minoan I) beszakadt, megőrizve néhány értékes kincsét, többek között ezt az éltől-élig 30 cm hosszú, bronzból készült baltát is. Nem ez az egyedüli feliratos, de ez az elhírsült *Arkalochori Balta*.

Mielőtt belemélyednénk a baltán levő felirat elemzésébe, tisztázzunk néhány, a kép- vagy hieroglíf írással kapcsolatos tévhitet.

A hellén kor előtti írások kutatói számára minden szó amit nem tudnak megoldani, vagy egy új istenség, vagy egy szentély, vagy valakinek a neve lesz és ezzel a kérdés le van tudva. Az arkalochori balta feliratába is beleolvasnak istenséget, szentélyt, szenthegyet és ki tudja még mi mindent, éppen csak a balta marad ki az olvasatból, vagyis az amire egy balta való. Tudtommal még senki sem talált olyan megfejtést, melyben a balta – rendeltetésének megfelelően – fát vág!

Az ember veleszületett képessége a tárgyakra *képet képezni*. Az egyszerű dolgok képeit a legtöbb ember minden előképzés nélkül felismeri. Aki meg is tudja nevezni a felismert tárgyat, azt már csak egyetlen kis lépés választja el a *képirás* olvasásától: meg kell hallania a hangosan kimondott *képelemek* neveiből, kezdőhangjaiból összeálló mondandót. A *képirás* olvasása szervesen épült be a ragozó nyelvű műveltségekbe, a *képirást* mindenki tudta olvasni minden különösebb *előképzettség* nélkül.

A képektől elvonatkoztatott írást, a *jelképekkel*, betűkkel jegyzett írást csak iskolázott emberek tudják olvasni. A magasan iskolázott emberek, a tudósok, minden eszközzel, - és az adófizetők pénzéből rengeteggel rendelkeznek, - megpróbálják a *képirást* utólag a tanultak írásává tenni azáltal, hogy a *képelek* ábrázolta tárgyakkal köszönő viszonyban sem álló szótagokkal ruházzák fel ezeket a *képeleket*. A mondandót követhetetlen elemzések, nyelvészeti trükközések segítségével hámozzák ki, legtöbbször azt amit hallani akarnak, s nem azt amit az írők közölni akart.

A tudós urakat és hölgyeket frusztrálja, ha egy felirat *jelkészlete* eltér az általuk leltárba vett *jelképekétől*. Nem értik a *képirás* lényegét: ***A képirás jelei képelek, nem jelképek!*** Kép(jel) pedig annyi van, amennyit az írők le tud rajzolni.

A *képelek* számának nincs elméleti alsó vagy felső határa. A *képiró* képességétől függ, hogy mondandójához milyen és mennyi képet használ fel, két egyszerű alapszabályt betartva: *a képjel (hieroglifa) legyen könnyen felismerhető és egyértelműen megnevezhető*. Az *képiró* dolga ugyanis a *képeleket* úgy összeválogatni, hogy az írástudatlan is – a *képelek* nevének, vagy kezdő hangjának hangos kimondásával – meghallja a *képirás* mondanivalóját. A *képirás* módszere óriási szabadságot ad a *képirónak*, minden felirat az írők egyinéségének a *tükörképe*, ezért a különböző feliratok hasonlítgatása nem sok eredményt ad. Ennél sokkal fontosabb felismerni és megnevezni a hieroglifa tárgyát.

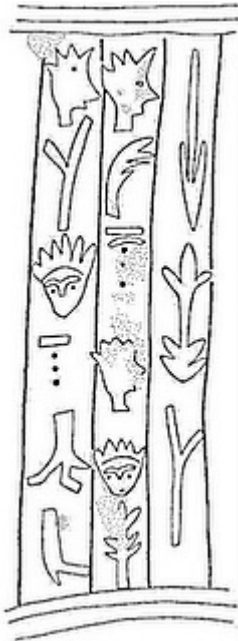
A fentieket szemelőtt tartva vegyük hát sorba a képjeleket, jobbról balra és fentről lefelé:

a1: A 050 [↑] *T* (Tű/Tető) itt fejjel *le-felé/alá*, ez tehát *le-T*.

a2: Ez a jel egy összerovás, felső része a 023 *T* (tulipán) kéjel és alsó része a 025 *Tea*, a b6 kéjel, mely sok ligatúrában szerepel, a ligatúra tehát: ***T+T***.

a3: A 019 **áSZok** (támasztófa) képiel még kétszer szerepel, meglepő helyen és formában! **S/Z.**

a: *L-T T-T_SZ*

Két értelmes és – természetesen – rokon értelmű olvasata is adódik az első oszlop fenti mássalhangzós, vagy ugratásos átírásának:

LéTeT TeSZ vagy *éLeTeT TeSZ*

létet/életet tesz

A *tesz* igét itt csinál vagy teremt értelemben kell venni.

b1: Egy meglepő képjel: a fejforma csak megszemélyesítése az egyszerű 091/171 / **TaRaJ** képjelnek. Mondhatnánk azt is, hogy a képen látható alak neve Taraj, lévén ilyen taraj-szerű a hajviselete.

b2: Ezt a SPiRáLt, öSSZePöRüLő vonalat ábrázoló képjelet valami oknál fogva sem a CHIC, sem J.G. Younger nem vette be a jelek táblázatába, pedig sok szövegben szerepel: M06 _S/Z. (Valójában ez a jel a 035 S/Z lekerekített változata.)

b3: Ismét egy ligatúra következik, ezúttal egy *beszélő* összevonás: a 062 *Nő*(l) képpel, (c4-ként tisztán is láthatjuk,) itt egy M08 *íV*-vel lett összevonva, a *nővekedést* jelölő pontok sorát bezáró vízszintes vonalka alatt egy jól kirajzolódó ív látható: *Nő íVelve* vagy *Nő-vel íV*.

b4: 091/171 *TaRaJ*.

b5: Ismét egy megszemélyesített ligatúra következik, melynek mindkét tagját már ismerjük: a furcsán egyberajzolt szemöldök és orr valójában egy rövidszárú 019 ∇ áSZok (a3) és fölötte egy ív, az M08

IV, *S/Z+* V. Ez SaVó úr, a savótól a szája láthatatlanra húzódott össze.

b6: 025 *Tea: T.*

b: *T R J S/Z N -V L V T R J S/Z- V T*

A fenti átírás hangzósításához tartsuk szem előtt, hogy egy baltáról van szó. Hogyan teremtet, csinál egy balta életet? Úgy, hogy segíti a kornak megfelelő művelhető földterület előteremtését:

TaRoLáSSa' NöVeLVe TaRLó-SáVoT (J>L)

tarolássa' növeleve tarló-sávot

c1: 091/171 *TaRaJ*.

c2: M15 **D**uggancs, palántálásra használt ágas, meghegyezett botocska (a Lineáris A írás *01 [DA] jele): **D**.

c3: {019+M08} = **S/Z**+ V, (lásd b5).

c4: 062 $N\ddot{o}(1)$.

c5: Az ábra egy tönk/tonka/csonk, melyen a gyökek jól látszanak. Egyetlen hieroglifa táblázatban sem szerepel, ez azonban semmit sem jelent, a fontos, hogy az olvasó felismerje és megnevezze. Az olvasók mi vagyunk, felismertük és megneveztük: **TöNK!**

c6: 010 **Láb/áLL** (a baltán élethűbb, mint Younger táblázatában).

c: *T R J D S/Z- V N T K L*

Az előző két oszlop hangzósítása után, igazán könnyű a dolgunk:

TeRJeDõ SiVáNY TűNiK eL

terjedő sivány tűnik el

Szerencsére a sivány szó ma már nem divatos, de a kezdetleges mezőgazdasági termelés korában a termőföld terméketlené, sivány homokká válása az éhezést, éhhalált jelentette. Tarolással ezt a folyamatot tünteti el a balta.

Létet/életet tesz tarolással' növelve tarló-sávot, terjedő sivány tűnik el.

Anélkül, hogy kifejezetten kimondaná, világos, hogy a fenti mondat alanya a balta. De a szöveg nemcsak a baltáról szól hanem a közösségről is, melynek túlélését a gyakorlatban segítette. Az istenek túl távoliak, a műtrágyát pedig még nem találták fel, így a művelésre megtisztított föld hamar kimerül. Újabb erdő-részt kell letarolni, növelni kell a tarló-sávot, hogy a kimerült terület pihentetésével, a sivány terjedése megszűnjön.

A c5 képjel, melyet sehol sem jegyeznek hieroglifiként, *jelképezi* az egész feliratot.

A TöNK/ToNKa/CSoNK az erdőirtás jelképe: az ágaktól mentesített TöNK TöNKrement, de ennek a tönkretétlnek köszönve a sivány elTüNiK. Ez a kép jól illik az olvasathoz, erősítve annak szöveggörnyezetét (balta + tönk).

Mint láhattuk, csak ez az egy jel hiányzik a (mesterséges) jeltáblázatokból. Nem kérdés, hogy az Arkalochori Balta feliratánk stílusa egyedi a néhány (Phaisztosz, Mallia, Knossos,...) stílus között, de mi ez egy szövegszerkesztő betűtípusainak a készletéhez képest!

Biztosan akadnak kételkedők akik joggal várják a tudományos bizonyítását annak, hogy a balta felirata valóban magyar. Ehhez a segítségüket kell kérnem: bizonyítsák be, hogy ez az éppen olvasott mondat magyar. Megvan? Köszönöm. A mondat nyelve ugyanaz mint a balta feliratának nyelve, következésképpen a balta felirata is magyar. A balta feliratának képjeleit én csak átirtam a ma használatos ábécé megfelelő betűire, dekódoltam, *kirejtjelezttem* a feliratot. A rejtjelezést, kódolást általában titkosírással használják. A balta feliratát a feledés tette rejtetté, az írás nyelve azonban él, így megfejtése csak a jelek hangértékeinek a meghatározására korlátozódik.

Mások kifogásolják az olvasatok friss nyelvezetét, a 3½-4 ezer éves szövegek úgy hangzanak, mintha tegnap írták volna őket. Erre mit mondhatnék? Két magyar nyelv van. Az egyik virtuális, amit az iskolában tanítanak, amelyik 21% finnugor, 20% szláv, 11% germán, 10% török, stb. szavakból áll. Ebben a virtuális nyelvben egyetlen szál magyar szó sincs, nincs gerince, deformált, az éppen uralkodó nagytetvé ideológiai kíváncsihoz idomul. A másik magyar nyelv gyökrendszeren alapuló, önmagából építkező, tehát korlátlan számú, értelem-meghatározó szóbokorba szerveződő, 100%-ban magyar eredetű szavakból áll. A minosziak ezt a másik nyelvet beszélték, én is ezt beszélem. Ez a nyelv nehezen változik. Ha a szó egy hangja megváltozik, akkor a szó vagy kiesik az értelmét meghatározó szóbokorból vagy az egész szócsaládnak vele kell változnia. Párszáz szó egyidejű változása nehezen elképzelhető és nincs is rá szükség: a (változatlan) gyökökből korlátlanul képezhetők új szavak, melyek értelmét a szóbokor behatárolja, tehát nincs szükség a deklarációjukra. Szabályosan leképzett szavainkat mindenki azonnal megérti, visszafordítva is, a már nem használt szavak jelentése a szóbokorból azonnal kiviláglik. Egyszóval, a minosziak a rendszerű gerinces magyart beszélték, erre világosan utal is egy feliratuk, ezért hangzanak ma is frissnek.

THE ARKALOCHORI AXE

This is the Hungarian version of the paper published in the Journal of Eurasian Studies (October-December 2010, pp. 41-44; <http://www.federatio.org/joes.html>).

GAZDASÁG

Sándor Renáta :

Egészségturizmus innováció megjelenése és területi összehasonlítása a németajkú és mediterrán országok viszonylatában

Összefoglaló

A turisztikai iparágban a globalizáció meghatározó tényezővé vált, a tradicionális területek súlya átértékelődött. A szélesedő verseny innovációra kényszeríti a hagyományosan tömegturizmust kínáló országokat is.

A német nyelvterület tradicionálisan egységes az egészségturizmusban, de országonként jellegzetes fejlődési irányokat figyelhetünk meg. Németországban a turisztikai prioritás az egészségturizmus és az innovatív medical wellness irányában fejlődik. Ausztriában a tradíciók és wellness innovációjának sajátos szimbiózisa teszi jellegzetessé az idegenforgalom ezen ágát. Svájcban - világ egyik legegészségesebb országában - a luxusban gyógyulni vágyók találják meg utazásuk célját.

A mediterrán országok megjelenése az egészségturizmusban az európai versenyhelyzetet felerősítette. Franciaországban a koncentrált fürdőpiac, aktív állami szerepvállalással fejlődik, míg Olaszországban a wellness oázisok nem csak idősebbek privilégiumai. Spanyolországban uniós forrásokból jelentős minőségi fejlesztések folynak, Görögország a mennyiségi és minőségi ugrások küszöbén áll napjainkban.

Összességében az európai desztinációk továbblépési lehetősége a „minőségi turizmus” az élmény, kultúr- és egészségturizmus dinamikus fejlesztése.

* * *

1. BEVEZETÉS ÉS IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A globalizáció a turizmus XX. századvégi és a XXI. század eleji fejlődésének egyik legfontosabb és legdinamikusabb megatrendjévé vált. A piac rohamos bővülése egyet jelent a világméretű verseny kialakulásával. Az újabb és újabb fogadó területek bekapcsolódásával a tradicionális fogadó területek súlya és szerepe megváltozik: versenyelőnyüket hosszú távon kizárólag a minőség fejlesztése garantálja. (Jandala: 2006). A fogyasztói elvárások ugyan nivellálódnak, azonban ez nem követel teljes homogenitást a turisztikai kínálat terén, hiszen a különböző országok és turisztikai szervezetek más innovatív szolgáltatásokkal, ajánlatokkal állnak elő.

Az egészségturizmus a XXI. század egyik húzóiparágává válik

A nemzetközi turizmus regionális megoszlása alapján tapasztalható, hogy Európa vezető szerepe ellenére 2020-ra tovább veszíti eddigi súlyából. Ez a tendencia jelentősen érinti a Földközi tenger menti országokat (ENIT Agenzia Nazionale del Turismo /2010/), mivel az ide látogató turisták jelentős hányada elsősorban a tengerentúlról, illetve távol keletről érkezik. Ezért a tradicionális európai desztinációknak nagy figyelmet kell fordítaniuk az általuk kínált termékek folyamatos megújítására, különben elveszítik versenyképességüket. A hangsúlyt a piac szegmentálására és a niche marketingre kell helyezni, hiszen a tömegturizmus európai fogadó területeken általában nem kívánatos jelenség. A turizmus európai piaca mérsékelt ütemben bővül. A hangsúly eltolódik a kínálat és szolgáltatás nyújtotta élmény, egészség- és kultúrturizmus felé. (F.U.R. Deutschland-Die Reiseanalyse RA 2010)

A turisztikai szervezetek és szakemberek szerint egyrészt a huszonegyedik században a turizmuson belül az egészségturisztikai utazások mutatják az egyik legdinamikusabb fejlődést. Az egészség megőrzése, a szépségápolás, a test és a lélek harmóniájának megőrzése egyre fontosabb motivációvá válik. (European Travel Monitor 2009-2010 – Eine Branche im Umbruch – mit Wellness-Konzepten)

Az egészségturisztikai utazások népszerűségének növekedéséhez az is hozzájárul, hogy a gyógyüdülések fő célcsoportja, az ötven év felettiek, egyre nagyobb utazási hajlandóságot mutat. Ugyanakkor a fiatalabb korosztályok érdeklődése is fokozódik az egészségturisztikai utazások, azon belül főleg az egészségturizmus új formái - wellness, fitness, szépségkúrák, stb. - iránt. (Kiss – Török: Turizmus Bulletin V. évf. 3. szám)

A gyógy-és termálturizmus létesítményeinek és szolgáltatásainak fejlesztését össze kell hangolni az új egészségturisztikai trendeknek megfelelő szolgáltatások kialakításával. A fürdőhelyeken és a gyógykomplexumokban az egészséges, szórakozásra, pihenésre vágyó vendégek, valamint a különböző egészségügyi problémákkal küzdő vendégek igényeit éppen úgy, az elvárható legmagasabb színvonalon kell kielégíteni.

Az egészségturizmus fejlesztése mellett szól az ágazatra jellemző magas tartózkodási idő és fajlagos költség, illetve az, hogy az egészségturizmus kereslete kevésbé szezonális és kitolódik.

Az európai fürdőszövetség adatai szerint az európai fürdőhelyeken az évenkénti több mint 20 millió vendég által eltöltött vendégéjszakák száma Németországban, Ausztriában, Olaszországban, Franciaországban és Svájcban a legmagasabb. (Statistik Österreich – Urlaubsreisen der Österreicher im Jahre 2009)

A fogadóterületek közül, azonban Európán kívül is egyre többen kapcsolódnak be az egészségturizmus kínálatába, a verseny egyre élesebb.

Az európai országok a kereslet és kínálat volumene, illetve összetétele alapján négy csoportot alkotnak: az első a legnagyobb arányban gyógyüdülést kínáló német anyanyelvű országok (Németország, Ausztria és Svájc), a második az egészségturizmus lehetőségeit nem olyan régen felismerő mediterrán országok (Franciaország, Olaszország, Spanyolország és Görögország), a harmadik csoportba Nagy-Britannia és Észak-Európa, míg a negyedik csoportba Magyarország és közvetlen versenytársai tartoznak. Ezek a csoportok eltérő tulajdonságokkal rendelkeznek az egészségturisztikai utazások száma, a külföldi egészségturisztikai utazási hajlandóság, illetve a belföldi kínálat minősége és mennyisége alapján.

2. NÉMETORSZÁG, AUSZTRIA ÉS SVÁJC

Az európai piacon Ausztria kulturális közösséget alkot Németországgal, kereslet és kínálat terén egyaránt Európa legnagyobb egészségturisztikai piacával.

Baden-Württemberg tartomány

Németországban, Ausztriában és Svájcban komoly hagyományai vannak a gyógy- és termálfürdők látogatásának. A fürdőket elsősorattal látogatják a gyógykezelések részeként, melyet az állami egészségbiztosító is egyre nagyobb mértékben támogat.

Az egyes országok gyógyfürdőinek látogatói között jelentős eltérés mutatkozik:

Németországban szinte kizárólag belföldi vendégek látogatják a fürdőhelyeket, míg Svájc és főleg Ausztria jelentős számú külföldi gyógyturistát fogad.

2.1. Németország

A német gyógyfürdőszövetség jelentése szerint az egészségturizmus Németországban a kiemelt turisztikai termékek közé tartozik és nagyon fontos a jövőbeni társadalmi szerepe is, ami nem csupán a test és lélek karbantartása, hanem az emberek természetes gyógymódok és terápiák iránti fogékonyságát tükrözi. Az ide látogatóknak egész évben lehetősége nyílik arra, hogy aktívan pihenessen a több mint 350 gyógyüdülőhely és gyógyfürdő valamelyikében. Az országban eltöltött összes vendégéjszakák egyharmada, a gyógyfürdőhelyek vendégei között a belföldi vendégek (91,6%) voltak túlsúlyban. A fürdőlétesítmények működő férőhelyeinek 68%-a ásványi forrás vagy iszapfürdő melletti, 38%-a pedig tengerparti, illetve tóparti gyógyfürdőhelyen, létesítményben található. A német egészségturisztikai piacon az új trendeknek megfelelő kínálati elemek egyre nagyobb teret hódítanak a hagyományos kezelési módok rovására.

Schleswig-Holstein Északi-tenger

Az egészségmegőrzéssel kapcsolatos utazások belföldi úticéljain belül Bajorország, Schleswig-Holstein és Baden-Württemberg tartományok a legjelentősebbek.

A hagyományos gyógyüdülést kínáló programsomagok a klasszikus 60 év felettieket, a fitness üdülőknél a 15-39 év közöttieket, a wellness üdülők esetében pedig a 40-59 éveseket célozza meg. A német turisztikai szakembereket tömörítő szervezetek legújabb innovatív kínálata a turisztikai piacon a medical-wellness. Az új irányzat ötvözi az orvostudományt és a wellness. Ez az újfajta szemléletmód alapvető fontosságot tulajdonít a vendégek előzetes állapotfelmérésének, a hozzárendelt szolgáltatások kiválasztásának és biztosítja a folyamatos orvosi szakmai felügyeletet. A hangsúly a tényleges megelőzésre, ill. gyógyításra helyeződik és nem csupán egy fajta wellness szolgáltató csomagot takar.

2.2. Ausztria

Az osztrák fürdők közül kiemelt keresletre számítanak a tradicionális, történelmi fürdőhelyek. Ezek közül a római fürdők (Römertherme, Kaiserbader) a legismertebbek. A legtöbb fürdő 25-30 °C-os víz hőmérsékletű, amely aktív pihenésre nyújt lehetőséget. Klasszikus orvosi kezeléssel kevés fürdő foglalkozik. Nagyfokú igényességre vall, hogy a komplexumok épületegyüttesei többnyire fel vannak újítva, gondozottak, jól felszereltek, mérhetetlen eleganciát sugallnak és visszarepíti az odalátogatókat egyes történelmi korokba (többnyire Monarchia korabeli épületek, kúriák). Differenciált termékínálattal és elsőrangú szolgáltatási színvonallal rendelkeznek.

A legnagyobb osztrák fürdőhelyek: Zell am See, Seefeld, Bad Hofgastein, Bad Gastein, Villach és jelentős még Burgerland tartomány. Ausztriában a gyógykezelések és a wellness egy helyen, jellemzően a szálloda „gyógyközpontjában” található, itt folynak a kezelések. A szálloda gyógyközponton kívüli része kizárólag fitness vagy wellness jelleggel bír.

Az osztrákok jelentős része fontosnak tartja saját egészsége megőrzését, ezért természetes módon egyre inkább növekszik az e fajta szolgáltatást nyújtó létesítmények nyújtotta szolgáltatások iránti igény. Az idősebb generáció a gyógy-, a fiatalabbak a wellness üdüléseket választják elsősorban. Ausztria közel jövőre kitűzött célja az, hogy egészségturisztikai nagyhatalommá váljék. Ezért innovációs tevékenységei közül az egyik legfontosabb eszközt, a marketing tevékenységet helyezi előtérbe, mely a gyógyturizmus arculat kialakítására fektet nagy hangsúlyt.

Zell am See – hagyomány és modernitás

2.3. Svájc

Kedvező földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően a világ egyik legegészségesebb országa. Az itt összesen eltöltött vendégéjszakák számát, főleg gyógy szállókban regisztrálták. Az egészségturizmuson belül Svájcban a wellness a legkeresettebb. A modern fürdőházak, szanatóriumok, szállodák mindegyike minden időnt kielégítően jól felszereltek, modernnek és kellően elegánsak, ami a fizetőképes kereslet szempontjából domináns tényező. A wellness komplexumok többnyire 4 illetve 5 csillagos szállodák, minden luxus és egyéb igényt bezárólag. Svájcban is fontos trend az egészségügyi szektor medical-wellness irányvonala.

Medical Tourism

Az ide érkező turisták és látogatók különös figyelmet fordítanak, a szinte korlátlan finansiális határok nélkül az azt magába foglalandó szolgáltatásoknak. A hangsúly nem a gyógyítás, hanem a megelőzés, melyeket orvosi szakvélemény kíséretében egyénre szabottan választanak ki. A legnépszerűbb wellness központok: Basel, Genf, Lausanne, Luzern, Interlaken, Locarno, Lugano (Comói-tó vidéke).

3. MEDITERRÁN ORSZÁGOK

Franciaország, Olaszország, Spanyolország és Görögország a világ legnagyobb fogadó területei közé tartoznak: a tengerparti üdülőhelyek turisták millióit fogadják nyaranta.

A nagyszámú turistaérkezések miatt korábban nem tudtak kellő figyelmet fordítani az egészségturizmusra, annak ellenére, hogy Francia- és Olaszország területe igen gazdag gyógy- és termálforrásokban.

A tömegturizmus negatív hatásai (zsúfoltság a kedvelt tengerpartokon, a nagyfokú szezonális és az egészséges életmód népszerűvé válása miatt a mediterrán országok egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek az egészségturizmus fejlesztésére. Az egészségturizmuson belül főleg a wellness és a Thalasso-terápiás központok fejlesztésével szélesítik országuk turisztikai kínálatát. A mediterrán országok nem tartoznak a gyógyturizmus főbb küldő országai közé Európában, az egészségturisztikai kereslet legnagyobb része belföldre irányul, a külföldi utazások aránya a többi nyugat-európai országhoz képest alacsonyabb.

Sóterápia Contrexeville

3.1. Franciaország

Franciaország hagyományos fürdőhelyei lényegében szakkórházak, szanatóriumok, ahol a kezelések 90%-át az állam fedezi. Mintegy 104 francia fürdőhelyen eltöltött 10,4 millió vendégéjszakából mindössze alig több mint félmilliónak a költségeit állják magánszemélyek. A vendégek átlagéletkora 65 év, a gyógykezelések általában 18 napig tartanak.

A francia fürdőhelyek külföldi vendégéjszakáinak aránya 1% volt, a legtöbbjük brit, német és holland volt.

A francia fürdőpiac vendégforgalma erősen koncentrált, a tíz vezető fürdőhelyen regisztrálták a vendégéjszakák 44%-át. A vezető fürdőhelyek vendégeinek 98,3%-a volt államilag támogatott. Jelentősebb privát ügyfélkörrel néhány fürdőhely rendelkezik, általában azok, amelyek palackos ásványvizet is forgalmaznak. Ezek közé tartozik Contrexeville, Enghien-les-bains, valamint Vittel.

A hagyományos gyógyterápiás kezelést nyújtó létesítmények mellett nagy számban találunk Thalasso-terápiás központokat is Franciaországban: napjainkban 45 terápiás központot tartanak számon az országban. A Thalasso-terápiás központok kezeléseit az állam nem támogatja, ennek következtében, ha az ilyen vállalkozásokat is figyelembe vesszük, a vendégek körülbelül 70%-ának tartózkodását finanszírozza az állam.

3.2. Olaszország

Olaszországban - a Federterme (olasz fürdőszövetség) adatai szerint - közel 300 gyógyturizmusra alkalmas hely található, ahol több mint 600 erre specializálódott szálláshely fogadja a vendégeket. A fürdővárosokban regisztrált vendégéjszakák száma dinamikus növekedést mutatott az elmúlt években. Számos gyógyfürdő igazi wellness-oázissá vált, ahol jól képzett személyzet várja az egészségükre figyelni vágyó vendégeket.

Az észak-olasz tavaknál kitűnő szépség és kúráközpontok létesültek az utóbbi időben. A szállodák majdnem mindegyike kínál wellness és fitness programot. A legfrekvenciáltabb és legismertebb gyógyfürdő központok Olaszországban: Abano terme, Fiumicino, Montecatini és Salsomaggiore terme.

A gyógyturizmusban résztvevők jellemzően 50 év feletti, míg az olasz wellness turista átlag életkora 30-40 év közötti. Az olaszok többsége Olaszországon belül veszi igénybe a gyógyszolgáltatásokat, ezután legszívesebben Szlovéniába, Ausztriába és Svájcba utaznak gyógyüdülésre. A wellness esetében Olaszország után Szlovéniát, Ausztriát és Franciaországot keresik fel. A fürdőhelyeket felkereső vendégekre egyre inkább jellemző az államilag nem támogatott wellness és fitness szolgáltatások igénybevétele.

3.3. Spanyolország

A Spanyolországban található 128 fürdőközpontból jelenleg 85 működik. Szállodai ellátást mintegy 68 kínál közülük.

A legtöbb fürdőkomplexum Spanyolországban, azon belül Katalóniában (14 fürdőhely) és Galíciában (12 fürdőhely) - az óceáni klíma kedvező élettani hatásait hasznosítva - található. Az utóbbi években mind Portugáliában, mind Spanyolországban jelentős fejlesztéseket hajtottak végre: számos 4 illetve 5 csillagos létesítmény épült, főként európai uniós pályázati támogatásból.

Galicia egyik új komplexuma

3.4. Görögország

Görögország egyre növekvő figyelmet szentel az egészségturizmusnak, azon belül is a gyógyfürdőkben igénybe vehető kúráknak. Jelenleg három létesítmény üzemel az országban, ahol Thalasso-terápián vehetnek részt a vendégek, ebből kettő Krétán, egy pedig a Chalkidiki félszigeten található.

Működik továbbá 17 - nemzeti szinten - jelentős gyógylétesítmény, amelyek egyszerre 100.000 vendég fogadására

alkalmasak. A görög egészségturizmus kínálata folyamatosan fejlődik, újabb és újabb szolgáltatások jelennek meg a piacon. Ilyenek a gyógybarlangok, klímagyógyintézetek és a gyógyvíz-ivócsarnokok. A jövőbeni tervek a minőségi fejlesztés mellett, a mennyiségbeli bővítést is előtérbe helyezik, amely további létesítmények építését jelentik, Aidipsos Közép-Görögországban, illetve Kréta és Kos szigetén.

Gyógybarlang, Aidipsos Közép-Görögország

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Az egészségtudatos szemléletmód, az egészséges életmód felértékelődése és elterjedése következtében világszerte az egészségturizmus térhódítása, ugrásszerű növekedése figyelhető meg. A gazdaságtudományi szakemberek is a wellness- és az egészségügyi szektorban látják a jövő gazdasági növekedésének fő motorját. A kínálat növekedésével egyre újszerűbb szolgáltatások jelennek meg a piacon. A növekedés dinamizmusa hosszútávon meghatározza az adott ország turisztikai piacon betöltött pozícióját.

5. IRODALOMJEGYZÉK

1. F.U.R. Deuschland-Die Reiseanalysese RA 2010
2. Statistik Österreich – Urlaubsreisen der Österreicher im Jahre 2009
3. Dr. Jandala Csilla: A turizmus világtendenciái – HJF főiskolai jegyzet, kézirat, 2006
4. Kiss Kornélia – Török Péter: Az egészségturizmus nemzetközi keresleti és kínálati trendjei /Turizmus Bulletin V. évf. 3. szám/
5. ENIT Agenzia Nazionale del Turismo /2010/
6. European Travel Monitor 2009-2010 – Eine Branche im Umbruch – mit Wellness-Konzepten
7. World Tourism Organization: Tourism 2020 Vision
8. Gesundheit: Kuren in Deutschland - das Beste für die Gesundheit

THE APPEARANCE AND GEOGRAPHICAL COMPARISON OF HEALTH TOURISM

THE APPEARANCE AND GEOGRAPHICAL COMPARISON OF HEALTH TOURISM — INNOVATION IN THE GERMAN-SPEAKING AND MEDITERRANEAN COUNTRIES —

Globalisation has become a dominant factor in the tourism industry, bringing about a re-evaluation of the relative weights of traditional areas. The broadening competition compels even those countries to support innovation which traditionally have offered mass tourism. The German-speaking area has been traditionally uniform in the field of health tourism, but characteristic trends of development may be observed from country to country. In Germany, the priorities of tourism develop in the direction of health tourism and innovative medical wellness. In Austria, a specific symbiosis of tradition and wellness innovation makes this sector of tourism characteristic. Switzerland, which is one of the healthiest countries in the world, may be a destination of choice for those who wish to regain their health in luxury. The appearance of Mediterranean countries in health tourism has increased competition within Europe. The concentrated spa market in France is developed with an active governmental participation, while the wellness oases in Italy are preferred not only by the elderly. Significant quality developments are underway in Spain, while Greece has arrived at the threshold of quantitative and qualitative leaps these days. In summary, the opportunity of European destinations towards "quality tourism" is the dynamic development of experience tourism, culture tourism, and health tourism.

~ ~ ~ ~ ~

VERSEK

Bencze Mihály : Őrzöm a gyertyát

Dörögtek az évezredek, legendák ideje volt,
amikor egy csángó anya felmutatott a napnak.
Galiciában ősi csontok mocorogtak, s a hold
sárgán borzongó homokban karddal dobálta Istent.
A délibáb partján sárba ragadt az ágyú, s a test,
dárdák hegyén tízezer csillag, mely kötöz és elold.
Fröccsenő vér pirosán a hegyek zarándokoltak,
ébredt az ének, harang kondult, s a haza már nem volt

Dörögtek az évszázadok, legendák ideje volt,
Amikor csángó lányok szíve elkísért a frontra,
Etelközbe, hol szarvasok agancsán táncolt a hold.
Korlátaink, a dimenziók, összeroppantanak,
csapdában vergődtél, golyó ment át rajtad, s a falvak
ápoltak, meggyógyítottak. A Don, ahogy kóborolt,
testedbe bújt a mindenség sarja, s nem néztél hátra,
kiszabadult a kockázat, s az angyal földre rogyott.

Dörögtek az évtizedek, legendák ideje volt,
várad, és a kétkezi munkád szent és sérthetetlen.
Kiszáradt az egység, a beteges kétség bandukolt.
Most már mindenkinek jár az áldás, a talpra állás,
de a nap, a szél, a dárdacsillagok, a kaszálás,
havat szórtak elbotló szívedre, s a tél csak borzolt.
Remeg a lét, ragyog az igazság, mely verhetetlen.
Földet ért a menny, s a létrán egy hóember bóbiskolt.

Dörögtek az évszakok, már más mítosz ideje volt.
Állok a kék tónál, mint egykoron apám sírjánál,
úgy állok, mint álltak ők is egykor. Az égen vérfolt,
apám hangod nem hallom, anyanyelvemben őrizlek.
Várom a csobbanást, az ígéretet – hisz szeretlek -,
a visszatérő őseim csöörtetését. A sírbolt
visszazengi a mindenséget, s anyám szavainál
szavaid mélyebben dübörögnek. Az Isten rád szólt.

Trianon óta őrzöm a gyertyát, mikor születél
nagyanyám tette a bölcsődre, s azóta bennem ég.
Az égi csendben, saját képedre kit teremtetél?
Vesd le magadról a szerepeket, és a neveket,
mutasd meg nekem, azt ami visszamarad, a lelket.
Ne ragadj abba szerepbe, amit itt szerettél,
a forma porlad, bölcsesség erő, erő bölcsesség.
Dübörög a lét, az égő gyertyámmal hová mentél?

(Csernátfalva 2010. május 15.)

~ ~ ~ ~ ~

Jenei István :

Büszke sólyom

Ki már sok éve számadásra vár,
ítélne bármi sorsra végzeted:
halott hazádat fel nem keltheted,
míg néped önnön útjára talál.

Indultam én is hitt remény nyomán;
szemernyi létem áldozat gyanánt
kínáltam így fel, s hogy elosztanánk,
mit ránk szabott ki lélek és tudomány.

Ma egyre duzzad, kitárul körünk,
de búza közt ocsú ha vizet ér:
fizetni várhatsz naív hitedér'.

Elég az álom! Harcba öltözünk!
Szelíd tekintet ökölbe szorulj!
Büszke sólyom képére hasonulj!

Jenei István :

Bulvária

Bulvár zubog a média csapjain:
gennyes vizelet, bullshit, hányadék
magyar sajtó nyugati blaszfémia
kigyúrt seggfejek perverz illemhelyek
pörgő mókuserékben pózol
a trágya tünde illata
vabank a pusztá lét
hazátlanok mocska jár
emberség nyomában
bukott próféták tanyája
nevezd nevén - Magyarország
a redves költő
vérszívó tetvek puhítása
közt unottan stanzát böfög.

Van-e ország
hol álmomban ébredek
hol láthatom arcomat
fénylő víztükörben?
hol az ügy igazak záloga
az ölelés nem ürmbe csüggeszt
Jönne el a mi országunk!
addig őrzöm hantodat
halál parcellája

a dizillúzióra
holt lelkem bízhatom
van egy ország
hol jártamban
tilosba léptem:
szitokszóvá szapultam
a létező demokráciát.
Miről ismerzik föl
haza-vásárfia?
bátran cseréld ki
első két szótagát
mint Alice is
- ecce horror -
megteszi
Viva Csodaország!
mennybéli Bulvária.

~ ~ ~ ~ ~

Pataki Tamás :

Május esti idill

Május végén, ülök a sudár fenyő alatt, a vacsorahelyemen.
Nézem előttem a kisasztalon a pohár bort és szemlélem az égalját festő bíbort.
A látványt helyenként lombok és a magasabb fenyők születei tördelik meg.
A távoli dombok mint valami papírból kivágott színházi díszletek sorolnak egymás mögé. Felettük sötét felhők mint valami lánchegységek tornyosulnak.
A fák csúcsán a rigók búcsúztatják a napot.
A sötétedő ég közepén az Est-hajnalsillag hirdeti az evangéliumot.
A jövő-menő repülőgépek fényes íveket karcognak az égre.
A falusiak felhagytak a gépeik brummogtatásával, csak a kocsmából hallik ki néha okoskodásuk.
Mellettem fekszik kutyám és liheg.
Körben a macskáim statisztálnak, csak néha vetődnek egy-egy fürge szöcske után.
A lombok közt motozások, surranások, matatások, szöszölések.
A távol az ég dörög, a bokor alján egy sün dörög.
A szünyogok csipkelődős hangulatban vannak, még nem tudják hogy vacsora lesz belőlük. A fejem körül denevérek parádéznak, majd leverik a szemöldököm.
Az apák tanítják fiaikat, hogy kell a bőrszárnyú lányoknak tetszelegni.
Innen-onnan tücskök és kabócák ciripelnek.
Azt hiszem: - Ezek a szférák hangjai, a csillagok zenélnek.
Vakarom a szünyogcsípéseket és kortyolom a borom.
Lassan elpilledek. Tétován elindulok szállásom felé.

Vigántpetend, 2010.05.26.

Pataki Tamás :

Gólyáskenyér

A minap éppen szalonnás, hagymás vacsorámat költöttem a sudár fenyő alatt, mikor is harsány kelepelésre lettem figyelmes. És huss...s! Egy árny suhan el felettem. A szomszéd kert pázsitján landolt egy gólya. Körbenézett, és méltóságteljesen lépkedett.

Órs kutyám nem tudta mire véli, de biztos ami biztos megugatta.

Az gondoltam: - békászik, szöcskészik.- De nem! Gallyakat gyűjtött.

Másnap, mikor átmentem a szomszédasszonyomhoz két rossz szóra, ámulum hogy a községi villanypóznán két gólya próbál lakáshitel nélkül fészket rakni. Rendre hordozgatják a gallyakat, de azok csak nem akarnak fennakadni a póznán. Na, mondom ebből baj lesz, mert ha jön egy eső, az átázott gallyak rövidre zárhatják az áramot. Nem is szólva milyen szomorú lennék, ha a gólyákat áramütés érné. Tüstént ráborultam az Internetre és kerestem a „gólyalap”-ot. Sok minden volt azon, csak az nem, hogy kinek kell szólni. Emiatt ráuszítottam szomszédasszonyomat az áramszolgáltató vállalatra. Szegény a telefonos közönségsgszolgálat zenés menü-pontjaiba nagyon belekeseredett. Vártuk a jó szerencsét.

Harmadnap nagy, viharos szél kerekedett, és nem láttuk a gólyákat. Szomorú az ilyen esős-szeles nap. Nem lehet a kertben matatni. Ilyenkor összegyűjtöm a sütni-főzni valókat, hogy egytűzőn mindent megcsináljak, mert nem telik gázra és a villanyórám is előfizetéses. Mikor elkezdtem gallyakat gyűjteni a takaréktűzhelybe, szembe jutott, hogy a gólyakollegák sok gallyat ejtettek le az oszlop alá. Nosza össze is szedtem és meg is raktam velük a tűzet. Megdagasztottam a kenyeret, vágtam hagymát a lecsóhoz és feltettem a far-hátat a tűzhelyre.

Így történt, hogy a gólyák tudtuk nélkül segítettek az ennivalóm elkészítésénél és a kelepelésük belesült a kenyérbe.

Vigántpetend, 2010.06.01.

KRÓNIKA

Bencze Mihály :

A 21. Erdélyi Magyar Matematika Verseny

A 21. Erdélyi Magyar Matematika Versenyt (2011. február 4-6.) Egyed Géza matematika tanár vezetésével a kézdivásárhelyi Magy Mózes Liceum igazgatósága, és munkaközössége vállalta. A versenybizottság elnöke Dr. András Szilárd adjunktus volt, a bizottság tagjai pedig: Szilágyi Jutka, Csapó Hajnalka, Dávid Géza, Nagy Őrs és Bencze Mihály voltak. A több mint kétszáz versenyző középiskolást a következő tanárok készítettek fel, és egyben e megmérettetésre is elkísérték: Bíró Zoltán, Bíró Judit, Budai Edit, Budai István, Csurulya Edit, Dáni Zsuzsa, Darvas Anna-Mária, Dezső Benedek, Fekete Erzsébet, Gáspár Mária, Hatházi Anna Mária, Kacsó Ferenc, Kész Mária, Kiss Gyula, Kovács Béla, Kovács Lajos, Mikó Ágnes, Nemes András, Oláh-Ilkei Árpád, Páll Olga, Péter András, Sebestyén József, Simon János, Slegel Izabella, Takács Attila, Pálhegyi Farkas László, Betuker Enikő, István Zoltán.

A verseny négy órát tartott, és ezen idő alatt hat feladatot kellett megoldani. Az eredmények a következők voltak:

A verseny díjazottjai					
	Tanuló neve	Osztály	Iskola	Helység	Díj
1	Rétyi Dorottya	9	Márton Áron Elméleti Liceum	Csikszereda	I.
2	Kolumbán Antal György	9	Tamási Áron Elméleti Liceum	Székelyudvarhely	I.
3	Buidin Thomas Imre Cyrille	9	Báthory István Elméleti Liceum	Kolozsvár	II.
4	Tamási Tímea	9	Márton Áron Elméleti Liceum	Csikszereda	II.
5	Gál Béni	9	Székely Mikó Kollégium	Sepsiszentgyörgy	III.
6	Lántzky Anna	9	Márton Áron Elméleti Liceum	Csikszereda	III.
7	Csegzi Gergely	9	Bolyai Farkas Elméleti Liceum	Marosvásárhely	III.
8	Hegedüs Zsófia	9	Báthory István Elméleti Liceum	Kolozsvár	III.
9	Ülkei Zsófia	9	Tamási Áron Elméleti Liceum	Székelyudvarhely	III.
10	Lacz Eszter	9	Márton Áron Elméleti Liceum	Csikszereda	Dicséret
11	Szász Tamás Csaba	9	Báthory István Elméleti Liceum	Kolozsvár	Dicséret
12	Mag István	9	Tamási Áron Elméleti Liceum	Székelyudvarhely	Dicséret
13	Lorenzovici Zsombor	9	Bolyai Farkas Elméleti Liceum	Marosvásárhely	Dicséret
14	Kémenes Attila	9	Nagy Mózes Elméleti Liceum	Kézdivásárhely	Dicséret
15	Dancu Júlia	9	Kölcsey Ferenc Elméleti Liceum	Szatmárnémeti	Dicséret
16	Kari Tamás Zsolt	9	Báthory István Elméleti Liceum	Kolozsvár	Dicséret
17	Kajántó Sándor	10	Tamási Áron Elméleti Liceum	Székelyudvarhely	I.
18	Boros Bernadett	10	Márton Áron Elméleti Liceum	Csikszereda	II.
19	Gothárd Szabolcs	10	Tamási Áron Elméleti Liceum	Székelyudvarhely	III.
20	Borsos Tamás	10	Bolyai Farkas Elméleti Liceum	Marosvásárhely	III.

21	Halada Szilárd	10	Székely Mikó Kollégium	Sepsiszentgyörgy	III.
22	Borbély Ruben	10	Ady Endre Elméleti Líceum	Nagyvárad	Dicséret
23	László Gábor	10	Székely Mikó Kollégium	Sepsiszentgyörgy	Dicséret
24	Farkas Izabella	10	Baróti Szabó Dávid Iskolaközpont	Barót	Dicséret
25	Máté Brigitta	10	Silvania Főgimnázium	Zilah	Dicséret
26	Gázsa Gergő	10	Kölcsey Ferenc Elméleti Líceum	Szatmárnémeti	Dicséret
27	Orbán Eszter	10	Székely Mikó Kollégium	Sepsiszentgyörgy	Dicséret
28	Mátyás Barta Kinga	10	Márton Áron Elméleti Líceum	Csikszereda	Dicséret
29	Oláh Mátyás	10	Octavian Goga Elméleti Líceum	Margitta	Dicséret
30	Mester A. Ágnes	11	Székely Mikó Kollégium	Sepsiszentgyörgy	I.
31	Nagy Á. Tamás	11	Márton Áron Elméleti Líceum	Csikszereda	I.
32	Komán Zsombor	11	Áprily Lajos Elméleti Líceum	Brassó	II.
33	Szabó Zsolt	11	Bolyai Farkas Elméleti Líceum	Marosvásárhely	III.
34	Szabó-Györke I. István	11	Márton Áron Elméleti Líceum	Csikszereda	III.
35	Sandy Endre-Kristóf	11	Márton Áron Elméleti Líceum	Csikszereda	III.
36	Deák Norbert	11	Báthory István Elméleti Líceum	Kolozsvár	III.
37	Kémenes Endre	11	Salamon Ernő Elméleti Líceum	Gyergyószentmiklós	Dicséret
38	Fülöp Balogh Beatrix	11	Báthory István Elméleti Líceum	Kolozsvár	Dicséret
39	Gyéresi Hunor	11	Bolyai Farkas Elméleti Líceum	Marosvásárhely	Dicséret
40	Kilyén Nándor Alpár	11	Székely Mikó Kollégium	Sepsiszentgyörgy	Dicséret
41	Péter Emőke	11	Márton Áron Elméleti Líceum	Csikszereda	Dicséret
42	Kovács Boldizsár	11	Bolyai Farkas Elméleti Líceum	Marosvásárhely	Dicséret
43	Farkas Zita Ágota	11	Áprily Lajos Elméleti Líceum	Brassó	Dicséret
44	Kegyes Krisztina Tímea	11	Báthory István Elméleti Líceum	Kolozsvár	Dicséret
45	Borsos L. Zalán	12	Bolyai Farkas Elméleti Líceum	Marosvásárhely	I.
46	Bondici V. László	12	Kölcsey Ferenc Elméleti Líceum	Szatmárnémeti	II.
47	Vass D. Balázs	12	Tamási Áron Elméleti Líceum	Székelyudvarhely	III.
48	Takács S. Petra	12	Báthory István Elméleti Líceum	Kolozsvár	III.
49	Tikosi L. Kinga	12	Tamási Áron Elméleti Líceum	Székelyudvarhely	Dicséret
50	Fazekas I Norbert	12	Mihai Eminescu Főgimnázium	Nagyvárad	Dicséret
51	Lőrinczi F. Ábel	12	Mikes Kelemen Elméleti Líceum	Sepsiszentgyörgy	Dicséret
52	Orbán M. Szabolcs	12	Székely Mikó Kollégium	Sepsiszentgyörgy	Dicséret
53	Benedek I. Anabella	12	Bolyai Farkas Elméleti Líceum	Marosvásárhely	Dicséret
54	Csorvási I Arnold	12	Bolyai Farkas Elméleti Líceum	Marosvásárhely	Dicséret

Ugyanitt válogattuk ki azt a keretet, akik márciusban hazánkat a 20. Nemzetközi Magyar Matematika versenyen képviselik Bonyhádön. A díjkiosztáson a Tanügyminisztérium részéről Bimbó Annamária értékelte a versenyt, valamint Bíró Zoltán bejelentette Gyergyószentmiklós meghívását a 22. Erdélyi Magyar Matematika Versenyre.

~ ~ ~ ~ ~

Czakó Gábor :

Czuczor-Fogarasi Emlékkonferencia

A Magyar Művészeti Akadémia és a Diófa-kör szervezésében 2010. dec. 6-án nagy érdeklődés mellett lezajlott a Magyar Kultúráért Alapítvány székházában az első Czuczor-Fogarasi Emlékkonferencia, melynek fővédnöke Schmitt Pál köztársasági elnök volt. Védnöke Makovecz Imre építész.

Az Emlékkonferencia célja volt a Magyar nyelv szótárának vizsgálata, elhelyezése kora tudományában, máig élő értékeinek feltárása, szembesítése a későbbi nyelvfölfogással, korszerű matematikai-nyelvészeti módszerek, továbbá a Szótár nyelvszemléletének és taníthatóságának bemutatása, párbeszéd kezdeményezése nyelvészetünk és a nemzet között.

Az ülésnapot Fekete György prof. emeritus, a Magyar Művészeti Akadémia ügyvezető elnöke nyitotta meg.

Előadók és előadások – az elhangzás sorrendjében:

- Békés Vera (filozófus, tudományos főmunkatárs): A Nagyszótár körüli kortárs vitákról tudományfilozófiai megközelítésben
- Bencze Lóránt (nyelvész, egyetemi tanár): A tudás dinamikája
- Balázs Géza (nyelvész, egyetemi tanár): A megszakadt hagyomány... A CzF. és az azt követő magyar nyelvtudomány az idő mérlegén
 - vita
- Németh Renáta (nyelvész): A gyök fogalma a romantikus nyelvelméletben – fölolvasta Horváth Katalin
- Czakó Gábor (író): Toldalékoló nyelv-e a magyar, vagy elvonó?
- Horváth Katalin (nyelvész): Czuczor és Fogarasi a szócsaládokról – a szavak egyenes ági és oldalági rokonsága
- Győri-Nagy Sándor (nyelvész, kultúrokológus): Kultúrjelenségek nyelviesülése: a hang és az érzet, a gyök és a képzet
 - vita, ebédszünet, beszélgetés
- Pusztay János (nyelvész, egyetemi tanár): Néhány szó a finnugor etimologizálási gyakorlatról.
- Pomozi Péter (nyelvész, egyetemi docens): A szabályos hangmegfelelés dicsősége és viszonylagossága
- Oláh Annamária (fizikus, Bolyai-kutató): Bolyai János és a gyökök
- Kiss Gábor (nyelvész, kiadói igazgató): A Czuczor-Fogarasi Szótár helye a magyar szótáriradalomban
 - vita
- Juhász Zoltán (kutatómérnök, népzeneész): Gépi adatbányászat a Czuczor-Fogarasi szótárban.
- Alexa Károly (irodalomtörténész, főszerkesztő): A Szótár, mint regény
- Molnár Zsolt (szervező) - Czeglédi Cecília (tanító): A gyökrend oktatásáról
- Bérczi Szaniszló (csillagász, egyetemi docens): Magyar nyelvkémia
- Móser Zoltán (tanár, fotóművész): Czuczor Gergely népdalai
- Czuczor Gergely népdallá lett verseiből Szikora Réka énekelt, Juhász Zoltán furulyázott.

*

Az egész napos rendezvényen száznál többen vettek részt, és az egyes előadás-sorozatokat élénk, szakszerű, oktatási kérdéseket is fölvető vita követte. Az előadások és a vita során kiderült, hogy

1. Czuczor Gergely és Fogarasi János kiválóan ismerte kora – az ún. romantika – nyelvtudományát, s annak eredményeit fölhasználta a Szótár készítése során, ennél fogva a mű egyáltalán nem nevezhető „tudománytalannak”, mi több, számos meglátása egybecsendül a legújabb nyelvészeti elméletekkel;
2. a Szótár remekül elviseli a matematikai módszerekkel való vizsgálatot és a természettudományok szempontjaival való összevetést;
3. a Szótár alkalmas és fejleszthető leírása a magyar nyelvnek, szakkifejezéseinek indokolatlan lecserélése súlyos módszertani gondokat okozott;
4. Szótár hívei és bírálói képesek párbeszédre;
5. az Emlékkonferencia folytatásra érdemes további kutatók és témák bevonásával;
6. alapvető nemzeti érdekünk, anyanyelvünk helyes ismerete, oktatása és ápolása igényli a Czuczor-Fogarasi Szótár eredményeinek alkalmazását.

A Konferencia összes előadásának teljes szövegét közölni fogja a Szombathelyen megjelenő Életünk c. folyóirat 2011/1. száma.

Budapest, 2010. december 8.

CHRONICLE

In this column one finds two writings. These are:

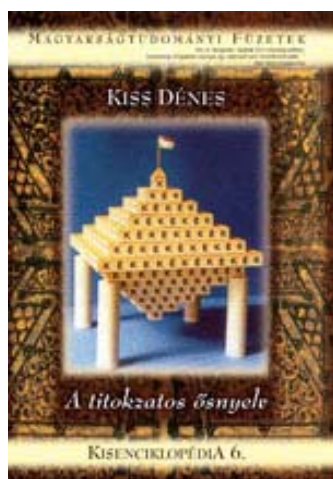
- Mihály Bencze informs us that about the *21st Hungarian Mathematical Competition in Transylvania* held between 4 and 6 February, 2011 in Kézdivásárhely / Târgu Secuiesc.
- Gábor Czakó: *Czuczor-Fogarasi Memorial Conference*. On December 6, 2010, the first Czuczor-Fogarasi Memorial Conference was held, which ended with a resounding success. The press release contains the names of speakers and the title of their presentation.

~ ~ ~ ~ ~

KÖNYV- ÉS LAPAJÁNLÓ — BEMUTATÓ

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK 6.

— *Kiss Dénes: A titokzatos ősnyelv* —

A magyar nyelv sok ezer éves méhében olyan szerkezetet, építményt tervezett, amit kettős piramisként ismerhettünk meg. Ez olyan alakzat, amely megoldotta a gömb sajátos kockásítását, hiszen belül gömbteret képez. Vagyis lényegében ezzel a kör négyszögesítése is megoldódott. Önmagában ez is figyelemre méltó és mondhatjuk nyugodtan, hogy mindez a magyar nyelv és a logika, a számtan és mértan szoros ősi kapcsolatát bizonyítja. Egyúttal a világ nyolcadik csodája. E kiadványban megmutatjuk – több változatban is – azt az alapalakzatot, amely olyan, mintha e piramis keresztmetszete volna. Alaposan kell, tanulmányozni, ismerni nyelvünk egészen sajátos törvényeit, mert nyelvként is rendkívüli használati lehetőségeket kínál, de eredeti eszméje is van, valamint ősi tudással is rendelkezik. E „keresztmetszet”, hangzók – betűk – mértani alakzatának minden sora jobbról balra, balról jobbra, alulról fölfelé és fentről lefele is olvasható és a soroknak minden irányban jelentése van. A leghosszabb sort ez a három hangzó így adja ki:

E KÉK EKEKÉKEK ÉKE KÉK EKÉK EKEKÉKE

Természetesen ez a sor is olvasható mindkét irányban. Sőt, hogyha a hosszabb sorokban máshova tesszük ki a vesszőt, több jelentéstartalmat is kapunk. Ezek után már törvényszerű, ha arra is gondolunk, hogy a logikaalapú Magyar nyelv arra is alkalmas, hogy kellő tanulmányozás után a magyar IQ-t is növelje. A kutakodással már évek óta ez a legfontosabb célunk. De ez csak segítő szándékú, a lényeget fölfogó tanárokkal, tanítókkal közösen lehetséges. Nagy kincsünk és megtartó erőnk a nyelvünk, amely lényeges tulajdonságait tekintve eltér a világ minden nyelvétől. Olyan ősi alapszerkezettel rendelkezik, ami a számtan s mértan lényege. Eleve a nyelvünk alapja a logika, arra épülnek mássalhangzó rendszerek. Ragozó és képző lehetőségei szinte beláthatatlan szókincset hozhatnak létre, amelynek ősi magja a valóság. Ami pedig a logikát illeti, a magyar nyelv működése teljes mértékben hasonlít az emberi agy működéséhez, szinte azt másolja. Mindezeket nekünk, magyaroknak mindenekelőtt kötelező tudnunk, mert csakis a nyelvünk tudatos használatával maradhatunk meg a világban és csakis így vagyunk képesek betölteni hivatásunkat.

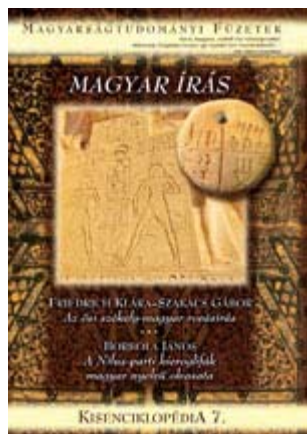
* * *

KISS DÉNES költő, író, műfordító (Pacs, 1936. január 1. –)

1956. október 24-én megjelent verse miatt 1957-ben kizárták az ország összes főiskolájáról és egyeteméről, majd internálták. 1957 végétől Budapesten gyári munkásként dolgozott, majd könyvtárosként helyezkedett el. 1960-1962-ben az Esti Hírlap, majd üzemi lapok munkatársa, szabadfoglalkozású kb. 10 évig. 1974-1991 között a Népszava irodalmi mellékletének szerkesztője volt. 1985-ben a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság főtítkára lett. 1990-ben a Magyar Néppárt országgyűlési képviselőjelöltje volt. 1991-ben a Magyar Fórum főszerkesztő-helyettese és a Magyarok című folyóirat főszerkesztője volt. 1991-1993 között az Új Magyarország olvasószerkesztője. 1993-ban a Vállalkozói Újság főszerkesztője lett, majd 1993-1994-ben a Heti Újság, illetve Heti Nemzeti Újság főszerkesztője. 1996-ban a Magyar Művészeti Akadémia tagjai közé választották. 1997-ben a Trianon Társaság társelnöke, 1998-ban a KDNP képviselőjelöltje. 1998-tól a Lyukasóra folyóirat szerkesztőbizottsági tagja. 2000-ben a Trianon Társaság elnöke lett. Versek mellett ír novellákat, kritikákat, nyelvészeti tanulmányokat. Fordít orosz, német, észt, de főként finn költők műveiből. Eddig több, mint 60 kötete jelent meg.

~ ~ ~ ~ ~

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK 7.

— **MAGYAR ÍRÁS: Friedrich Klára-Szakács Gábor: Az ősi székely-magyar rovásírás** *
Borbola János: A Nílus-parti hieroglifák magyar nyelvű olvasata —

A Magyarisztudományi Füzetek első tematikai osztályának – **A magyar ember és társadalma** – eddig megjelent két kötete a magyar lélek és a magyar nyelv lényegét mutatta be. Itt olvasható, harmadik füzetünk merész, átkaroló gondolatársítással egy kötetbe foglal két olyan írásrendszert, amelyeket időben évezredek, térben ezer kilométerek választanak el egymástól. De van egy közös vonásuk: szorosan összefüggenek a magyar nyelvvel. Ezért e kötet címe: **Magyar írás**.

Friedrich Klára és Szakács Gábor tanulmánsorozata a kötet első felében a székely-magyar rovásírást ismerteti. Kulturális örökségünk e felbecsülhetetlen kincséről, 2003. június 21-én, Csíkszeredában, a Magyarok Világszövetsége szervezésében megtartott *Quo vadis Székelyföld?* konferencia Zárónyilatkozata így fogalmaz: *Székelyföld autonómiáját csakis együtt, közös akarattal érhetjük el. Legyen ennek az útnak első mérföldköve az Isten ajándékeként elnyert székely rovásírás közkinccsé tétele. Kérjük pedagógusainkat és a szülőket, tanítsák gyermekeinket, hogy sajátítsák el e kincset.*

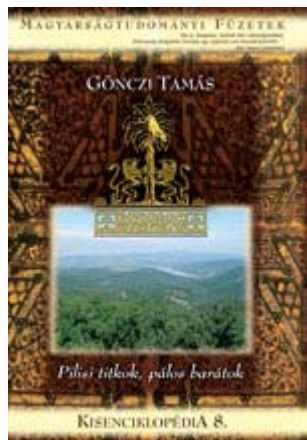
Borbola János, Hágában élő kutató egy évtizeddel ezelőtt a moszkvai matematikai papirusz tizedik feladványának megfejtésével vált ismertté, amelynek megoldásával öelötte a nemzetközi tudományosság adós maradt. Később az őáltala kidolgozott módszerrel számos Nílus-parti hieroglif szöveget fejtett meg, amelyek közül kiemelkedik az óbirodalmi UNAS fáraó szakkarai piramisában található sírfelirat. Ez utóbbi *Csillagszoba* címmel könyvként is megjelent. A tudós kutató azzal a biztatással ajánlja az általa kifejlesztett, és ebben a füzetben ismertetett módszert az érdeklődők figyelmébe, hogy annak elsajátítói előtt az emberiség máig feltáratlan történelmének hatalmas szelete tárul fel, hiszen a Nílus partján „Himalájányi”, eddig senki által el nem olvasott hieroglif szöveg van.

Ezzel a **magyar írás** fogalomköre távolról sem zárult le. Hiszen az emberiség sok ezer éves történetének számos írásrendszere vár még megfejtésre. Mint például egy másik, eddig titokban tartott 4000 éves írásbeliség, az egykori krétai civilizáció megfejtetlen rejtélye, a *lineáris Á*, amely a közelmúltig ellenállt és őrizte titkát. Az Ausztráliában élő hazánkfiának, Mellár Mihálynak sikerült megfejteni az egykori minósziai nyelvét. Erről 2009. június 21-én, a <http://osmagyar.kisbiro.hu> honlapon így vall: *akinek a megfejtés tálalása túl bonyolult, nehezen követhető, válaszom röviden, velősen, egyszerűen: Olvassák a táblákat magyarul!*

Patrubány Miklós

~ ~ ~ ~ ~

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK 8.

— Gönczi Tamás: *Pilisi titkok, pálos barátok* —

*Ennek a világnak
Fehér a virága
Fehér az egyháza
Fehér a csuhása
Ennek a világnak
Itt dobog a szíve
Itt van a lelke
Itt van a közepe
Régi magyar népének*

„...ez a megszentelt földtest nem más, mint a Pilis, maga a rejtett Magyarország”

A tradicionális szellemtörténet egyik fundamentumát képezi az a megállapítás, hogy a régi népek, melyeknek múltja a történelem előtti időkbe nyúlik vissza, spirituális tradíciójukat mitológiájukba, nap- és néphagyományaikba rejtették el a jövő számára. A magyarság számára az analógiás gondolkodásmód (aminek eredete a távoli, ősi civilizációkig nyúlik vissza) olyan örökség volt, ami elvehetetlennek tűnt a lassan pusztító világi idő múlásával szemben. Ezt a fajta, mélyen spirituális szellemiséget tükröző gondolkodási módszert az iniciatikus, magyar rovásírás is (ami természetesen képírás is volt) megőrizte egészen a kipusztításáig.

Mindenkén ellenére a saját írás elvesztése még nem jelentette egyértelműen az ősi gondolkodás és ismeret teljes elvesztését. Az ősi napkeletről hozott „fényes” gondolkodásmód, mint ősi örökség, még a magyar írás (rovásírás) elvesztése után is sokáig megmaradt és élt a magyar néphagyományban. Sőt, ma, a kétezredik éven túl is, ha töredékesen is, de fennmaradt, és úgy-ahogy, de „működik” a magyar gondolkodásban.

Kevés olyan népet ismerünk a megmaradt, ismert történelemből, amelyik egy tökéletes, mondhatni „élő”, organikus egységet képező házat örökölt volna az őseitől. A magyar nép ilyen házat örökölt. A Kárpátokkal koszorúzott, belül termékeny síkságokkal bélelt, országot átívelő folyókkal táplált történelmi Magyarország ilyen organikus egységet képezett. Erről szerencsére már nagyon sokat írtak és minden bizonnyal fognak is írni. Azon viszont már jóval kevesebben gondolkodtak el, és azt kevesebben vetették papírra, hogy a világon egyedülálló trianoni országvesztés után – a fentebb tárgyalt ősi analogikus-spirituális gondolkodás alapján – az ország szellemi közepén elhelyezkedő láthatatlan „összív”, az Ósbuda, ott bent a Pilis rejtekében, a mai Buda fölött, a pálosok birodalmában továbbra is megmaradt az ország elzárt, spirituális szívének, annak ellenére, hogy fizikálisan, Trianon következményeképpen „felcsúszott” északra...

Gönczi Tamás

Gönczi Tamás (1959-)

A kora írások Budapesten, Debrecenben jelentek meg különböző, a szellemi tradíciókkal foglalkozó periodikákban (Vándor, Mítosz, Pendragon, stb.). Ezek közül a máig is keresett igazi unikumnak számító, a Debreceni Egyetem gondozásában megjelent Pendragon által vált a szerző hirtelen ismertté itthon és külföldön. Gönczi Tamás gondolkozására egy igen sajátos organikus világnézet a jellemző, ami egy érzékeny panteista világlátásban feloldott duális világképben teljesedik ki. Ha a magyar szellemi hagyományban próbálunk olyanokat megnevezni, aki vele szellemi rokonságban van igen nehéz a dolgunk. Talán Várkonyi Nándort, Weöres Sándort, Prohászka Lajost, Hamvas Bélát említhetnénk. A Napúton írója a Liget c. folyóirat születésénél is jelen volt, publikált a lapban, sőt ő fogalmazta meg a lap lényegiségét, szellemi esszenciáját, majd elmaradt a laptól. Érdeklődése erőteljesen a régi kultúrák spirituális hagyatéka felé fordult. Ekkor született meg a Fehér Bizánc c. könyve és számtalan más ezzel a témával foglalkozó tanulmánya (Sámánég, katarok éjszakája, Fény és dicsőség stb.) A Hunniában megjelent máig vitatott Magyar Canto c. versciklusa sokak szerint az újkori magyar líra egyik alappillérenek tekinthető. Ez a versciklus sokáig csak külföldi lapokban, emigráns folyóiratokban volt olvasható. A Magyar Canto magyarországi publikálását rövidesen angol és francia fordítás követte. Gönczi Tamás az egyetemes és a magyar őshagyomány, szellemi tradíció kutatója. Érdeklődési területe a régi vallási hagyományok, jelképek, a mitológiai tradíció, beleértve a népi vallásosságot és néphagyomány ősvallási gyökereit is. Régóta foglalkoztatja a Pilisnek, mint régi magyar szakrális központnak, szent hegynek a múltja, őstörténete, régészeti talányai és a régi magyar kereszténység, Boldogasszonyhit és maga a magyar eredetű pálosrend is. Erről a témáról több tanulmányt és egy nagy könyvet is írt Pilis csillag, napcsillag címmel. Csontváryról írt könyve a Csontváry-kutatásnak egy új irányát jelölte ki. Magyarországon és Nyugat-Európában, különösen Angliában és Németországban nagy feltűnést keltő könyvében bizonyította, hogy a vallási hagyományok, spirituális tradíciók a képzőművészetben, jelen esetben a festészetben is a mélység és az örök mondanivaló forrásának és gyökereinek számíthatnak.

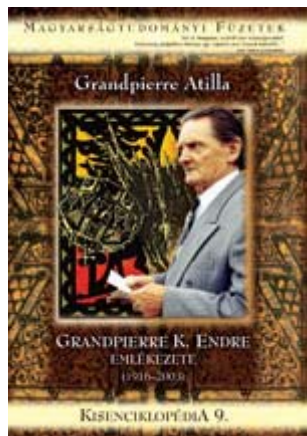
A szerző tanulmányait, értekezéseit a Pendragon, Vándor, Hunnia, Mítosz, Debrecen, Liget, Dobogó, Határ, valamint amerikai, ausztrál és német emigrációs lapok közölték.

Gönczi Tamás könyvei:

- Napúton (Ősvallás, mítosz, tradíció Csontváry írásaiban, művészetében)
- Nimród gyűrűje
- Piliscsillag, napcsillag
- Ennek a világnak
- Fehér Bizánc
- Múlt és magány
- Magyar szimbólumtár (Tóth László társszerzővel)
- A kígyó útja
- Fény és dicsőség (tanulmánykötet)

~ ~ ~ ~ ~

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK 9.

— *Grandpierre Attila: Grandpierre K. Endre emlékezete* —*Grandpierre K. Endre emlékezete**(1916–2003)**Előljáró sorok a Kolozsvári Grandpierre Endre-monográfia elé*

A Magyarságtudományi Füzetek sorozatában új műfajjal találkozik a kedves olvasó: egy magyar alkotó monográfiájával. Sorozatunkban ez az első, de semmiképpen nem az utolsó ebben a műfajban. Választásunk Grandpierre K. Endrére, azaz Grandpierre Kolozsvári Endrére esett, több oknál fogva.

Elsősorban azért, mert tartozunk ezzel öneki és az ő emlékezetének, tartozunk a magyar nyilvánosságnak, és tartozunk az igazságnak. Grandpierre K. Endre egy láng-lelkű magyar alkotó volt, aki életében huszonnégy könyvet írt és adott ki, és akiről – annak ellenére, hogy kortársunk volt – szinte semmit nem tud a ma élő nemzedék. Tisztelet a kivételnek. Unokabátyjának, Kolozsvári Grandpierre Emilnek neve viszont százszor ismertebb. Igaz, Endre a magyar nemzeti lét sorskérdéseit feszegette, azt cselkedvén, amit a világ véleményformálói manapság nem díjaznak.

De van kettőjük között egy más, lényeges különbség is. Grandpierre K. Endre nem írta alá azt az 1957 őszén kelt, az ENSZ közgyűléséhez küldött szörnyű levelet, amely 250 magyar író nevében kijelentette, hogy 1956 októberében Budapest utcáin tombolt a fasizmus, köszönetet mondott a szovjet hadseregnek, hogy lerohanta Budapestet, leverte az „ellenforradalmat”, és kérte, hogy vegyék le az ENSZ közgyűlésének napirendjéről „a magyar kérdést”. A kétszázötven név között ott találjuk szinte minden egyes akkor élő és valamennyire ismert magyar író nevét Illyés Gyulától Csoóri Sándorig. Természetesen ott van közöttük Kolozsvári Grandpierre Emil neve is. De a Grandpierre K. Endréé nincs! Ezzel ő egyike azoknak a fél kézen megszámolható magyar íróknak, akiknek neve a szörnyű levéllel nem hozható összefüggésbe. Meg is lett az ára. Hiába a huszonnégy könyv, hiába a kutatásai során feltárt, addig ismeretlen történelmi tények sorozata, Grandpierre K. Endre neve az elhallgatásra ítéltetett. A „disznófejű nagyúr” ellen felvett harcunk, és erkölcsi alapállásunk indokolja azt, amiért ő az első, akiről monográfiát közlünk.

Másodsorban azért választottuk őt, mert munkássága hidat teremt a Magyarságtudomány Füzetek első, vége felé közeledő tematikai osztálya – A magyar ember és társadalma – és a soron következő – A magyar nép etnogeneze – között.

Végül, de nem utolsó sorban a Grandpierre K. Endre műveinek színvonala és gazdag témaválasztása, a nemzet sorsa iránt utolsó lehetőleg elkötelezett hazafiassága, és sziporkázó, történelmi kutatásoknak ihletet adó, irányt mutató szelleme miatt. Ki mástól tudhattuk volna meg például, hogy Ázsia (idegen nyelveken Ászia), a föld legnagyobb, legnépesebb és talán legnagyobb jövőjű világrésze rokonaink – a jászok – nevét hordozza, és hirdeti hajdan volt dicsőségüket, mint Grandpierre Kolozsvári Endrétől?

Patrubány Miklós István Ádám

~ ~ ~ ~ ~

Bérczi Szaniszló :

Kisázsiai művészetek

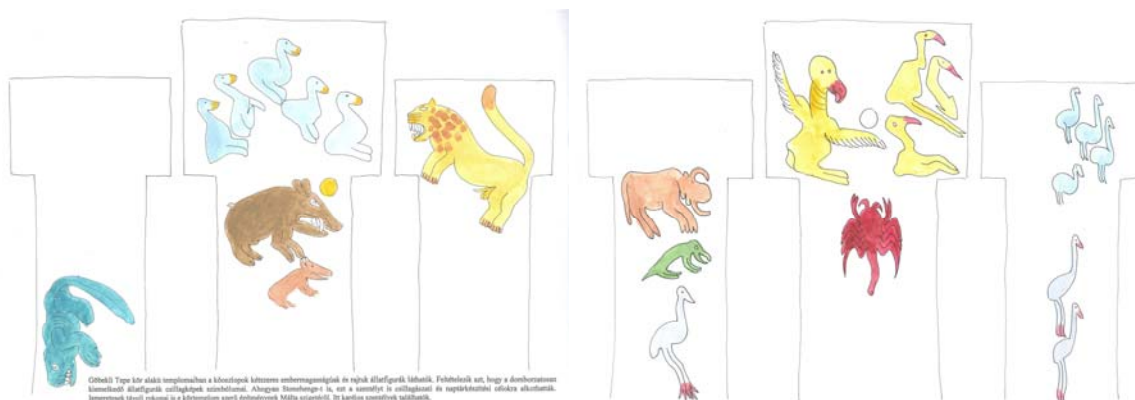
Euráziában Kisázsia az egyik olyan terület, ahol a műveltség rétegződések a legsokrétégűbbek. Ebből a rendkívül gazdag tartományból válogattuk össze a füzet rajzos anyagát, amely több mint 10.000 év időszakát íveli át. Vannak példák az építészetre, a szobrászatra és a festészetre is, de az iparművészeti elemek is megjelennek a lapokon.

1. ábra. A füze¹t elülső borítóképe. A Chatal Höyükben föltárt falképeken a tornyok tetejére kihelyezett holttestekről a keselyűk eszik le a húst. Ez az őskori temetkezési forma széles körben elterjedt Euráziában.

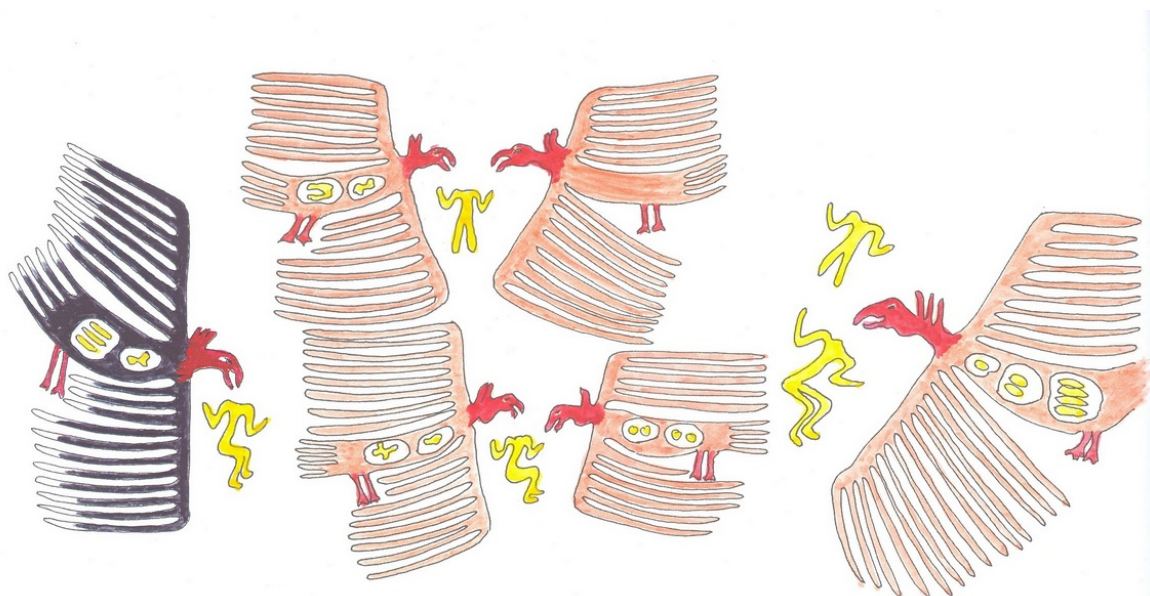
Legkorábbi emlékünks Kisáziából egy 21. századi ásatás lelete. Göbekli Tepe kör alakú templomait a régészek mintegy 10.000-11.000 éves korúnak becsülik. Göbekli Tepe néhány száz kilométer távolságra található a jobban ismert Tell Halafától, ahol egy későbbi újkőkori települést tártak föl a régészek, még a 20. század első felében. Göbekli Tepe kör alakú templomaiban a kőoszlopok kétszeres embermagasságúak és a rajtuk lévő állatfigurákról feltételezik azt, hogy a csillagképek szimbólumai. A templomot tehát csillagászati és naptárkészítési célokra is alkothatták. Távoli rokonai e körtemplomoknak a máltai karéjos szentélyek, valamint a legjobban ismert kőoszlop kör Stonehenge-ben. De Stonehenge csak 5000 éves.

¹ Ezen füzet, valamint a teljes sorozat elektronikusan elérhető a következő honlapon: <http://www.federatio.org/tkte.html> — Mikes International Szerk.

2. ábra. Göbekli Tepe kör alakú templomának a kőoszlopai, melyek egykor talán a tetőszerkezetet is tartották. A kőoszlopok kétszeres embermagasságúak és állatfigurákkal vannak díszítve, melyekről feltételezik, hogy a csillagképek szimbólumai.

Második időugrásunk Chatal Höyükbe visz vissza bennünket. Az itteni települést egymáshoz „ragasztott” házak alkotják, ahova csak a tetőn át lehet hazatérni. Egyes szobákat szentélyekké alakítottak, állatfejekkel és keselyűket ábrázoló festményekkel díszítettek.

Catal Höyük az újkőkor elejére keletkezett település. A régészeti feltárások szerint mintegy 500 ember lakta. A települést egymáshoz „ragasztott” házak alkotják, melyekbe csak a tetőn át lehet hazatérni. Egyes szobákat szentélyekké alakítottak, állatfejekkel és keselyűket ábrázoló festményekkel díszítettek. Igen érdekesek egyes falfestmények a szentélynek nevezhető szobákban. Hatalmas keselyűk láthatók itt reptükben, és emberek, fej nélkül. Más festményeken a keselyűk lecsipkedik a torony tetejére kitett halottak húsát. Kisázsiaiban az egyik ismert halottkultusz első ábrázolásait láthatjuk ezeken a festményeken, melyek valószínűleg egy ősi mítosz eredetére is rámutatnak, amely elterjedt az eurázsiai sztyeppén. Ez a madárruhás, tollakkal díszített ruhába öltözött sámán, aki elmegy a halottak lelkét őrző másik világba révüléssel. A lépcsőn föl-le haladó emberek figyelik a madarak tevékenységét, ahogy a keselyű lecsipkedik a torony tetejére kitett halottak húsát. Az épület formájában is ismert szerkezetre ismerünk. A toronyépület a tetejére vivő lépcsővel a délkelet kisázsiai és észak mezopotámiai zikkuratok egyik ősképe mutatja. Japánban Izumo szentélye is ilyen szerkezetű (Kelet-ázsiai művészet című füzetünkben).

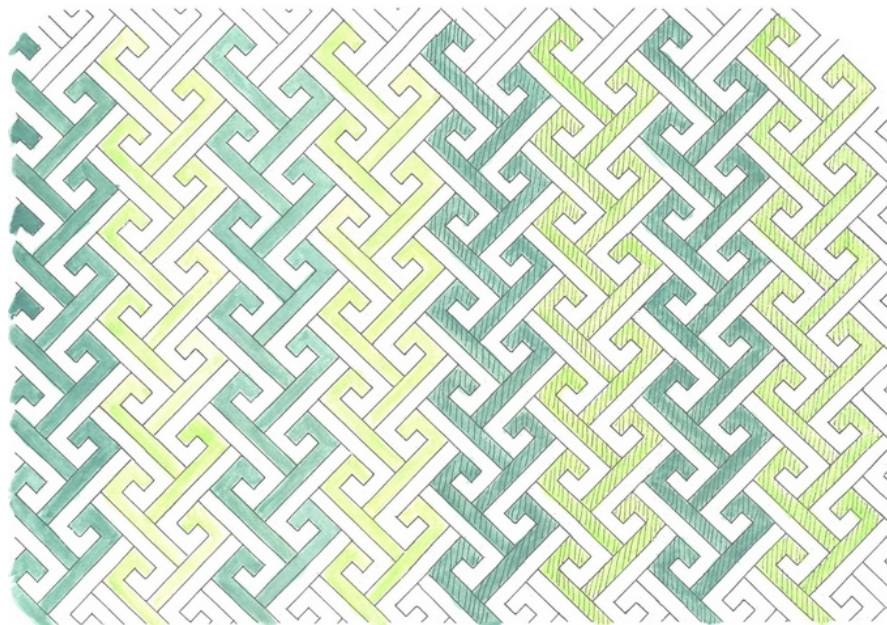
3. ábra. Falfestmények egy ház belső faláról, Chatal Höyükből.

Az épületegyüttes kora már az újkőkor hajnalára esik, mintegy 8000 évvel ezelőttre. A falfestmények nemcsak az ősi mítosz eredetére mutatnak, ahol a keselyű lecsipkedik a torony tetejére kitett halottak húsát, hanem az épület formájában is ismert szerkezetet láthatunk: a délkelet kisázsiai és észak mezopotámiai zikkuratok egyik ősképe. Chatal Höyük néhányszor tíz kilométer távolságra található Konyától, az Ikóniai Császárság egykori fővárosától, a szeldzsuk török kori törökség egyik fontos városától.

4. ábra. Színes síkszimmetria mintázat egy Chatal Höyükben talált korsón.

Chatal Höyük egyik szépen festett kőkorszóján érdekes szimmetriával rendelkező mintázatot találunk. Ezekkel rokon szerkezetű falfestések a Kárpát-medencéből is ismertek. Sőt, hasonló jellegű szövés mintákat is leírt Kalicz Nándor *Agyag istenek* című könyvében.

5. ábra. Színes síkszimmetria mintázat egy magyarországi neolitikus szövésben.

Nincsen 4000 éve, hogy a hettiták birodalma fokozatosan létrejött Kisázsia közepén. A hettiták a vas fölfedezésének egyik ősi társadalmát alkották. Királyságuk hódított és a korabeli Egyiptommal is háborúba keveredett. II. Ramszesz fáraó volt a megörökítettje Egyiptomban a nevezetes kádesi csatának, ahol már a harci szekerek használata is fontos műszaki vívmány volt.

6. ábra. II Ramszesz fáraó csatája Kádeshben a hettitákkal, egyiptomi kőfaragáson.

Az ősi Trója kiásásával Schliemann megkezdte a homéroszi világ régészeti azonosítását Kisázsiában. De a görög települések mindvégig főleg a tengerparti sávban épültek és a partok előtti szigeteken virágozott föl a matematika is. Emlékezzünk milétoszi Thalészre, és Anaximandroszra, valamint számoszsi Arisztarchoszra vagy Pythagoraszra. De e vidékről az ókori világ hét csodájának két építménye is eszünkbe jut: az ephezoszi Artemisz-templom és a halikarnasszoszi Mauzóleosz síremlék, a Mauzóleum. Sőt, a hét csoda harmadik tagja is Kisázsia partjai előtt épült meg: a rhodoszi Kolosszus. Füzetünkben a Berlinbe telepített és ott újra megépített Pergamon Oltár részleteiből mutatunk be, Kisázsia görög korszakára emlékező.

Az ősi Trója kiásásával Schliemann megkezdte a homéroszi világ régészeti azonosítását Kisázsiában. De a görög települések mindvégig főleg a tengerparti sávban épültek és a partok előtti szigeteken virágozott föl a matematika is. Emlékezzünk milétoszi Thalészre, és Anaximandroszra, valamint számoszsi Arisztarchoszra vagy Pythagoraszra.

De e vidékről az ókori világ hét csodájának két építménye is eszünkbe jut: az ephezoszi Artemisz-templom és a halikarnasszoszi Mauzóleosz síremlék, a Mauzóleum. Sőt, a hét csoda harmadik tagja is Kisázsia partjai előtt épült meg: a rhodoszi Kolosszus. Füzetünkben a Berlinbe telepített és ott újra megépített Pergamon Oltár részleteiből mutatunk be, Kisázsia görög korszakára emlékező.

7. ábra. Küzdelem a Berlinben megépített Pergamon Oltár kőfaragás részletein.

A kereszténység idején először az örmények tették államvallásukká az új tanítást, majd Róma is. Az örmény épületszobrászat egyik pompás darabjából idézünk itt: az aktamári faragásokból. Bizánc művészetét a Hagia Sophia és néhány mozaikja képviseli. Részben e korhoz kapcsolódik két másik díszítőművészeti matematikai alkotás bemutatása is, összetett síkszimmetriával.

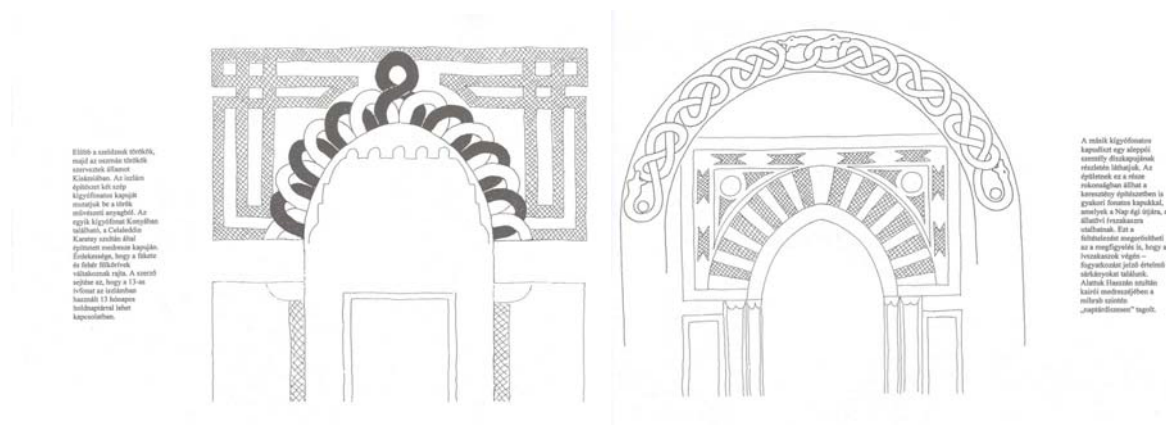

8. ábra. A Madonna képe állatlakokkal, állatküzdelmi jelenetekkel Aktamárból.

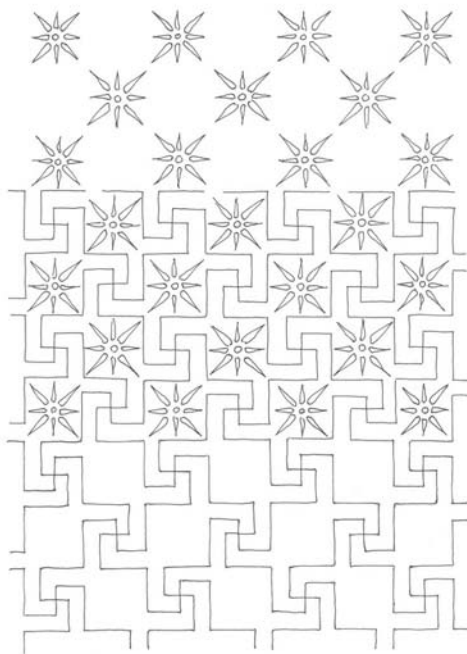
9. ábra. Lovas szentek Aktamárból, a templom külső faláról.

Előbb a szeldzsuk törökök, majd az oszmán törökök szerveztek államot Kisázsiában. Az iszlám építészet két szép kigyófonatos kapuját mutatjuk be a török művészeti anyagból. Az egyik Konyában található, a Celaleddin Karatay szultán által építtetett medresze kapuja, a másik egy aleppói szentély dískapujának részlete. Az épületnek ez a része rokonságban állhat a keresztény építészetben is gyakori fonatos kapukkal, amelyek a Nap égi útjára, az állatövi ívszakaszra utalhatnak. Ezt megerősíti az, hogy az ívszakaszok végén – fogatkozást jelző értelmű – sárkányokat találunk.

10. ábra. Díszkapuk az iszlám művészetben: Karatayban, Konya mellett, Törökországban (balra) és Aleppóban, Szíriában(jobbra) a vártemplom kapujáról (külső ív), illetve Kairóból, Egyiptomból (jobb képen a belső kapudíszítés).

Minden eurázsiai művészeti gyűjtésünkben bemutattunk néhány érdekes matematikai fejlesztést az ornamentális művészetek körében. Kisázsiai gyűjtésünk végén egy érdekes összetett síkszimmetria szerkezetet közlünk, Klezomenaiból, egy kőfaragás peremén futó frízről. A 11. ábrán a felső szerkezetben külön mutatjuk meg a $p4m$ részt, és alul is külön a $p4g$ szerkezetű részt. A kőfaragás mintázata a középső, egyesített sávban látható.

11. ábra. Összetett síkszimmetria szerkezet Klezomenaiból $p4m/p4g$ szerkezettel.

Kisázsia művészete kimeríthetetlen gazdagságú, ezért füzetünk csak kedvcsináló a régiségek megismeréséhez és egyéni földolgozásához. A rajzok kifestése azonban lélekben is közelebb visz a tájhoz, a régi emberekhez. Igazi lelki fölüdülést is kívánunk füzetünk olvasóinak és kifestőinek.

12. ábra. Egy elgondolkodtató ábrával búcsúzunk: a Chatal Höyükben föltárt falkép keselyűs halotti tornyával és a Kelet-ázsiai művészetek füzetünkben bemutatott Izumo Taisha égbe nyúló, zikkurat-lépcsős szentélyével. Kisázsia művészete déli és keleti irányban is termékenyítőleg terjedt el Euráziában.

2010. augusztus 27.

IRODALOM:

- [1] Artner T. (1979): *Az ókor művészete*. Móra, Budapest;
- [2] Bakay K. (1997, 1998, 2005): *Őstörténetünk régészeti forrásai. I. II III.* Miskolc;
- [3] Bérczi Sz. (2000): Katachi U Symmetry in the Ornamental Art of the Last Thousands Years of Eurasia. *FORMA*, 15/1. 11-28. Tokyo;
- [4] Bérczi Sz. (2004): The Role of Curie Principle in Understanding Composite Plane Symmetry Patterns: New Ethnomathematic Relations in Ancient Eurasian Ornamental Arts from Archaeologic Finds of the Period 1. M. B. C. and 1. M. A. D. *FORMA*, 19/3. pp. 265-277. Tokyo
- [5] Bérczi Sz. (2005a): *Adathorizontok Euráziában I.* TKTE, Budapest;
- [6] Bérczi Sz. (2005b): *Szibériai művészetek*. TKTE, Budapest;
- [7] Bérczi Sz., Bérczi K., Bérczi Zs., Kabai S. (2003): Coloring Booklet Series about the Arts of Central Eurasia with Rich Heritage of Ethnomathematical Ornamental Arts. *Symmetry: Culture and Science*, 12. No. 1-2. p. 231-239.;
- [8] Brentjes, B. (1973): *Drei Jahrtausende Armenien*. Koehler et Amelang, Leipzig;
- [9] Castiglione L. (1980): *Hellénisztikus művészet*. Corvina, Budapest;
- [10] Diószegi V. (1998): *Sámánok nyomában Szibéria földjén*. Terebess Kiadó, Budapest;
- [11] Gamber O. von (1978): *Waffe und Rüstung Eurasiens*. Klinkhardt und Biermann, Braunschweig;
- [12] Götz L. (1995): *Keleten két a Nap*. Püski, Budapest;
- [13] Hajnóczy Gy. (1967): *Az építészet története. Ókor*. Tankönyvkiadó, Budapest;
- [14] Hajnóczy Gy. (1974): *Irak építésze*. Corvina, Budapest;
- [15] Hood, S. (1978): *The Arts in Prehistoric Greece*. Penguin, Harmondsworth;
- [16] Hoppál M. (2005.): *Sámánok Euráziában*. Akadémiai Kiadó, Budapest;

- [17] Kádár, I. (1996): *Urtu. Emlékek*. (Memorabilia.) Püski, Budapest;
- [18] Kalicz N. (1970): *Agyag istenek*. Corvina, Budapest;
- [19] Kenediné Szántó L. (1977): *Az etruszkok nyomában*. Corvina, Budapest;
- [20] László Gy. (1974): *Vértesszőlőstől Pustaszerig*. Gondolat K. Budapest;
- [21] *Museum of Ancient Izumo Guide* (2008): ISBN 978-4-948756-46-5. A Múzeum kiállítás-vezető kötete. 160 oldal. Shimane Museum of Ancient Izumo;
- [22] Mitsuaki Matsuo (2004): *The Architecture of Izumo Grand Shrine*. 5th International Symposium of Asian Architecture;
- [23] Miyamoto Nagajiro (2001): The Restoration of Prehistoric and Ancient Dwellings. *Nihon no Bijutsu* 420.
- [24] Orbán B. (1881): *Utazás Keleten*.
- [25] Pogány F. (1965): *Szobrászat és festészet az építőművészetben*. Műszaki, Budapest;
- [26] Salvat E. (1970): *Historia del Arte. Tomo I. Barcelona (A művészet kezdetei, Corvina, Budapest, 1990.)*;
- [27] Warren, P. (1989): *Az égei civilizációk*. Helikon, Budapest;
- [28] Olvasmányok a Világhálóról.

BOOK (P)REVIEW

In this selection one encounters the following reviews:

- ✚ *Cahiers of Hungarology*: The World Federation of Hungarians launched in 2010 a monograph series on Hungarology, targeting in the first instance the students. The series, to be published monthly, will be accomplished in four years and will cover all relevant topics related to the history and identity of Hungarians. In this column we present briefly the topic of the following booklets:
 - 6. Dénes Kiss: *The Mysterious Ancient Language*.
 - 7. HUNGARIAN WRITING: Klára Friedrich-Gábor Szakács: *The Ancient Szekler-Hungarian Runic Script* * János Borbola: *The Hungarian Reading of the Hieroglyphs of the Nile*.
 - 8. Tamás Gönczi: *Secrets of the Pilis, Pauline Fathers*.
 - 9. Attila Grandpierre: *Remembering K. Endre Grandpierre*.
- ✚ Szaniszló Bérczi: *Ancient Arts of Asia Minor*. This is the Hungarian version of the article published in English in the Journal of Eurasian Studies, October-December 2010, pp. 133-141. (<http://www.federatio.org/joes.html>)

~ ~ ~ ~ ~

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Új Látóhatár

1964.

VII. évfolyam 1. szám

Szabó Zoltán :

Emberség és reform¹

Arra kértek, hogy a reformkorról beszéljek, különös tekintettel az összejövetel központi témájára: a humanizmusra. E sok értelmezést látott szó zavarba hozott. Ebből — gondoltam — egy rosszmájú, szokatlan vagy szellemes meghatározás kisegítene. Ezért a könyvespolcomhoz mentem. Fölötöttem Voltaire *Dictionnaire Philosophique*-jét. E még mindig szórakoztató munka *H—L* kezdőbetűs címszavakat tartalmazó kötetében az *Humanisme* címszó azonban nem szerepelt. Voltaire-nek, úgy látszik, nem jutott eszébe a maga idejében, hogy erről a fogalomról is lehetne értelmeset vagy ironikusát mondani. Az EMBER-rel viszont terjedelmesen foglalkozott. Az a huszonhat oldal, ami az EMBER osztályrésze e műben: nem túlzottan sok. A *HISTÓRIA* címszó huszonkilenc, a *ZSIDÓK* címszó negyvenöt, a *TÖRVÉNYEK* címszava harmincnégy oldal hosszúra futtatta meg a szerző tollát.

Az EMBER-ről szóló huszonhat oldalas elmélkedésből a legrövidebb, alig kétoldalas, betét a legérdekesebb. Talán azért, mert leírásában a szerző különös élvezetét lelte. Alcíme is van: „*Pascal egy gondolatának elemzése.*” Az elemzés alá fogott Pascal-passzus így hangzik: „*Embert el tudnék képzelni kezek nélkül, lábak nélkül. Vállalkoznék arra is, hogy fej nélkül képzeljem el, ha nem tudnám tapasztalatból, hogy az ember a fejével gondolkodik. Tehát: a gondolat teszi az embert, a lényegét, ez az, ami nélkül ember el nem képzelhető.*”

A kísértésnek, ami e néhány mondatban rejlik Voltaire természetesen nem tudott ellenállni. Megjegyezte, hogy: „*Egy kezetlen, lábatlan, fejetlen élőlény annyira hasonlítana egy emberhez, mint egy tökhöz.*” A mondat sava-borsát az adja ki, hogy a „*citrouille*” tököt is jelent, tökfejet is. Voltaire azonban nem hagyta ennyiben. Hozzátette, hogy az emberi fej „*mégiscsak valami*”, mivel az öt érzék székhelye, az értelemé is. Ezt megtoldta azzal, hogy „*ha a gondolat tenné az emberi lényt . . . akkor az ember lényege, meghatározója maga a gondolat volna olyanformán, ahogy az anyag lényege az, hogy van kiterjedése, szilárdsága. Vagyis: az embernek állandóan gondolkoznia kellene — ahogy az anyagnak is állandóan van kiterjedése, szilárdsága. Gondolkoznia kellene — írta Voltaire —, míg az igazak legmélyebb álmát aludja, ájulásai alatt, önkívületében, az anyja méhében is. Én egészen biztosan tudom — tette hozzá —, hogy az említett emberi állapotok egyikében sem gondolkodtam soha, ezt gyakran be is vallom, s lehet, hogy mások is ezt teszik.*”

Voltaire argumentuma Pascal tézisével szemben természetesen nem volt egészen igazságos. De van benne igazság. Iróniája az emberi szellemnek azt a hajlamát vette célba, amely az *emberit* kizárólag *szellemi-ben* keresi. S emlékezetem szerint azok a férfiak, barátaim és ismerőseim, akik magukat legszívesebben *humanistának* nevezték, mind ebben voltak tudósok és ludasok. Azért beszélek férfiakról, mert olyan nővel nem találkoztam, aki humanistának mondta volna magát. Holott a nők szemlélete a világ dolgairól általában emberszabásúbb, emberközpontúbb és emberelvűbb — hogy egy sereg rossz magyar szót csináljak —, mint a férfiaké. Volt persze női humanista is a humanizmus korában. Isota Nogarola, aki arról a fontos kérdéssel vitatkozott 1451-ben Foscarini Lajossal, hogy az ember bűnbeesésénél Ádám vagy Éva vétke volt-e nagyobb? Vitáiratát nem olvastam, de ha történetesen azt állította volna, hogy Ádám vétke nagyobb volt Éváénál, akkor a feminizmus úttörőjének is tekinthető. Térjünk vissza azonban a közelmúltra.

¹ Előadás a hollandiai Mikes Kelemen Kör összejövetelén. (Vaashartelt, 1963. szeptember.)

Azokat, akik a harmincas években magukat humanistának nevezték, általában színvonaligény jellemezte. Többnyire más és más: ezt hellenizmus, azt pusztán kulturális nyugatosság. Volt, akinél Thomas Mann egymaga rejtett a szó alatt. Olyan is volt, akit a szaglószerve tett humanistává. Nem bírta a parasztszagot, a proletárét se. Még akkor se, ha paraszttal, munkással csak irodalmilag találkozott, a szavakkal, azon a könyvpapíron, melynek éppúgy nincs szaga, mint a pénznek. E humanistáknak közös vonása az volt — nem filozófusokról beszélek, csak esküdt híveikről —, hogy a *gondolatnak* tulajdonítva elemi emberi jelentőséget, szívesen feledték, hogy az embernek van keze, lába, sőt emésztése is, s ennek következtében az éhséget is ismeri jelentős tömegeiben. A humanisták az *emberiről* elmélkedve ezt mintha nem vették volna túlzott mértékben tudomásul. A feledkezés szexuál-éhségekre nem terjedt ki; ennek számbavételét a reneszánsz hagyomány, mondhatni, előírta. A magát „harcos humanistának” nevező típus ugyancsak ehhez az eredeti hagyományhoz kapcsolódott. A harcoss, modern humanista a hitlerizmustól barbársága miatt iszonyodott. Vagyis rokona volt ama régieknek, akik a török kiverését már nem azért tartották szükségesnek, mert a török *pogány*, hanem azért, mert a török *barbár*. A jelzőcsere értéke, politikai efficienciájával mérve, már akkor is kétes volt: a humanista törökverésnél a keresztesháborúk viszonylag alighanem eredményesebbek voltak. S nem hinném, hogy Dózsa seregében, amikor még a török ellen gyülekezett, lett volna olyan ember, akit az Európát fenyegető barbárság bírt volna arra, hogy kaszáját kiegyenesítse. Az átlagos angol vagy amerikai közkatonát, a francia ellenállót se a barbárság visszaszorítása vitte harcba a mi napjainkban. S a vörös hadsereg katonáiról e vonatkozásban jobb nem beszélnünk. Mindez persze nem megbízható mérték e filozófiák értékelésére. Csak azért említem, hogy éreztessék azt a gyanút, hogy a humanizmusoknak az ember pallérozásában nagyobb szerepe van, mint az embertelenség leküzdésében. S ez részben megmagyarázza, hogy miért fűzött, nehéz időkben a hazai humanistákhoz fenntartás nélküli rokonszenv és fenntartásos megbecsülés. Ezen angliai éveim nem változtattak. Ha valaki tájékozatlanságban akar maradni a felől, hogy az értelem minő szárnyalása lehetséges „*humanizmus*” címszó alatt, költözzék Angliába! A szó itt szakkönyveken kívül általában csak a *TIMES Literary Supplement* külföldi termést méltató számaiban szerepel gyakran: az embernek az az érzése, hogy lelkeket nem formál, világnézetet nem alakít, politikai állásfoglalásnak nem kiváltója, magyarázója, igazolója vagy behelyettesítője. Ilyesmire, azt hiszem helyes érzéssel, nem használják. Így aztán azokat az előítéleteket, amik bennem korábban kialakultak, az angliai évek nem változtatták meg. E nézeteket kissé élezve, nagyjából így fogalmazhatnám meg: a humanista olykor olyan ember, akit a humanizmusban rejlő szellemi lehetőségek gyakran távoltartanak az emberi valóságoktól. Ahogy a szocialista is sokszor olyan ember, akit a szocializmusban bennerejlő szellemi lehetőségek távoltartanak a társadalmi valóságtól.

Így gondolkozván annak hallatára, hogy nekem itt a *humanizmus és reformkor* témáról kellene beszélnem: elfogott a nyugtalanság. Ami a humanizmust illeti — az elmondottakból nyilvánvaló, hogy a szóhoz magához nem fűzött különösebb lelkesedés. Ami a reformkort illeti: ebben a humanizmusnak nem volt észrevehető szerepe. Az irodalmi reformkor a *Zalán futásával* kezdődik. Vagyis azzal, hogy a romantika szele kifújja a költészetből a deákos iskola klasszikus képzetkincsét, még Berzsenyi zephyrjeit és nadirjait is. Ezt a középkori vagy éppen pogány ihletésű materiával helyettesíti. Vagyis éppen a fordítottja történik annak, amit a humanizmus csinált. A születő nemzeti irodalomnak a latin nyelv, s vele a humanista képzetkincs ellensége, mint a német: az una eademque nobilitas uszálya volt, s ezzel a maradiság kísérője, támasza. A királyszentekről szóló legendárium s a pogány vezérekről szóló mondavilág, viszont — vagyis a két középkor — nemzeti jellege miatt, haladást előmozdító funkciót kapott. Önmagáért való emberideált a reformkor szellemisége — elsősorban hazával, nemzettel, néppel lévén elfoglalva, aránylag kevésbé keresett. A legjobbak, akik tették — Széchenyi, Kölcsey —, inkább moralista, mint humanista elgondolásokkal tették ezt, többnyire praktikus céllal. Jelszónak azonban Kölcsey is a „*haza és haladás*” pároscsillagát veti fel, Petőfi pedig nem embernek, hanem hazának, szabadságnak állít oltárt. S mai humanizmusok és a reformkor korszellemé között erőltetett volna rokonvonást keresnünk. Mindaz, amire ezek re-akciók, tulajdonképpen hiányzik akkor. A reformkor embereinek irányító motívumai között azonban a *humanitás*-nak vagy a *filantrópiá*-nak, vagyis az emberségnek jelentékeny szerepe volt. Hogy ez hogyan s miként jelentkezett, arra a példákat leghelyesebb a reformkori tájékozódás főirányain keresnünk.

A magyar szellemi élet tájékozódása a reformkorban is kétirányú: hazai és külföldi. A szépirodalmi tájékozódás majdnem kizárólag hazai, különösen a költészeté. Előbb a nemzeti középkor, majd a nép felé tart. A politikai irodalom tájékozódása — ez magyarul egyedül ebben a korban egyenrangú a szépirodalommal — hazai is, külföldi is, elég precíz egyensúlyt tartva. S az az ember, aki a reformkorban a szépíró és a politikai író egyszemélyben leg tisztábban testesíti meg: természetesen Eötvös. Ez indokolja s nem a közismertsége, hogy példának őt vegyem elő. Egy évforduló is buzdít erre.

*

Eötvös József báró ugyanis most százötven esztendeje született. 1813. szeptember harmadikán, Budán. Anyja, Lilien Anna bárónő, német asszony volt, aki később se tanult meg magyarul. Így aztán feltehetően anyai örökség, hogy Pepi-nek becézték. Ez a gyerekszobai ragadványnév később különösen elmélyült és jelentőségteljes értelmezést kapott. Németh László *Kisebbségiben* című könyvében bizonyos nyomatékkal említette. Elmondta, hogy egy másik nagy magyar íróval Eötvöst kölcsönösen agyondicsérték. Amaz elhallgatott. Eszébe jutott, hogy Eötvöst a barátai Pepi-nek hívták. „*Hát igen — ez a Pepi, ez tagadhatatlan*” — szögezte le Németh László. Rögtön elméletet is fűzött e körülményhez. „*Hiábavaló egy szellem*

tágassága — írta —, *ha alatta rosszul kever a közérzet.*" Eötvös szellemét — vélte — egy *Pepi* közérzete sodorta hígmagyar vidékekre.

Ez az érvelés persze egyik lábán se áll meg. A törzsökös magyarság származási mértékeit a múlt század közepére nehéz alkalmazni. Különösképp az arisztokratákra. S ha éppen öröklött tulajdonságokat keresünk, akkor az, ami Eötvösnek írói erénye magyarul, inkább a német édesanyjától származik át rá, mint magyar apjától, nagyapjától. Ez a Lilien báróleány „*nagy, szerető szív, gyöngéd, érzelmes kedély volt*”, ahogy Eötvös egy méltatója megjegyezte a magyar viktoriánusok érzékenyült modorában, s „*labanc*” már származásánál fogva se lehetett, mint az Eötvös-család minden korábbi férfitagja. Például a nagyapa, Eötvös Ignác, aki királyi biztosként oly kegyetlenséggel akarta elfojtani a megyék ellenállását, 1823-ban, hogy országos hírhedségre tett szert. Ezt az unoka is megérezte. Az iskolában. Abban a tanteremben, ahol az ember az első kemény leckéket kapja, néha nem a tanároktól, hanem a társadalomtól. Az első padból, ahová ültették, mindenki felkelt mellőle — egy zsidó származású jeles tanuló kivételével. Az okot is megmondták az osztálytársak: „*hazaáruló*” unokájával nem fognak egy padban ülni. Az osztályélmény megrázkódtatását a nevelője — az egyetlen ember, akihez ilyen ügyben fordulhatott — csak tódította. Arra a kérdésre, hogy igaz-e ez, ezt válaszolta: „*Igaz bizony, apád is az, te is annak készülsz, hiszen még magyarul se beszélsz becsületesen*”.

Ezt a nevelőt Pruzsinszky Józsefnek hívták. Résztvett a Martinovics összeesküvésben, börtönben is ült. A diák Eötvöst szívesen vitte sétálni a Vérmezőre, történelmi leckéket ott is adott neki. Hogy az aulikus család miért keresett ilyen nevelőt ennek a fiúnak, azt nehéz megfejtani. Pulszky úgy vélte, hogy az apa ezt képzelte: a rebellis nevelő — morcos természetű lévén — a fiúval eleve megutáltatja majd a szabadelvűséget. Egy főispánról azonban nehéz ennyire körmönfont gondolkodást feltételezni. Alighanem inkább valamilyen arisztokratikus *souplesse-ről* volt szó s arról, hogy a nevelő személyének az apa nem tulajdonított jelentőséget. Az Eötvös-fiú hétéves korában került a gimnáziumba, 1826-ban az egyetemre. Vagyis kevéssel azután, hogy a közszellem megpezsdül, eleven lesz az 1825-ös diéta hatására. 1827-ben — írta Eötvös barátja és diáktársa, Szalay — az ország örömmámorban úszott, mert a német színházban Pesten már magyar előadásokat láthatott. Az egyetemisták színház után a *Hét Elektorban* virradatig mulatoztak, énekelgettek. Legjobban a „*Hunnia nyög letiporva, sírnak a bús magyarok*” kezdetű nótát szerették.

A kor egyetemi hallgatóit nemcsak Horvát István nevelte, hanem a párizsi forradalom, a lengyel forradalom eltiprása, a Hitel megjelenése, a felvidéki parasztlázadás eseményei, Kölcsény országgyűlési és Wesselényi felsőházi beszédei. Eötvös 1833-ban tesz ügyvédi vizsgát, 1834-ben aljegyző Fejérmegyében; Reform-cikkeihez és a *Falu jegyzőjéhez* gyűlik az anyag. Író a fiatal Eötvös külföldi útja után lesz. Huszonhárom-huszonnégy éves korában járta be Svájcot, Németországot, Hollandiát, Franciaországot. Ez az út oldja meg a nyelvét magyarul. Írt ugyan korábban is, fordította például *Victor Hugo*-t, de első nagyobb tanulmánya a „*Vélemény a fogházjavítás ügyében*” 1838-ban: a külföldi utazást követi. Hogy a kedély vezéricsillaga, azé a bizonyos közérzeté, ami „*egy Pepié*”, már ekkor az emberiesség, az tagadhatatlan. A fogházvéleményhez egy másik bővített tanulmány csatlakozik a „*Fogházjavítás*”-ról. Akkoriban a pályájára készül a kedély és szellem mindenekelőtt a foglyokért állt ki és a börtönviszonyok tanulmányozásán próbálta erejét. Szemere például, ha útját beszámolója nyomán képzeljük el, útiélményeinek egyharmadát különféle dutyikban szerezte be: látogató gyanánt. Valószínű, hogy ezért a fogházigazgatók utálták őket úgy a múlt század harmincas éveiben, mint száz év múlva az alispánok és jegyzők a falukutatókat. A reformkor szellemi emberét a korszellemből következő humanitás mindenekelőtt fegyencpártivá teszi. De nemcsak azzá. A soron következő Eötvös-tanulmányokra megint csak az emberiesség válogatja a témát; a kissé angolos rokonszenv az „*underdog*” minden válfaja iránt. A fegyencek után a zsidók, majd az írlandi szegények következnek. Eötvös, író gyanánt, az elítéltek, a jogfosztottak és éhezők ügyvédje lesz. Ezek után az első regény, a *Karthauzi*, voltaképpen kitérő a pálya fővonaláról. Ebben veti ki magából a személyesebb, lírai problémákat, ezektől megjelenésével szabadul meg. Előbb azonban friss házassága visszavonultatja a magánéletbe egy-két esztendőre.

Amikor újra munkához lát, már azt az Eötvöst látjuk, akiben a heves és felindult emberiesség a státusfőrfiúi ésszerűséggel együtt halad. Emberiessége az érzelmességtől, államfőrfiúi elképzelése a népszerűtlenségtől nem riad vissza. A „*Karthausi*” és a mézeshetek után első nagyobb munkája egy cikksorozat. A *Pesti Hírlap*-ban jelenik meg, 1844-ben, amikor a lap már a centralisták kezébe került. E szűk kör részben régi barátoké, Szalay ilyen. Részben családi kör is: Trefort a sógora. Nincsenek sokan: a köznyelv „*Magyarország hét bölcsé*”-nek nevezi őket.

Eötvös cikksorozata igen szakszerű érveléssel követelte a vármegyerendszer lebontását, a vármegypárti érvek cáfolatával kezdve. Ez a szakszerű és ésszerű érvelés azonban inkább csak a természetes ellenfelek figyelmét hívta fel a készülő veszélyre. Híveket alig toborzott. Az utóbbi feladatra a regény műfaja bizonyult alkalmasabbnak. A *Falu jegyzője* egy évvel később, a reform-cikksorozat tematikáját humanizálta, emberi figurákba, regényfigurákba költöztette. A cikksorozat, hogy úgy mondjam, intézményközpontú volt, a regény emberközpontú lett. A mű mindmáig a legszélesebb igényű regényes társadalomrajz, s bizonyíték arra, hogy körvonalazott intézményes változtatásokat is lehet regényformában követelni, illetve szolgálni. Ezzel a két könyvvel lesz Eötvös az első olyan gondolkodó a magyar irodalomban, aki felfedezi, hogy ugyanazt a célt lehet tanulmányokkal is, szépirodalmi művekkel is szolgálni. Németh László ebben kétségtelenül az ő tanítványa, ami — emberileg — érthetővé teszi a szembe fordulást, Pepi-alapon. Példakép ellen berzenkedett, erre az írói mesterség művelőinek

jórésze hajlamos. Az eszméinek elkötelezett író eszményét — vagy ha úgy tetszik „a nemest, aki kötelezi magát” — ugyancsak Eötvös határozta meg, mondván, hogy „a költészet kedves játékká aljasul, ha a kor nagy érdekeitől különválva nem a létező hibák orvoslása, nem az érzelmek nemesítése után törekszik”. A kor nem mindig jóindulatú arcképirója, Pálffy János a fiatal Eötvöst így jellemezte: „Amilyen rossz kedvvel, sőt néha undorral fogom fel a tollal, hogy írjak ezen emlékfűzér némely bűdös vagy mérges növényéről, éppoly kellemes érzéssel foglalkozom most Eötvös Pepivel, s örvendve, mintha valóban látnám s beszélgetnék vele, büvölöm lelkem elé eszes, okos arcát, azzal a mindig egykedvű, kedélyes, szívélyes, szelíd kifejezéssel, mely első látásra annyira meg tudja nyerni a becsületes ember szívét.”

*

„A falu jegyzője” tulajdonképpen ugyanazért rokonszenves olvasmány, amiért ma már avítnak hat. Mert érző és érzékeny kedélyű ember írta, aki közben szívesen fordul a gúny fegyveréhez. Magyarul Eötvösnél az a két írói kvalitás jelentkezik, amit Hemingway emlegetett első regényében: a részvét és ironia, egymással összefonódva. A lényeges pont azonban az — hogy a két műfaj Eötvösnél mennyire kiegészíti egymást. S mindegyikben a műfajhoz illő írói és gondolkodói erények érvényesülnek. A regény egy társadalmi struktúra emberi következményeit csoportosítja; a reformtanulmányok ugyanezt a helyzetet szakszerűen elemzik és megváltoztatására tesznek konkrét javaslatot. A kettőben együtt pompás egyensúlyérzék jelentkezik, amely a helyzet emberi ábrázolását is megadja, szakszerű, intézményes elemzését is. Először a reformcikkek jelennek meg, újságban. Aztán a regény. Végül a cikkek könyvalakban Lipcsében, 1846-ban. A magyar közoktatásnak nagy hibája, hogy a kettőt sohase tanította egymás mellett. Ha *A falu jegyzője*-t kötelező olvasmánnyá tették, a Reform-kötetet is azzá kellett volna tenni. S mindkettőt a középiskola felsőbb osztályaiban. Nem irodalomtörténeti tananyagként, hanem a politikai gondolkodás pallérozására. Egybevetésük, így, többet mondana, mint az „irányregény” minősítés, meg a sok panasz az Eötvös-regények reflexióiról, vagy pusztá említése annak, hogy a regény a centralisták reformcéljait szolgálta. Történetesen azt is bizonyítva, hogy Eötvös József éppúgy az erős központi hatalom és a vármegyék letörésének híve volt, mint az a nagyapa, aki miatt osztályársai elültek mellőle a padból. De ő a túloldaltól. A központosítás, jól látja, eszköz. Hogy mire jó, az attól függ, milyen rendszer veszi a kezébe. Ezt Eötvös a *Reform*-ban maga is hangsúlyozza, így: „Bárhová tekintünk e világon, mindenütt a központosítás eszméjét látjuk, a szabadság és despotia, céljainak elérésére, ugyanazon eszközhez nyúl — amaz, hogy egyenlő szabadságot, ez, hogy egyenlő elnyomást idézzon elő, mindkettő — hogy magát külhatalom ellen biztosítsa.” Eötvös azonban a negyvenes évek közepén biztosra veszi, hogy a sajátos magyar körülmények között a központosítás inkább a liberalizmusnak használ, mint Bécsnek, ha a haladó oldal harcolja ki.

Maga a regény kevésbé eltökélt ebben az ügyben, mint a röpirat — mert regény —, de legtöbb mozzanatának megvan az előképe a reformcikkek egy-egy argumentumában. *A falu jegyzője*-nek a cselekménye például mintha ezekből a *Reform*-ban olvasható mondatokból pattant volna ki: „Menjünk el egy tisztújításra, vagy emlékezzünk vissza azokra, melyekben részt vevünk — ugyan ki tud esetet, hogy valaki csak jogtudományi készsége vagy csupán a miatt, mivel igazságszeretete ismertetik, választatott meg alispánnak? . . . Ha a választott bíró, például az alispán, egyszersmind a megyének leggazdagabb birtokosa, kitől a választóknak legnagyobb része függ, személyes függetlenségét senkise fogja kétségbe vonhatni, valamint választása, úgy az idő, melyre hivatalát megtartja, csak tőle függ — de ha megválasztását másoknak köszöni, ha tudja, hogy hivatalát a három évi határidőn túl mások kegyelme nélkül egy nappal nem tarthatja meg tovább, vajon nevezhetjük-e őt függetlennek?” — hiszen a választás nem titkos, nem is általános, a közrendűnek választójoga nincs. Így a *Reform. A falu jegyzője*-ben viszont az egész cselekményt az oldja ki, hogy Réti alispán és nagyravágyó felesége Tengelyi Jónástól választási esélyeit félti.

De tőlünk még Eötvös szelleme se kívánhatja meg, hogy Vaasharteltből a következő főlórára költözzünk Porvára, ismerkedve Taksony megye összes néhai bajaival. S tőlem se várhatja el azt, hogy a regény ismert és bonyolult cselekményét itt előadjam. E helyett csak azokat az emberi bűnöket sorolom fel, amelyeknek a regényben az *alispán*-választás a felbujtója, a megyei szerkezet a kerítője. A történet-ben a megyerendszer, hogy csak a főbb bűnöket említsem: többrendbeli emberölés okozója, több törvény útján elkövetendő gyilkolni gyilkolás szándékának kiváltója, egy törvényszolgák által elkövetett gyilkosság oka, számos lopás, sikkasztás, elkezelés felbujtója, s ezenfelül a képmutatás, rágalom, gáncsvető cselszövés melegágya. Még a szerelem elleni bűnöket is előhívja az emberekből a megyerendszer. A Réti fiú és a Tengelyi lány, valamint Kislakó Kálmán és Réti lány házassága elé megyei közéletből folyó akadályokat gördít. A végső tanulság: a vármegye a rosszféle ember számára olyan kedvező helyzetet teremt, amelyben ez a jófélét betyárrá vagy más áldozattá teheti. Vagyis az, hogy a megyei hatalom megrontja az embereket. Erre persze azt mondhatnók, hogy nemcsak a megyei, láttunk már rosszabbat is. A regény értékét azonban nem e közhelymorál jellemzi elsősorban. Hanem a körkép szélessége, tágassága, kiterjedtsége és telítettsége. Hírének és megbecsülésének ártott, mint már említettem, az „irányregény” minősítés, amely egyetlen csöppet peioratív szóval az emlékezet egy külön skatulyájába dobta. Tulajdonképpen csodálatos, hogy senkinek se jutott eszébe róla Gide mot-ja magyarul. Abban a változatban, hogy erre a kérdésre: — Melyik a legszélesebb távlatú magyar társadalmi regény? — ez a válasz: A falu jegyzője, sajnos! A kommunista értékelés később az irányregény minősítést idézőjelbe tette, s a maga részéről azon akadt fenn, hogy Eötvös politikai célt „sorsok” felvázolásával szolgált: a parasztok jogfosztottságát ábrázolja, nem pedig a parasztság osztályhelyzetét!

Az Eötvös-regény regény-értedeme persze éppen ez. Az, hogy főként emberi helyzetekkel és változatokkal vázolt fel egy társadalmi-hatalmi szituációt. A teljesítmény figyelemreméltó: példátlan, hogy egy helyi érdekű közigazgatási reformterv szükségét száz év múlva is olvasható regénnyel tudja valaki bizonyítani. Ehhez többek között az emberi érzékenység magos foka kellett s az *emberi rendnek* olyan igénye, ami esetleg humanistának is nevezhető. Még a regény nem éppen regényszerű komótos elmélkedéseiben, emelkedett szellemű párbeszédeiben is a humanitárius jelleg a szembeötlő. „Mit tehet a megyei tisztikar — kérdi a főispán — mit tehetek én?” — „Sokat, igen sokat, kegyelmes uram” — válaszolja a jegyző lelkesedve. — „A tisztviselőknek befolyása hazánkban óriási. Nézzé excellenciád Veszősy járását s hasonlítsa össze a többiekkel. Ott a lealacsonyító botbiúntetés megszűnt, a kisebb gonosztevők számára egészséges fogház építetett, a gyermekek iskolába küldetnek, a közmunka, mert rendezetteb, könnyebben viseltetik el s mindez egy ember befolyása által, mert Veszősy átlátá, hogy oly országban, hol a nép a törvények által eléggé pártolva nincs, a tisztviselő hivatásának meg nem felelhet, ha hivatalos kötelességein kívül emberi kötelességeit nem teljesíti. . .” De a főbíró csak Veszősynek hívják, jegyezhetnék meg, csak az „sz” betűt kéne megkettőzni a névben, hogy Vesszősy legyen belőle, és a neve odasodorja a másik főbíró: Nyúzó mellé.

Mellőzve azonban a tréfát: Eötvös regényalakjában olyan ember beszél politikai kérdésekről, akiből az emberiség szól. Én magam különösen a „kisebb gonosztevők számára egészséges fogház építetett” kitéltet kedvelem. A regényalak hisz abban, hogy rossz intézményeken jobbféle ember javíthat valamit, mihelyt hivatali kötelességein felül — mintegy hivatali hatalmával visszaélve — *emberi* kötelességeit is teljesíti. Eötvös regényalakjai nem hisznek abban, hogy intézményeinket ugyan mi csináljuk, de az intézményeink csinálnak minket. Eötvös maga azonban mintha inkább ebben hinne.

Hogy erről meggyőződünk, ahhoz elég becsuknunk a regényt, kinyitnunk a röpiratot. Itt már bizony kevés az emberséges elérzékenyedés s a bizalom a kivételben. Itt már nem emberi helyzetek előgöngyölítése folyik, még osztályról is szó esik, meglehetősen pattogó modorban. Teszem azt, így: „Köztünk és a mívelt világ minden alkotmányos nemzetei között lényeges különbség létezik. Minden politikai jogok élvezete kizárólag egy politikai osztályt illet s ezen osztálynak képessége nem jelen műveltségi vagy birtok viszonyain, hanem kizárólag nemesi címén alapszik, azaz, azon bizonytalan érdemeiken, melyekkel ez osztály elődei egykor a hazáért tettek.” Ezután következik a közigazgatásban az egységnek, a kormányban a felelősségrevonhatás hiányának fölemlítése. Majd a szerző, saját tárgyilagosságát mintegy megelégedve, elveszti türelmét és summázni így kezd: „Vagy hogy köztünk és más mívelt nemzetek közt létező különbséget rövidebben mondjam ki, Magyarországon nincs nemzet, — nincs kormány, — nincs oly törvényhozás, mely egy alkotmányos törvényhozó testület természetes jogaival el volna látva.” Hát ez bizony keményebb beszéd, mint a Falu érdemes jegyzőjéé, csakúgy, mint ez a szembeállítás:

„Ki az, ki a' törvényhozásban szabadon választott követek 's utasításadási jogával részt vesz? — A' nemes.

Ki választja a' megye bírát 's tisztviselőit? — A' nemes.

Ki határoz a' megyében az úgynevezett háziadó kivetésénél 's az a' fölötti számolások iránt? — A' nemes.

Ki rendelkezik a' közmunkákról? — A' nemes.

Kinek kezében vannak eddig az ország' kizárólag majdnem minden hivatalai? — A' nemes.

Ki bírja az összes hazának majdnem egész földét, vagy saját allodiatura, vagy urbarialis birtokképpen? A' nemes.

És ki az, kinek adója a' törvényhozásnál elhatároltatik? A' nemtelen.

Ki az, kinek dolgában a megyei bíró legtöbbször ítél 's a megyei tisztviselő szabadon rendelkezik? — A nemtelen.

Ki viseli a' háziadónak egész terhét? — A' nemtelen.

Kikből áll hadseregünk? — A' nemtelenekből.

Ki míveli urbéri szolgálat fejében majdnem e' haza' egész határát? — ismét a nemtelen.”

Erről mellékesen eszünkbe juthat, hogy efféle szembeállításért e század harmincas éveiben már kijárt volna egy osztályellenes izgatási per, karján elmaradhatatlan párjával, akit nemzetgyalázasnak hívtak. S a két passzus egymagában érthetővé teszi, hogy miért nem lett kötelező olvasmány a Reform-kötetből a *A falu jegyzője* mellé. A különbség a két könyv között a radikalizmus fokában jelentékeny. A regényben a megye Tengelyinek még „sánc”, ami mögé azonban a népet is be kéne engedni! A röpiratban ez a bizonyos sánc inkább csak olyan „mumia”, amelyet az egyiptomiak „kisebb-nagyobb szalagokkal összekötözve tettek sírboltjaikba, s képe ez annak, amit őseink e nemzettel tévének, mellynek szétroncsolt testeit gondosan összekötözgetve, azon reményben őrzék, annyira, hogy a lélek majdan visszatér s új tettekre fogja ébreszteni a nagy halottat.” A megye a röpiratban szabadság helyett azt biztosítja Magyarországnak — a nemesi kiváltságokkal egyetemben —, hogy „az inertának Herculese gyanánt álljon Európa népei között, mellyet földönteni senki nem bír, de mellyen packázni minden gyermeknek lehet”. A különbség a két mű között a hanghordozásban jelentékeny.

Azt tanúsítva, hogy ez a kivételes szellem olyan országban, ahol az irodalom műfajai még csak kialakulófélben voltak, pontosan tudta, hogy a regény műfajába inkább az elérzékenyülő *emberség*, a röpiratba inkább a pattogó *szakszerűség* való. Tudta azt is, hogy a regény humánus, emberközpontú, elérzékenyült és meghatódó modora az, amivel több embert lehet

megnyerni. De ezzel a másik modorral, az ilyen publicisztikával kell körvonalazni az olyan intézményeket, amelyek emberek többségének emberibb életet biztosíthatnak. A kettő együtt a leghatásosabb. Hogy egy korban mind a kettő jelentkezze, arra szükség van. A humánuról radikalizmus ürügyén, praktikus, intézményes, szociális feladatokról humanizmus ürügyén se szabad feledkezni. Az én Cs. Szabó László barátom engem már többször méltatott, vagy állított falhoz azzal, hogy a reformkornak — amelynek külföldön Iványi-Grünwald Béla a szakértője — nagy tisztelője vagyok, s az a gyanúm, hogy ezt a nem egészen könnyű humanizmus-reformkor feladatot is részben neki köszönhetem. Dicséretéből csak a kor tiszteletét tudnám vállalni. Hozzáteve, hogy e tisztelet végső oka az, hogy a kiművelt emberség és praktikus gondolkodás intézményekben, államban, társadalomban, hatalmi szervezetekben e kor embereiben volt együtt a legakadálymentesebben. Nemcsak Eötvösben természetesen.

Mint a beszámoló elején már említettem, a reformkori tájékozódás külföld felé is irányult. Ennek alapszempontját ugyancsak Kölcsey fogalmazta meg: „*Nem elég tudni Athenében, Rómában, Angliában, vagy Amerikában hogy van? Ugyanazon idea különböző helyeken, korban és környülettől különböző foganattal munkálhat. Tapasztaláson épülő vizsgálat fog megtanítani, hol a hiány, hol a tennivaló?*” Vagyis Kölcsey, bár gyermekkorában „*a görögök nagyjainak csontokból emlékoszlopokat állogatott*” a priori nyugatosságban vagy klasszicizmusban nem hisz; a magyar gondolkodásnak összehasonlító, mérlegelő mértéket állít; s ez feltételez mind külföldi, mind hazai ismereteket. Kell ismerni a klasszikus és keresztény morális kiinduló pontokat. Meg kell ismerni a *hazai* állapotokat — ő maga is tette például a szatmári adózó nép állapotáról szóló megyegyűlési beszédében — ahogy a valóságban vannak. Meg kell ismerni a külföldi állapotokat s intézményeket. Emezeket össze kell vetni a magyarországi helyzetekkel. Az összevetésből derül ki, hogy helyben mi, mikor, hogyan, milyen változtatban valósítható meg.

Valójában az egész reformkori tájékozódást a politikai jellegű irodalomban efféle hajlam és egyensúlyérzék vezeti. A tájékozódás külföldi része ebben a mérlegelő és helyi körülményekhez igazítva átvéve tálalásban gyakorlatilag a kor minden valamirevaló munkájában jelentkezik, legtisztábban természetesen az útikönyvekben. Ezért érdemes ezek közül is egy-kettőt tüzetesen szemügyre vennünk. Nem annyira irodalmi értékük szerint, hanem mint a reformkori szellemiség tüneteit. Inkább kényelmi okokból, mint valamilyen értékítélletől vezetve, választottam Bölöni Farkas és Gorove István könyveit. Azt, hogy a reformkor nem érzett közösséget vagy rokonságot a régi humanistákkal, illetve a kor fiai nem érezték se szükségét, se hasznát annak, hogy ezt kihangsúlyozzák, holott mindnyájan humanista neveltetésben részesültek — a Gorove beszámoló egy hiánnyal, Bölöni Farkasé egy betéttel érzékelteti.

Mindketten azzal a „*zarándoki komolysággal*” időztek külföldön, amely megbízólevelekkel rendelkező követeknél csak ritka esetben tapasztalható. Ehhez társult a kor fejlett hőskultusza: a külföldjárás illetmanához hozzátartozott, hogy az ember, ha magyar, elzarándokoljon eszméinek külföldi képviselőihez, példaképeinek sírjához is. Hogy a humanizmusnak mint kultiválandó eszmeáramlatnak a kultusza ezekből a kiművelt emberfőkből teljesen hiányzott, azt Gorovenél ez érzékelteti: Bázélbe érkezve eszébe se jut, hogy itt a kitűnő Erasmus emlékének áldozni kellene, vagy lehetne. Erasmus említést se nyer, Bázél Gorovenak egyszerűen arra ad alkalmat, hogy a határvárosból viszszapillantson Svájcra, amit elhagyni készül. Voltaire házába Ferney-ben azonban gondosan elmegy. Le is írja: „*Szobáiban pyramis alakú mauzóleum tűnt fel e felirattal: mon coeur est ici mon esprit est partout — és a kép, amelynek eszméjét Voltaire adá. A kép nagy, felül az emlék templomába viszik a műzsák, míg ellenségeit, rágalmazóit onnét lehajigálják*”. Látnivaló, hogy a mai fiatal magyar költők vágyai-hajlamai és a képrendelő öreg Voltaire közt sok a rokonvonás. Szentnek kijáró kezelést viszont Bölöni Farkastól kap, megint csak Voltaire. Bölöni Farkas unitárius létére majdnem hogy fogadalmi gyertyákat gyűjt a Pantheonban: „*Vitt a vezető s megállottunk a Voltaire koporsója és szembe Rousseaujé előtt. Fedeleztette mindenkinek elrohadt már, s a vaskoporsó, melyben a test vagy, igen jól látszik. Itten nyugosztok TI* (ezt a szót Bölöni nagybetűvel és aláhúzva írta le, pedig ilyesmit általában nem tesz) *tehát, a múlt századnak legnagyobb emberei, két legmerészebb genije: Rousseau a meleg szívvel és Voltaire a magas, az éles elmével, kik századotoknak a tónust adták, s a tudomány és politika revolutioját, az emberiség polgári és elmebeli jussai visszaszerzésére előhozták! Felvettem egy néhány darabot mindenkinek elporlott koporsójából, örök emlékezetére annak, hogy testük felett állottam! Nyugodjatok békével, szent porok*.” Arról azonban nem szól, hogy hová került a két elemelt ereklye Erdélyben: az íróasztalra-e vagy almáriumba? Természetesen nem ez az egyetlen jel arra ezekben a könyvekben, hogy ezeket a férfiakat a XIX. század uralkodó eszméinek előfutárai lelkesítették. De ez a legszínesebb.

Bölöni Farkas Sándor 1795 született, Háromszékben, Bölönben. Anyja, Kandal Judit ugyancsak unitárius volt. Annak, hogy ehhez az istenhátamögötti felekezethez tartozott, pályafutásán sok kárát látta. Iskoláit a kolozsvári unitárius főtanodában, a kolozsvári liceumban végezte, majd gyakorló jogászévekre Vásárhelyre ment. Hamar rájött, hogy az ezúton begyűjtött tudás nem elégíti ki „*a nagy tettek után álmódzó, a nemzetiségért égő s az egész emberiséget magába ölelő szívet*”. Értelmes emberek számára az élet ilyen pillanataira mindenkor készségesen előgöngyölődik az irodalom lejtője. A fiatalember írni kezd. Azok közé tartozik, ilyen alkat, akiket minden tekintély nyomban elismer tehetségnek. Őt Döbrentei, Kazinczy buzdítja, bátorítja. Munkáinak publikálását azonban — Bölöni Farkas fordításokat is készített — fatális balszerencse akadályozza. A tettvágyó ember, aki közhasznú is akar lenni, ez esetben óhatatlanul átcsúszik, ha rosszféle, a politikába, ha jobbfajta a politikai irodalomba. Bölöni Farkassal az utóbbi történik. E téren megint a legjobb ismerik fel, fedezik fel: Kölcsey, Széchenyi

(íróként ezeket szerette a legjobban) s persze a földije: Wesselényi. Mivel e téren se boldogul, illetve: amit elér, nem elégíti ki, külföldi útra indul. Útjára jól felkészül. Geográfiai, statisztikai és „konstitucionális” ismereteket szerez be a felkeresendő országokról, elsősorban Amerikáról. 1830 novemberében indul útnak. Indulóban felkeresi Széchenyit, kiátkozza Pozsonyt, mert nem magyarosodik. Jellemző, hogy a városnak ezt kívánja: „*Lord Byron átka érje háládatlanságáért*”. Hónapokig Párizsban időzik. Tavasszal kel át Rotterdamból Angliába. Az átkelés mindössze huszonöt órát vesz igénybe. Angliában megint sokáig marad, Skóciába is elmegy. A szegény Irlandnak, ennek a másik underdog-nemzetnek ő is nagy figyelmet szentel. Júliusban hajózik át Amerikába. Az amerikai utazás naplójának kiadása, ha nem is könnyen, de nyélbeütődik. A könyv nagy siker s második kiadást is kell csinálni belőle. Széchenyi levélben fejezi ki örömét, Wesselényi még lelkesültebb. A szerző érdemeit még egy kaszinó is megjutalmazza, a közép-szólnoki, ezüst bilikomot kap tőlük. 1842-ben vitték ki a házsongárdi temetőbe. Sírkövén neve és foglalkozása ilyenformán olvasható: „*Bölöni Farkas Sándor: Amerikai utazó.*” A sírfelirat tömör és igazmondó. Egy életet pusztán az értelmével jellemez.

Ha azt nézzük, hogy a két alkati jellemvonás: *az emberséges hozzáállás a dolgokhoz és a státusférfitűi igény* a nyugat-európai naplórészben hogyan jelentkeznek — *ezt találjuk: az amerikai utazó a Bécs és Párizs közötti városokon sietve megy át. Ha körül is néz, legfeljebb kastélyokat és képtárakat néz meg. Ausztriában főleg azt látja méltónak említésre, hogy az utast ott folyton megállítják. Passzusát kérik. A reformkori embert az első francia trikolor ébreszti fel benne. Strasbourgnál, a határon. Ettől kezdve egyre élénkebb. Vezérli mindenekelőtt a humánus. Az elmaradhatatlan börtönügy nála is fontos helyet kap. „Nálunk a fogházak — írja morogva a székelő — a megromlott erkölcsök szemétkháza . . . ezen házból mint a gonoszág iskolájában a henye élet unalmi közt egymást tanítva még rendszeresebben bé tanulják a gonoszágat a státus költségén.” Nyugaton viszont, főleg Amerikába a börtönök a „javulás iskolái”. Nyilvánvalóan a humánus hajtja Párizsban az Invalidusok Házába, az ispotályba, egy tornaiskolába, amit egy Amoroso nevű spanyol létesített, a süketnémák, valamint a vakok iskoláiba, továbbá a Talált Gyermekek Házába, ahol a szerelem gyermekeit gondozták. Elég rosszul, mint kiderült, mivel a lankadatlan Bölöni Sándor a statisztikákra is kíváncsi volt. Ezek szerint a gyerekek nyolcvan százaléka elhal, ha nem is a menhelyen, hanem később az otthonokban, ahová kiadják őket. Nem tudom, haladás-e, hogy napjaink nyugati utazóiból az efféle intézmények iránti érdeklődés egyre jobban kihal? A számos magyar közül, aki ezidőtájt Franciaországba és Angliába kijön, tudtommal egy se megy be ilyen helyekre. A magukat állítólag pusztán a közérdeknek szentelő utazók, ha kissé régimódiak Marx sírját esetleg felkeresik, de ha felvilágosultabbak, a Marks & Spencer boltokba zárandokolnak el, ahol olcsón jó alsóruhát vásárolhat az ember magának és családjának. De hogy efféle jóval olcsón szolgáló üzlethálózatokat hogyan lehetne kiépíteni a fogyasztók vagyis a köz hasznára — az már általában nem érdekli őket. Az egykoriakat elsősorban ez érdekelte volna.*

Bölöni Farkast a reformkori alkotmányozó hajlam Párizsban a „deputátusok kamarájába” viszi, meg a *Palais de Justice*-ba. Leírta vele a francia költségvetés ma már mulatságosán ható számadatait. Felsorolta vele a közjog articulusait, a király, a miniszterek, a főrendiház, a képviselőház jogkörének fontosabb pontjait. Mindennek rengeteg helyet szentel. De tökéletesen elfeledkezik a Notre Dame-ról; ezt nem méltatja tüzetesen vagy lelkesedéssel, fölépítése ugyanis Magyarországon nem esedékes. Templomokról egy megjegyzése van: volt egy protestáns templomban, ott is csak vénasszonyok voltak, akár a katolikusban. Hollandiában Bölöni az indusztriára kíváncsi. Megnézi a kereskedők gyűlését, a hajókat, a sajtosinálókat, a törő-fabrikát, egy pálinkafőzőt, egy nádméz raffinériát, egy destillatio-fabrikát, egy olaj- és szélmalmost. Azt gyűjti be, teszi le naplójába: amiből Magyarországon is lehetne valamit csinálni.

Utazó utóda, a temesi *Gorove István* jóval fiatalabb korában indult útnak, huszonhárom évesen, 1842-ben. Könyvében jóelőre figyelmeztette az olvasót, hogy az első részben, amely Svájcot, Németországot, Németalföldet tárgyalja, „*főleg elmékedésüket*”, a másodikban viszont, amely Angol és Frankhont ismerteti, „*főképp státustani fejtegetéseket*” talál majd. Ő majdnem teljes társadalomrajzot ad a kor Angliájáról, különös tekintettel az ipari forradalomra. Így aztán tüzetes leírást kap a kor magyar olvasója a vasútról, egy gyárvárosról, egy kőszénbányáról. A legfontosabbat megtudjuk egy angol gyárnok házi életéről. Három fejezet szentelődik az angol népnemnek. Szó van az „angol emlékjelek”-en kívül a pénzügyekről, valamint az igazgatási rendszerről, továbbá az egyetemről, ráadásul a chartistákról, toldásul O’Connelről, s kapunk további adalékokat a kedvelt fogház-ügyhöz.

Hogy az embert, mármint Gorovét, aki később Kossuthnak segített a függetlenségi nyilatkozatot megfogalmazni Debrecenben, majd a kiegyezés után közgazdasági miniszter lett az Andrássy kabinetben, rövid időre — *a stílusával* jellemezzem, talán eléveszem egy passzusát a hollandi nőkről: „*A hollandi nő bőre végtelen sima, simább, mint Thorwaldsen márványa; fehér, fehérebb, mint Correggio női arcza, és arcán e hónál fehérebb alkaton transparent gyöngye szín ül, melyet nem mondhatok pirosnak, mert ez arczon a piros rőt-veressé válnék; nem mondhatom rózsának, mert akkor eleveenségét, fényét nem fejezném ki a színnek — ez valami sajátzerű, mely nálunk, melyképeinken is ritkán jelenik meg: szőke fürtök borítják a fejet; gyöngéd szegélye a szájnak, a halványpiros ajkak, és a vékony orr, és a magas nyak, és kifejelett kebel, és sugárkarcsú növés, és kicsiny kéz, láb lebegő földi angyalokká teszik a szép hollandi nőt; nem szóltam a szemekről, nem szóltam a fürtök bőségyéről s kék szemének tüzeiről; szépen göngyölgnek le vállára szőke fürtök, de szemének tüze nem a magyar nő szeméé, de hajfürtje nem hollóbáronya leányainknak; győződjetek meg, hogy nem költőileg, hanem a valót írom le: a hollandi nőnek szemei bennülők, nem úgy a mi, nem úgy az olasz vagy görög szépeké; pedig az, mi megragad, mi lelked mélyére hat, mi éget*

vagy andalít, mi emel vagy sülyeszt, mi szánakozást vagy bátorítást önt beléd, nálunk, olasz és görögnél a szemek műve; a szem gyűjti meg reményid, a szem hamvasztja el, a szem enyelg, a szem elmél, a szem hí fel, a szem taszít vissza; — ez a bájos hollandi nőnél nincs meg: szemei bennülők, szemei tüztelenek, — adj nekem nőt, melynek szeméből érzelmeit olvassam ki; adj nekem nőt, melyben az érzelmek örömben, mint búban, hatalmasbak, erősbe; adj vidorabbat, mint a hollandi; adj szenvedőbbet, mint a hollandi; — nektek, édes hazám női, hódol kebelem, a szelidség ne legyen az életkedv hiánya, a jámborság ne legyen eredménye szunyatag természetnek, de mind a kettő egy mély érzelem kifolyása, mind a kettő legyen erejében, mint terjedelmében, jobban kifejezve."

Emberségének jellemzésére az angol népnymorról szóló passzusok egyike kívánczik: „Elmenénk a városrészekbe, hol a dolgozó osztály lakik, sokáig jártunk fel alá, piszkos utcákon piszkos házak között, emberek itt nem igen láthatók, az emberek örökös munkával foglalvák el, halvány arcok néznek ki néhol a töredezett ablakon, ajtón, és belátható a nyomor, mely ben zsarol. Megnézők néhány lakását is; ha az utcán haladtok, azt gondolatok talán, mégsem, épen olly nagy itt a nyomor, mint vélnétek, hisz a házak téglából építvék, s így nem nedvesek, az ablakok elég magosak s így szellőzhetők, a pinczesobák talán csak kamrák, s nem lakatnak, én úgy gondolkoztam, hiszen magyar utazó hogyan is gondolkoznék másképp, — nálunk a nyomor nem lakik téglaházakban, de sár vagy fagunyhókban, nem szobákban illy ablakkal, az ablakok nálunk egy arasz, mely nem nyílik soha, ajtaján jár a füst ki, és sokszor állatával együtt jár be lakosa, mégis talán itt nincs nyomor, — ítéljétek meg, én leírom, mit találtam. Az ajtó, mely a házba nyílik, három szobának ajtaja, a három szoba 3 családnak lakása és minden szoba három czélra szolgál, lakásul, hol megnyugszik, tűzhelyül, hol felmelegszik, és kamrául, honnét felépül lakosa; egyik család a másik szobáján jár keresztül — edénye kevés, ágyneműje talán semmi, szekrényei nincsenek, ruházata fakó szennyes felöltők, könyve nincs, s kiket benn találtam, halvány asszonyok, dolgozni nem bírók, s gyermekek még járni nem tudók, rongyosan, szennyesen. — Levezetének egy pinczébe rozzant fekete lépcsőn egyik szobából; kívül barna volt az ég, füst, köd borítá a várost, a pinczeüregbe csak fél homály hatott be, 3 szövőszék volt a pinczében. Kettő üresen állott, a harmadiknál egy nyomorult sápadt öreg szőtt, s mennyit szerez hetenként? kértem tőle, 65 pencet feszített szorgalommal, monda, és van két gyermekem s nőm (5½ shilling 2 fl. 31½ kr. igen csekélység Angolhonban) s hol van a másik két szövőszék tulajdonosa? egyik nem kap munkát, s várakozik reá, a másik kőbányába ment dolgozni. Ezután távozáunk részvétünk nyilvánítva és köszönetek közt a szegény nép között, — míg benn járánk, kocsinkat számos nép foga körül, bámult. Vezetőnk pedig monda: Uraim, itt még nem látták a legnagyobb nyomort, még vannak városrészek, hol még nagyobb a szegénység, inség. Ha e dolgozó nép kimenekül műhelyéből, hol a zaj idegeit, a bizt gyomrát rontá; utcákra jut, hol a köd borong és füst, mely tüdejét emészti meg. A gyárnok elhagyja gyárát, s megy a szabadba, a vidékre, de kénye füstöl, s ezt munkása kénytelen beszívni; az szőnyeges szobáiba, ez penészes üregébe, az kertjébe, ez szennyes utcáira tér."

S hogy végül a kor zsákmányoló, mindent Magyarországra telepíteni akaró szenvedélyét érzékeltessük, álljon itt néhány sor a skót fővárosról: „Edinburgh középületeiben valóságos görög szellem lehell. A royal institution (musaeum) a doriai Erecteum utánzása a registraroffice (városház) lépcsői bámulatra ragadnak, a Surgeonhall (az orvosház), szép corinthiai ízlés; a Prince-utcán pedig most emelkedik Walter Scottnak gyönyörű gothicus emléke. Sokkal nagyobb kéjt a Caltonhill nyújt; felmenet, ott a tömlöcz középkori ízlésben, magas szegett tornyaival, bástyaival, faragatlan köveivel, fent a tetőn Burns emléke, égvizsgáló torony, Nelson oszlopa, Highschool, s a nemzeti emlék. Burns emléke görög mausoleum corinthiai oszlopszattal; barna szobra öl láb magas piedestalon áll, a falon képe s facsimiléje csügg, Nelson emléke 100 láb magas oszlop, felette zászló lobog; a High Schoolt (Lyceum) én a görög építészet modorában állított művek közt legjobbnak tartom, mit eddig láttam, az oldalepületek, a felmenetek, a folyosók, a portico, mind a legszebb összhangzásban folynak össze; így Acropolis művei nagyszerűek lehetnek, de ízlésökben az iskola épülete nem fog semmit engedni annak. Illyen Caltonhill; fekvése kedvezőbb, mint a mi Gellért hegyünké, mert nem olly magas, de mégis Caltonhillt sehol olly könnyen utánozni, mint Gellért hegyén, nem lehetne, hisz a kezdet meg van már téve, az égvizsgáló már ott van. A Waterloonál elesett scótok emlékét Szigetvár, vagy Eger vagy Belgrád, vagy zentai hősök, Burnsét Kölcsey, Nelsonét pedig Hunyady pótolandá."

Az útleírásnak ez a honalapító jellegű műfaja 1848-cal megszűnt. Reformkor kellett hozzá. Nem hinném azonban, hogy a külföld-élmény ilyenfajta megközelítése teljesen elévült volna napjainkban. Manapság időszerű volna, ha a nagyszámú párizsi utasok közül egyik-másik ilyen reformkori szenvedéllyel dolgozna fel a francia társadalombiztosítás és a családipótlék rendszer szerkezetét és következményeit. Ez ugyanis azt állította meg emitt (a természetes szaporodás rohamos csökkenését), ami javában folyik amott. Olyan emberről azonban, akinek ez eszébe jutott volna, nem tudok. A hazai folyóiratokban, gyakran jeles írók tollából inkább csak olyan beszámolókat olvasok, amelyek határtalan dunaparti lelkesedéssel szólnak pontosan azokról az angliai idegenforgalmi gócpontokról, amelyeket az átlagos amerikai turista keres fel. Sajnos, ebből azért azt a következtetést nem lehet levonni, hogy anyagi fejlődés terén beértük Amerikát. Egy-két utóda azonban mégiscsak maradt ennek a sajátos reformkori beállítottságnak ebben a században is. Attól tartok, hogy az egyik, a jelenlévő Cs. Szabó László volt a *Doveri Átkelés*-sel, ami a harmincas évek végén jelent meg. Gorove edinburghi passzusára a közelmúltból egy zárószó visszhangzott Illyés *Franciaországi Válatzatok*-jában. Ott Illyést az a gondolat foglalkoztatja, hogy a Cité szigetét madzagra kötve át kellene húzni a Szajnából a Dunába, de az ötlet műsája inkább a francia vámosok bosszantása. A reformkori beállítottság egy mai képviselőjével még a minap is találkoztam. Ez a hölgy Angliában kérdezte tőlem, hogy megmaradt-e bennem a hongyarapító-

gyűjtögető hajlandóság, eszembe jut-e néha, hogy ezt vagy azt haza kéne vinni, ahogy Széchenyi csempészte a gázgépet. Mondtam, hogy sajnós, nem maradt meg. Mentségemre hozzátettem, hogy emigrációban ez a hajlam nem él meg. A gyűjtögetés itt említett képviselői közül Eötvös is, Corove is élt külföldön, emigrációban is, később: de ebből már nem jött ki *útikönyv*, bár Eötvösnél ezeknél jóval nagyobb művet ihletett a század uralkodó eszméiről. Látogatomban azonban tovább élt a hajlam, Londont járva minduntalan jelentkezett. Folyton észrevett valamit, amire nagy szükség lenne Budapesten. Legutóbb — hallottam tőle — az a szerkezet sodorta bajba (elfelejtett leszállni a megállóhelyen), amit a londoni aulobuszkalauzok viselnek nagyjából a gyomor magasságában s a jegyet a fogantyú egy tekerésére kiadja. Erre roppant nagy szüksége volna Budapestnek — hallottam — kéne vinni egy példányt. Rengeteg fölösleges tépéstől-lyukasztástól-pecsételéstől szabadítaná meg az otthoni autóbusszalauzokat. Ez azt érezte, hogy az utazók reformkori fajtájából azért még mindig maradt egy-kettő, magnak.

Ezt a fajtát — mint említettem — az jellemezte, hogy emberség és reform egymást hajtva fért meg benne. Emberi érzékenység államban, iparban, intézményekben gondolkozó szakszerűséggel párosult. A szövetség ígylésre méltó, a párosodás példamutató. Hogy ezek a reformkori férfiak humanisták voltak-e, vagy sem, azt döntse el olyan ember, akinek ilyesmiben intellektuális gyönyörűsége tellik. Nekem az az érzésem, hogy ez a kérdés nem túlságosan fontos. A fontos az, hogy volt bennük elég humánus ahhoz, hogy egész nemzetnek gyűjtsenek be tapasztalatokat és dolgozzanak ki terveket olyan reformokhoz, amelyek az életet egy egész népnek tehetik emberibbé.

~ ~ ~ ~ ~

Új Látóhatár

1964.

VII. évfolyam 5. szám

Szabó György :

Nagylucsei Dóczy Orbán Imádságoskönyve

A Mátyás király példáját követő humanista főpapok közül a legtöbbet talán Nagylucsei Dóczy Orbánról írtak a magyar reneszánsz krónikásai. A parasztsorból a legmagasabb egyházi és állami méltóságokba emelkedett püspökről (1483—1486 győri, majd 1486—1492 egri püspök, 1488—1490 a bécsi püspökség adminisztrátora, királyi kincstárnok) Bonfini elmondja, hogy „a tudósok iránt határtalan bőkezűséggel és szeretettel viseltetett”. Még jobban megdicséri Galeotto Marzio, aki Dóczynak nemcsak bőkezűségét és szeretetét említi, hanem azt is megjegyzi, hogy a tudósok asztalánál is szívesen látott vendégek voltak, s különösen azt emeli ki, hogy bár a püspök egész Magyarország kormányzásának terhére viselte, mégis szakított időt könyvei olvasására és megvitatására.

Azt is elmondja Galeotto, hogy Dóczy olyan jól ismerte könyvei tartalmát, hogy „lakomázás közben szobájából előhozott könyvekből olvasott rá egyik tudós vendégére, s azokból ama helyeket, amelyek a vitás kérdés megfjtésére vonatkoztak, egy pillanat alatt megtalálta, amit egyáltalán nem tehetett volna, ha ama könyvekben nagy jártassággal nem bírt volna”.

Nagylucsei Dóczy Orbán könyvszeretetét, könyvtárát és könyveit megcsodálták a kortársak. Művelődéstörténetünk nagy kárára a híres könyvtárból alig maradt ránk valami: szétszóródott, elpusztult csakúgy, mint pártfogója, Mátyás király Korvinája. Egy fél századdal ezelőtt Schönherr Gyula fedezte fel az első kódexet Nagylucsei könyvtárából: a címerével ellátott zsolnároskönyvet a Nemzeti Múzeum könyvtárának érdemes öre egy német antikvárius katalógusában találta meg, s az ő ajánlására később a könyvtár (ma Országos Széchényi Könyvtár) meg is vásárolta.² E kódex leírásával kapcsolatosan Schönherr figyelmeztetett arra is, hogy Nagylucsei könyvtárában nyomtatott könyvek is voltak: egy 1492-ből való oklevél a püspök „pergamenre nyomtatott miniaturákkal és püspöki címerével ékes Missálé”-ját említi.

Hoffmann Edit 1924-ben és 1929-ben már Nagylucsei három kódexét ismerteti.³ A Széchényi Könyvtár Psalteriuma mellé odasorolja a bécsi Österreichische Nationalbibliothek-ban általa felfedezett két új kéziratot: az egyik egy Plinius kódex⁴, a másik Marsilius Ficinus Platón egyik művéhez írott kommentárait tartalmazza.⁵

Nagylucsei Dóczy Orbán Imádságoskönyve, I.

Nagylucsei Dóczy Orbán Imádságoskönyve, II.

A Nagylucsei Dóczy Orbán könyveiről megjelent legújabb ismertetés az előbbieken kívül még egy negyediket is megemlít. Ez a kötet egy negyedréti nyomtatott latin Biblia, melyet 1480-ban Franz Renner nyomdász műhelyében nyomtak.⁶

A ráánkmaradt e néhány, nem túlságosan díszes kötet még nem indokolja a kortársak egyöntetű elragadtatását. Milyen is lehetett a gazdag humanista főpap könyvtára igazában? — merül fel bennünk is a kérdés, éppúgy, mint felvetődött Schönherr Gyulában és Hoffmann Editben.⁷ Furcsa módon Nagylucsei könyvtárának az a kötete, s talán éppen egyik legpompásabb kötete, mely erre a kérdésre igazi felelet adna, eddig ismeretlen volt a magyar reneszánsz könyvtárainak kutatói előtt.

Erre a pompás kódexre, Nagylucsei Dóczy Orbán Imádságos könyvére a Windsorban őrzött Királyi Könyvtár (Royal Library) kéziratai között akadtam rá a múlt esztendőben.⁸ Felfedezésem első örömet mindjárt lehűtötte az azt követő rövid kutatás, melynek során kiderült, hogy a kódexről már 1912 előtt részletes ismertetés jelent meg egy ritka angol kiadványban, néhány lap reprodukciójával együtt.⁹ Talán e kiadvány ritkasága volt az oka annak, hogy a magyar könyvgűjtés kutatóinak figyelmét mindmáig elkerülte ez a fontos kézirat, noha az első közlés óta még több és könnyebben hozzáférhető könyvben is leírták és említették.¹⁰

Ezt a hiányt szeretném most pótolni a kódex alább következő rövid, s azt hiszem, első magyar nyelvű ismertetésével, melyben főleg a New Palaeographical Society facsimile sorozatának már idézett leírását veszem alapul. A rövid ismertetés után a kódex történetére vonatkozó néhány feltevést szeretnék megkockáztatni, s ezzel a magyar könyvgűjtés történetének erre a homályos fejezetére egy halovány s nagyon távolról jövő kis fénysugarat ráirányítani.

Nagylucsei Dóczy Orbán kódexe tulajdonképpen egy latin és francia nyelvű Imakönyv, melyet párizsi használatra írtak. A kitűnő állapotban megmaradt kötet 234 hártyalapot tartalmaz, melyeknek mérete 27.5x19 cm. Egy-egy lapra 37 sornyi szöveget írtak; a szövegrész tükre a lapokon 10.27x7.4 cm. A kötés XVII. századi falapokra húzott vörös bársony, aranyozott ezüst kapcsokkal és sarkokkal. A kötéstáblák közepén J. R. P. monogram. A kötetet ma egy XVIII. századi vörös bőrrel behúzott dobozban őrzik, melyet Angliának bíboros-kalappal koronázott címere díszít. (Mindezekre később még visszatérünk.)

A kódex tartalma a következő: 1) Naptár franciául; 2) Olvasmányok az Evangéliumból; 3) Két imádság: „Obsecro te” és „O intemerata”; 4) A Szent Szűz imái; 5) Penitenciás zsoltárok és litánia; 6) A Szent Kereszt imái; 7) A Szent Lélek imái; 8) „Les

quince Joies"; 9) „Les sept Requestes”; 10) Halotti vigiliák; 11) „La Vie Saint Marguerite” rimes strófákban, melyek így kezdődnek „Après le sainte passion”; 12) A Passió imái; 13) Szentekről megemlékező imák.

Meglepően gazdag Nagylucsei Dóczy Orbán windsori kódexének díszítése: 60 egészlapos miniatura s számtalan gazdagon ornamentált lapkeret és iniciálé van benne. A kereteket főleg arany folyondár levelek, színes virágok és levélfüzérek alkotják. Az egészlapos miniaturák kompozíciója más és más minden egyes részben. A 12 lapot elfoglaló Kalendáriumban minden hónapnál az egyik oldalon az égövi jelet s a hónap fő foglalatosságát látjuk, valamint egy-egy próféta és apostol képmását iratkerccsel. A szembenfekvő oldalakon a lapszéli ornamentális díszben négy-öt olyan szent alakját találjuk megfestve, kiknek ünnepe arra a hónapra esik.

Mind a négy evangéliumi olvasmány előtt van egy-egy teljesen képekkel díszített lap: mindegyikben kilenc kis miniatura, három sorban elrendezve. Ez a legáltalánosabb kompozíció az egész kódexben. A Szent Szűz imádságait illusztráló miniaturák már nincsenek ilyen rendszeresen elosztva. A reggeli imádságot díszítő miniatura közepét egy gyönyörűen megkomponált Angyali Üdvözlés foglalja el s ekörül helyezte el a festő építészeti keretben a Szent Szűz életét illusztráló jeleneteket. (f24) — (1. kép)

Más imádságoknál az egész lapra csak egy jelenetet festett a miniátor: így például a Nona-nál a betlehemi gyermekgyilkosságot Heródes trónon ülő alakjával. (f64b) A bűnbánati zsoltárok első lapját Dávid és Bathseba történetéből vett hat jelenet díszíti egyszerű keretekbe foglalva. (f78) Ugyanilyen hatos csoportosításban találjuk a Szent Kereszt imáit kísérő miniaturákat. A hét könyörgő imádságot egy teljes lapos miniatura vezeti be az Utolsó ítélet ábrázolásával. (f109) A nagyszerű kompozíció talán az egész kódex legszebb képe. — (2. kép)

Szent Margit életét tárgyaló rész egyik miniaturája különösen érdekes, mert a folyondáros keretezésű lapra egy előkelő hölgy képét festette a miniátor. (f126b) A fiatal, szőkehajú dámát egy kastély boltozatos szobájába helyezte, amint egy házi oltár előtt térdepelve éppen Szent Margithoz imádkozik. Hosszú, uszályos ruhája vörös, kék és arany brokátból van, fejét kétszarvú fejdísz — hennin — fedi. A szoba finom enteriőrjét egy nagy függönyös és baldachinos ágy egészíti ki, arannyal hímzett vörös lepellel letakarva. (Az előkelő hölgy személyére még visszatérünk a kódex történetének tárgyalásakor.)

A Nagylucsei kódex díszítésének egyik legkiemelkedőbb csoportját azok a miniaturák képezik, melyek a kötet végén a szentekről megemlékező imákat illusztrálják. Mindegyiket általában kilenc történet kíséri, mind a szent életéből vett jelenetekkel. Így többek között megtaláljuk Szent István vértanút, Szent Kristóf, Szent György, Szent Kozma és Dámyán, Szent Ágnes és Szent Katalin történetét: összesen 31 szent van képviselve, tehát majdnem 175 miniatura díszíti csak ezt az egy részt.

A kódex most leírt miniatura díszítése szolgáltatja az első adatokat történetének felderítéséhez. Számos kép, de különösen a reggeli imádságot bevezető Angyali Üdvözlés igen közel áll a híres Bedford imakönyv miniaturáinak stílusához. Ezt a British Museum-ban őrzött pompás kódexet 1423—1430 között festették egy párizsi atelierben az angol Lancaster János, Bedford hercege és Franciaország régense megrendelésére. János herceg felesége, Anna, Fülöp burgundi herceg testvére számára rendelte ezt a kéziratot, éppen ezért több helyen belefestették a Lancaster és Burgundi címereket.¹¹ Ezenkívül Anna hercegnő képmása is megtalálható a Bedford kódexben, védszentje, Szent Anna társaságában.

A mi kódexünkben, sajnos, a címerek számára kihagyott részek üresek, s így első tulajdonosáról ezen az úton semmi sem tudható meg. A Bedford kódexhez való hasonlatossága alapján, s azt analógiaként használva, egy miniaturájának értelmezése kapcsán azonban néhány feltevés mégis megkockáztatható.

Szó esett már a Szent Margit életéről szóló részben ábrázolt előkelő hölgyről. Ennek neve — abból ítélve, hogy Szent Margit élete külön fejezetet kapott imakönyvében, s hogy a miniaturán éppen annak szobrához imádkozik — minden bizonnyal Margit volt. Bedford herceg feleségének, az előbb már említett Annának volt egy Margit nevű testvére, ki először 1412-ben ment férjhez, majd első férje halála után, 1423-ban ismét házasságot kötött. E két házasság valamelyike alkalmából kaphatta ajándékba sógorától a pompás imakönyvet, melyet Bedford herceg felesége imakönyvének kipróbált párizsi művésztől rendelt meg. A miniaturák stílusa arra figyelmeztet, hogy az 1412-es dátum egy kissé korai, így tehát minden bizonnyal később, 1423 körül vagy után festették a kódexet.¹² Ez azonban csak nagyon merész feltevés, mert számos megfigyelés ellentmondani látszik neki. Így például, fel kell vetnünk a kérdést: ha a kódex tényleg Margit burgundi hercegnő számára készült, miért hiányzanak belőle saját és férjének címerei? Lehetséges, hogy Mátyás királynak a Széchenyi Könyvtárban őrzött, Margithoz már nem került, s a párizsi mester nyakán maradt?

A Bedford kódex s a rokon kéziratok — így Nagylucsei kódexe — művészeinek neve még ma is ismeretlen, s ugyanígy sokáig marad még kérdéses kódexünk első tulajdonosának személye is. Akárki volt is, annyi bizonyos, hogy nemsokára megvált tőle, mert a pompás kézirat a XV. század második felében már Magyarországra, Nagylucsei Dóczy Orbán tulajdonába került.

A Kalendárium első lapjára, azonkívül a 13. és 52. lapokra, ugyanis belefestették a püspök mitrával koronázott címerét — „bal harántszeléssel osztott pajzs felső vörös mezejében a vágás irányában haladó fehér oroszlán két első lábai között arany

almát tartva, az alsó kék mezőben hatágú arany csillag" — ugyanabban a formában, ahogy többi kódexeiben s az 1480-ban kiállított Nagylucsei címereslevelen is látható.¹³

Milyen úton kerülhetett egy ilyen gazdagon illusztrált, különleges imakönyv Franciaországból Magyarországra a XV. század második felében? A kódexek ezidőbeli forgalmáról, sajnos, igen kevés adat áll rendelkezésünkre. Nem sokat tudunk például arról, hogy fejedelmi vagy főpapi megrendelők számára is dolgoztak-e a festők. A befejezetlenül maradt vagy a megrendelő által el nem fogadott s ki nem fizetett kódexekről is hiányosak adataink. Még gyérebbek lesznek ismereteink, amikor az ilyenirányú francia—magyar kapcsolatokat próbáljuk keresni.

Annyi bizonyos, hogy a párizsi egyetemen tanuló magyar diákok s az ott tanító magyar tanárok közvetítésével kerülhettek kódexek Magyarországra.¹⁴ Ahogy saját tankönyveiket, jegyzeteiket hazavitték, úgy vihettek magukkal pártfogóik számára is illuminált imakönyveket vagy szertartáskönyveket. Nagylucsei Orbán windsori kódexe azonban sokkal előkelőbb, fejedelmi darab, semhogy ezen a „gyalog” úton jutott volna Magyarországra. Előkelőbb kapcsolatok, fényes követségek által vitt és hozott királyi ajándékok dús podgyászába jobban illett, mint vándordiákok és szerzetesek poros tarisznyáiba.

A XV. század második felében kétszer is járt olyan magyar követség a francia udvarban, melynek közvetítésével kódexünk Magyarországra kerülhetett. Az első V. László küldte 1457-ben VII. Károly francia királyhoz, hogy annak Madeleine nevű lányát feleségül kérje. Ezt a követséget — mely a francia krónikások szerint „a legszebb és legnagyobb volt, ami valaha is Franciaországba látogatott” — Várdai István kalocsai érsek vezette.¹⁵ Várdai a király előtt oly ékes latin szónoklatot tartott, hogy francia kortársai érdemesnek tartották még írásban is megörökíteni.¹⁶

De nemcsak szép házassági terveket, ékes szónoklatokat vitt ez a követség, hanem ajándékokat is, különösen a leendő menyasszony számára, ki Lancelot-Lászlótól „egy nagyon pompás nyakláncot, egy gyémántot és egy aranyszövésű anyagból készült magyar divatú ruhát” kapott.¹⁷ A királynak vitt ajándékok sem lehettek szegényesebbek ezeknél.

A fényes házassági tervek azonban hamar füstbe mentek, amikor a követség s a francia udvar értesült László korai haláláról. Nem volt kinek küldeni a fényes viszont-ajándékokat sem. Nem lehetetlen tehát, hogy meghalt királyi megbízója helyett Várdai kapta meg azokat vagy egy részüket, s ezek között az ajándékok között lehetett imakönyvünk is. De az is lehetséges, hogy Várdai Párizsban vásárolta a kódexet, hol követségét hazafelé menet nagy tisztelességgel fogadta és vendégelte meg a városi tanács.¹⁸ Az Itáliában tanult és tudományokban jártas érsek bizonyára nem mulasztotta el, hogy a híres könyvfestők utcáját meg ne látogassa, s talán még könyveket is vásárolt — nem lehetetlen, hogy a valamelyik mesternél épp ott heverő kódexünket.

Ha így került Magyarországra, akkor 1457 után még más könyvedvelő főpapoké is lehetett, míg végre kikötött Dóczy Orbán tulajdonában. Őt ugyanis még 1486-ban is mint deákot említik, nem valószínű tehát, hogy egy ilyen értékes kéziratot ajándékba kaphatott volna, vagy éppen meg tudott volna vásárolni. Ezzel kapcsolatosan azonban felmerül egy kérdés: miért nem festették bele címereiket ezek a korábbi tulajdonosok úgy, ahogy azt Dóczy Orbán később tette? Ez a kérdés és egyéb megfontolások is arra készítetnek bennünket, hogy a XV. századi franciaországi másik követjárás felé fordítsuk figyelmünket, s abban keressük az utat, melyen keresztül kódexünk Magyarországra kerülhetett.

Ezt a második nagy követséget Mátyás király küldte VIII. Károly francia királyhoz, hogy tőle a török trónkövetelő, Dzsem herceg kiadását kérje, s egy III. Frigyes elleni szövetségre rábírja.¹⁹ Ismét csak egy főpap, Filipecz János nagyváradi püspök vezette a főurakból álló küldöttséget, melynek kíséretében a krónikás szerint „háromszáz szép, egyszínű és egyforma nagyságú lovon háromszáz ifjú vitéz haladt, főrangú és nemesi családok ivadécai”.²⁰

Természetesen ez alkalommal sem maradtak el a fényes ajándékok. Az ifjú királynak drága lovakat és lószerszámokat, pompás ruhákat, drágakövekkel díszített arany edényeket küldött Mátyás, míg gyámjának, Beaujeu-i Annának ékszereket, arannyal szőtt övet és arany mosdófelszerelést, mindezt 25 000 arany értékben — ahogy azt a jól értesült Bonfini feljegyezte.²¹

VIII. Károly minden bizonnyal visszonozta ezeket a drágaságokat, s lehet, hogy nemcsak Mátyás királynak vagy a követséget vezető Filipecz püspöknek, hanem még Magyarország távollevő kincstárosának s egyik legbefolyásosabb államférfijának, Nagylucsei Dóczy Orbánnak is küldött ajándékokat, ez utóbbinak talán éppen kódexünket. De lehetséges az is, hogy maga Mátyás király jutalmazta meg könyvbarát kincstartóját és bizalmas emberét a francia király ajándékából, ezzel a gyönyörűen illuminált imádságos könyvvel, vagy Filipecz János adta tovább Dóczynak a neki ajándékozott kötetet.

Az 1487-es követjárás mellett szól azonban még más is. A Korvina egyik kiváló kutatója, Berkovits Ilona már 1945-ben felvetette azt a lehetőséget, hogy Mátyás királynak a Széchényi Könyvtárban őrzött, pompásan illuminált Graduáléja nem Budán készült, mint ahogy azt korábban gondolták, hanem francia művészek munkája, s az 1487-es követség vitte Magyarországra mint VIII. Károly ajándékát Mátyás számára.²²

Berkovits Ilona e feltevését nemrég megjelent Korvina kötetében is megismételte, sőt újabb, még meggyőzőbb érvekkel támasztotta alá.²¹ Ha ezeknek alapján elfogadjuk, hogy a VIII. Károly által küldött ajándékok között volt a pompás Graduálé, nagyon valószínű az is, hogy Nagylucsei imakönyve is ezen az úton jutott hazánkba.

A kódex történetét ezután közel kétszáz esztendeig ismét homály fedi. Annyi bizonyos, hogy a XVII. század végére már még keletebbre, Lengyelországba került. Ezt bizonyítja az a furcsa, héber kézírásos jegyzet az utolsó lapon (f234b), melyben egy bizonyos Sobieski József Ezra, akkor a Vilna melletti Trokiban lakó orvos és természettudós dicséri a kötet szépségét. A jegyzet dátuma a zsidó időszámítás szerinti 5443. év vagyis 1683.

Nagyjából ugyanerre vall a kódex XVII. század végi vörös bársony kötése is, közepén a koronás J. R. P. monogrammal. Ennek feloldása J(ohannes) R(ex) P(oloniae); tehát Sobieski János lengyel királyé (1647-1696) is volt a kódex egy ideig. Hogy hozzá hogyan került, ismét csak nem tudjuk: talán a törökökön aratott Bécs alatti, híres győzelme alkalmából zsákmányolta, vagy kapta ajándékba.

A kódex fakult, vörös bőr tokján lévő bíboros kalapos angol címer egy még későbbi tulajdonos személyét fedi fel. Stuart Henrik kardinális, York hercegének címere ez. Hozzá valószínűleg anyján, Sobieski Mária Klementinán keresztül jutott az imakönyv, ki Sobieski János unokája volt, s Stuart Jakab trónkövetelőhöz ment férjhez 1719-ben.

Henrik kardinális a kódexet hálája jeléül 1807-ben György walesi hercegre, a későbbi IV. György angol királyra hagyományozta, ki aztán a windsori Királyi Könyvtárban helyezte el, ahol ma is őrzik a kissé megtévesztő „Sobieski Book of Hours” név alatt.

Amint a fentiekből is kitűnik, mind a XV. század francia művészetének kutatói, mind a magyar reneszánsz bűvárai figyelmét egyformán elkerülte Nagylucsei Dóczy Orbán imádságoskönyve. Az utóbbiakra vár most már a feladat, hogy e rövid közlemény után fontosságához méltó értékelés készüljön róla; művészeti jelentőségének méltatását magam szeretném elvégezni egy későbbi cikkben.

JEGYZETEK

¹ Nagylucsei Dóczy Orbán életrajzi adatait a következő művek közlik: Schmitt, N. *Episcopi Agrienses*. vol. II. Tyrnaviae, 1768. 66-68; Wenczel, G. *Az Alsó-Magyarországi bányavárosok küzdelmei a Nagylucsei Dóczyakkal. Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből*, VI. 1877. 6-17; Schönherr, Gy. *Nagylucsei Orbán czimereslevele 1480-ból*. Turul, XVI. 1898. 66-68. A Galeotto idézet eredeti szövegét közli: Galeottus Martius Narniensis, *De egregie sapienter iocose dictis ac factis Regis Mathiae ad ducem Iohannem eius filium liber*. Editit Ladislaus Juhász. Lipsiae, Teubner, MCMXXXIV. 36. — a fordítás Schönherr alább idézendő cikkéből.

² Cod. lat. 369; Schönherr, Gy. *Nagylucsei Orbán zsolttároskönyve a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában*. Magyar Könyvszemle, u. f. XIV. 1906. 193-210.

³ Hoffmann, E. *Nagylucsei Orbán könyvtárának maradványai*. Magyar Bibliofil Szemle, I. 1924. 166-169; Hoffmann, E. *Régi magyar bibliofilek*. Budapest, Magyar Bibliofil Társaság, 1929. 126-130.

⁴ *Liber de viris illustribus*. Cod. lat. 48.

⁵ *Commentarius in Platonis convivium de amore*. Cod. lat. 2472.

⁶ Soltész Zoltánné: Garázda Péter, Nagylucsei Orbán és Szatmári György ismeretlen könyvei. *Művészettörténeti Értesítő*, VII. 1958. 120-123.

⁷ Hoffmann, E. *Magyar Bibliofil Szemle*, I. 1924. 168.

⁸ Windsor, Royal Library, „Sobieski Book of Hours” about A. D. 1425.

⁹ Thompson, E. M. — Warner, G. F. — Kenyon, F. G. — and Gilson, J. P. (Editors) *The New Palaeographical Society Facsimiles of Ancient Manuscripts, etc. First Series*, vol. IV. London, Oxford University Press, 1906. 337-339, 94-96, 194-195 táblák.

¹⁰ Így például: Burlington Fine Arts Club, *Exhibition of Illuminated Manuscripts*. London, 1908. 101-103, tábla; Ring, G. *A Century of French Painting 1400-1500*. London, Phaidon Press, 1949. 202. no. 79.

¹¹ A Bedford Imakönyvre I. Blum, A. — Lauer, Ph. *La miniature française aux XVe et XVIe siècles*. Paris, 1930. 15, 58-59, valamint 3, 7 táblák. További irodalom a következő jegyzetben felsorolva!

¹² Az ún. Bedford Mesterre és körére I. Porcher, J. *Les manuscrits a peintures en France du XIIIe au XVIe siècle*. Paris, Bibliothèque Nationale, 1955. 100-106; Panofsky, E. *Early Netherlandish Painting. Its Origins and Character*. vol. I. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1953. 384-385; Schilling, R. *The Nativity and Adoration of the Christ Child in French Miniatures of the Early Fifteenth Century*. Connoisseur, LXXX, 1953. 168.

¹³ Schönherr, Gy. *Nagylucsei Orbán czimereslevele 1480-ból*. Turul, XVI. 1898. 68; Radocsay, D. *Gotische Wappenbilder auf ungarischen Adelsbriefen*. II. *Acta Historiae Artium* ASH. vol. X. 1-2. 63. 6 kép.

¹⁴ Gábel, A. *Magyar diákok és tanárok a középkori Párizsban*. Egyetemes Philológiai Közlöny, vol. 62. 1938. 182 skk.

¹⁵ „la plus belle et la plus grosse ambassade qui onques vit en France” (Olivier de la Marche); idézi a követség részletes leírásában Gábel, A. *Les rapports dynastiques franco-hongrois au moyen age*. Budapest, 1944. 72-75.

¹⁶ Eckhardt, S. Várdai István beszéde a francia király előtt. *Egyetemes Philológiai Közlöny*, vol. 67. 1938. 101-104.

¹⁷ „ung moult riche collier, ung diamant, et une robe de drap d'or a la façon de Hongrie”, Gábel, A. i. m. 72-75.

¹⁸ Eckhardt, A. *Villon et l'ambassade hongroise a la cour de France en 1457*. *Nouvelle Revue de Hongrie*, XXXe (VIIe) 1938. 128-134.

¹⁹ Simonyi, E. *Magyar követség Franciaországban, 1487*. *Magyar Történelmi Társ.*, XIII. 1867. 215-219: adatait újra közölte új megvilágításban Berkovits, I. *Une ambassade hongroise en France, 1487*. *Revue d'histoire comparée*, 1948. 242-253.

²⁰ „Trecentos inprimis equos eodem colore omnes & magnitudine: trecentos quoque iuvenes ex universis procerum ordinibus & ex tota nobilitate delegit” — Antonii Bonfinii, *Rerum Ungaricarum Decades Quattuor cum Dimidia*. His accessere Ion. Sambuci etc. Francofurti, Apud Andream Wechelum, MDLXXXI. 637.

²¹ „Destinata regi Gallorum munera antulit, que plusquam vigintiquinque milibus aureum venire. Naprimis Turcicos equos vigintiquinque mire pernecitatis, vasa praetes haec aurea & gemmata, equos quoque cataphractos & gradarios, desultoresque Dacicos. Accedebant ephippia atiro, lapillisque distincta superbaeque cum phrenis phaleræ. Reginae e ductili auro contextam trabeam, vestes Persicas, balthea, & aureum cubiculi apparatus misit.” Antonii Bonfinii, op. cit. 637.

²² Berkovits, I. Egy Corvin kódex származása. Mátyás király követe Franciaországban. Magyar Könyvszemle, LXIX. 1945. 22-37.

²⁴ Berkovits, I. Magyarországi Korvinák. Budapest, Magyar Helikon, 1962. 62-73.

~ ~ ~ ~ ~

Szabad Európa Rádió

1965. október 5.

Sulyok Vince :

Nyugati levél

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEK... Sulyok Vince oslói levelét hallják.

Narrátor: Norvégia a maga három és fél milliónyi állampolgárával Európa legkisebb nemzetei közé tartozik. Ráadásul földrészünknek úgynevezett „békés sarában” fekszik, a Skandináv félsziget legnyugatibb csikján, távol az európai politikai élet központjaitól és nagy eseményeitől. De egyébként is úgy alakult, hogy Norvégiában és Norvégiával kapcsolatban ritkán történtek és történnek olyan dolgok, események, amelyek a világ, vagy az európai közvélemény érdeklődésének középpontjába állították volna ezt a békés, szorgalmas kis nemzetet. Belpolitikai életére is a nyugalom, a csendes stabilitás nyomta rá úgyszólván állandóan a bélyegét. Változások történtek persze Norvégiában is. Ezek azonban mindig a biztos és lassú növekedés, beérés eredményei voltak. A norvég történelemben éppen ezért egyetlen példát sem találunk látványos forradalmakra, látványos, teátrális és drámaian felnagyított belső politikai változásokra és váltásokra, leszámítva azt a pillanatot, amikor 1940-ben a német katonai megszállást követően a hírhedt Quisling és maroknyi csoportja törvénytelenül és minden jogi alapot nélkülözve magához ragadta az állami adminisztráció irányítását.

Ennek a rendkívüli nagyfokú állandóságnak és belső stabilitásnak volt egyik külső jele az a tény is, hogy az utóbbi harminc év folyamán változatlanul egy párt, még hozzá a norvég munkáspárt volt a belpolitikai élet vezető ereje, a kormánypárt. Amikor a világközvéleménynek más országokkal kapcsolatban gyakran hónaponként, vagy évenként kell az újabb és újabb miniszterelnökök és külügyminiszterek neveit megtanulnia, addig Norvégiában a második világháború óta úgyszólván csak két név forgott az előtérben: Gerhardsen miniszterelnök és Lange külügyminiszter. Érdekes és elgondolkasztó jelenség, hogy a belpolitikai stabilitásnak ilyen fokát még a totalitárius-diktatórikus államokban, így például az úgynevezett népi-demokratikus államokban sem találjuk meg, ahol pedig a nép választó millióinak egyáltalán semmi zavaró, meglepetést tartogató befolyása nincs a belpolitikai életre, mivel belpolitikai élet sincs a szó demokratikus értelmében, — mint ahogy tulajdonképpen választások sincsenek, csak tartalom nélküli és alternatíva nélküli szavazás. A hitleri Németországban, vagy a mai Szovjetunióban sohasem a néptömegeknek hivatalos választások formájában megnyilvánuló akarata idézte és idézi elő a vezetésben előforduló személyi változásokat, mint ahogy ez a parlamentáris demokráciákban általában történni szokott.

Norvégia azonban demokratikus állam, alkotmánya az egyik legrégebb demokratikus polgári alkotmány Európában. A demokrácia évszázados tradíciókkal rendelkező, élő és ható fogalom Norvégiában. Az utóbbi harminc év belpolitikai stabilitását tehát nem a nép valamifajta politikai éretlensége és érdektelensége magyarázza, hanem az a tény, hogy a nép többsége elégedett volt azzal a politikával, amelyet a szociáldemokrata munkáspárt folytatott kül- és belpolitikai téren egyaránt. A világ aztán lassan megszokta, hogy a Sarkcsillag alatt nem történnek politikai meglepetések.

Annál szokatlanabbnak hatottak tehát az idén szeptember közepén megtartott politikai választások eredményei, mikor a koalícióban egyesült négy polgári pártnak sikerült abszolút többséget szereznie a parlamentben: a norvég Storting, azaz országgyűlés 150 mandátuma közül 80 jutott a polgári pártoknak,

szemben a szocialisták 70 mandátumával. A munkáspárt ma is az ország legnagyobb pártja, abszolút többség hiányában azonban képtelenné vált a kormányalakításra. A demokrácia játékszabályainak értelmében így a polgári koalíció kapta a király megbízását az új kormány összeállítására. Leszámítva 1963 szeptemberét, amikor a szocialista pártokon belüli egyenetlenség egy hónapra ugyancsak polgári kormányt tett lehetővé, — az új norvég kormány lesz az ország első polgári kormánya harminc év óta.

Külföldi politikai megfigyelők szenzációként könyvelték el a norvég választások eredményeit, szenzációról azonban teljesen elhibázott dolog beszélni ebben az összefüggésben. Még elhibázottabb viszont a választásokat a reakciós erők győzelmének magyarázni, mint ezt általában tették a vasfüggöny mögötti kommentárok. Mindössze az történt, hogy a választók többsége kifejezést adott elégedetlenségének az eddigi kormány politikájának fő irányvonalaival kapcsolatban. Az új demokratikus kormány feladata és célja az lesz, hogy a nép igényeinek és várakozásainak jobban megfelelő politikát próbáljon folytatni. Hogy ez mennyire sikerül majd neki, azt a négy év múlva bekövetkező új választások fogják megmutatni.

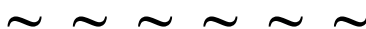
Szenzációról már csak azért nem lehet beszélni a mostani választásokkal kapcsolatban, mert ami történt, az tulajdonképpen teljesen várható volt. Az utóbbi két-három választás során állandóan csökkenő tendenciát mutatott a munkáspárt parlamenti mandátumainak száma, s 1963 nyáratulján egy hónapnyi időre sikerült a polgári koalíciónak kormányt is alakítania. A választások elégedetlenségének fő forrása — úgy tetszik — a munkáspárt adópolitikájában keresendő. A közvetlen adózás egy főre eső nagyságát tekintve ugyanis Norvégia az egyik legextrémebb helyet foglalja el ma Nyugateurópában, mivel az egyes kereső jövedelmének átlag 25-30 százalékát fizeti be közvetlen adóként az állampénztárba. A közvetlen adózás ilyen foka természetesen hatással van egyrészt az alkalmazottak munkakedvére, másrészt takarékosági képességükre. — Az adórendszer azonban egyúttal progresszív is, vagyis bizonyos jövedelmi határokon felül egyre emelkedik. Az utóbbi évek jelentős és állandó növekvő tendenciát mutató inflációja következtében (amely egyébként joggal nevezhető általános világjelenségnek napjainkban) egyre nőtt Norvégiában azoknak a száma, akiknek a jövedelme a törvény által kerek számban megfogalmazott progresszív határt túllépte. A kormány ugyanis valószínűleg számításból elmulasztotta a progresszivitás alsó határának számban kifejezett emelését, legalábbis az infláció arányának megfelelően.

A modern jóléti államnak, mint amilyen Norvégia is, természetesen óriási összegekre van szüksége ahhoz, hogy állandóan növekvő tendenciát mutató szociális feladatait elláthassa. A szociális társadalmi biztosítottság szempontjából Norvégia Európa egyik vezető állama. Hasonlóképpen nagy gondot és nagy összegeket fordítanak modern, nagy iskolák, közép- és felsőoktatási intézmények létesítésére. A munkáspárti kormány azonban nyilvánvalóan túllépte azt a határt, amivel pénzügyi politikájában a nép többsége egyetért. S mivel a polgári pártok adókönnyítést ígértek a közvetlen adózás terén, valamint a kisembereket különösen érzékenyen érintő infláció lefékezését, megkapták a választók többségétől a lehetőséget jelszavaik és programjuk gyakorlatban való megvalósítására.

Sokan vannak Norvégiában, akik azt jósolják, hogy a következő választások újból munkáspárti győzelmet eredményeznek. Erről természetesen nagyon korai dolog még nyilatkozni. Az azonban tény, hogy a norvég munkáspártnak sok szempontból meg kell újítania magát és politikáját ahhoz, hogy igazán korszerű párttá váljon. Ehhez a belső megújuláshoz mindenképpen igen alkalmas időszak lesz az ellenzékiesség jegyében elkövetkező négy év. A norvég munkáspárt első ízben a harmincas évek elején, a nemzetközi világválság napjaiban jutott kormányhatalomra. Politikája, felfogása több ponton hozzámeredett aztán a harmincas évek eleji, ma már elavult pártvonalhoz. Az ellenzéki szerepet betöltő polgári pártok viszont rugalmasabban követték a kor által felvetett igényeket, modern és széles népi pártokká igyekeztek válni — a mint láhattuk, nem minden eredmény nélkül.

Az 1956 után Nyugatra került magyar számára aligha érdekesebb időtöltés, mint a norvégiai választásokhoz hasonló politikai jelenségek figyelése és értelmezése. Diákköreinkben közismert a jelszó, hogy mindennapjainkat — bármely nyugati államban élünk is — tulajdonképpen a demokrácia iskolájában töltjük. A nemrég lezajlott norvég választások is a gyakorlati, az élő demokráciából adtak tanulságos leckét.

Műsorvezető: Sulyok Vince oslói levelét hallották.

Szabad Európa Rádió

1965. november 2.

Sulyok Vince :**Látogatás Sperlongában**

Műsorvezető: EMBEREK — MŰVEK — ESEMÉNYEK. Kulturális műsorunkat közvetítjük.

Kedves hallgatónk, mai adásunk első részében itáliai munkatársunk számol be a nyolc évvel ezelőtt váratlan régészeti leletei révén világhírt szerzett sperlongai barlangban tett látogatásáról és az ottani kutatások eddigi eredményeiről. Utána londoni tudósítónk levelét olvassuk fel a brit főváros most látható legérdekesebb kiállításairól.

Nyolc éve múlt már annak, hogy 1957-ben bejárta a szenzációs jelentés a világot arról: Középolaszországban, körülbelül félúton Róma és Nápoly között, egy barlangban ráakadtak a csodálatos Laokoon-szoborcsoport eredetijének fragmentumaira. A világszenzációt kiváltó jelentés óta eltelt évek nem mindenben igazolták a kutatásokat akkoriban vezető Jacopi professzor kicsit talán túl hangos nyilatkozatát. Milyet most a barlang, mit állapított meg leleteiről a tudomány, ezt mondja el most következő tudósításunk:

I. hang: Sperlongában az utóbbi években főként skandináv kutatócsoportok végeztek fáradhatatlan és értékes kutatómunkát. Mára már elvitathatatlannak látszik, hogy a mintegy hétezer márvány-töredékből álló sperlongai leletek sok szempontból valóban korszakalkotó jelentőségűek — de nem a Laokoon-szoborcsoport eltűnt eredetijének újra megtalált darabjai! S mégcsak nem is egyetlen szoborcsoport szétzúzott részéről van szó, hanem valóságos szoborszínház maradványairól. A kutatások eddig három nagyobb szoborcsoport összeállítását, vagy részbeni rekonstrukcióját eredményezték. Mind a három egy-egy homérosi jelenetet ábrázol, s mindegyiket rhodosi görög szobrászok készítették rhodosi fehér márványból. Tulajdonképpen tehát nem is volt olyan nagyon messze a valóságtól Jacopi professzor, mikor a Laokoon-csoportot vélte felismerni a töredékekben, hiszen a Laokoon alkotói is rhodosi görög mesterek voltak, azonkívül pedig a Laokoon mondai hátterét is Homérosnál kell keresnünk.

A sperlongai barlangban végzett régészeti ásatások már befejeződtek, a további kutatómunka a barlang közelében épített tágas, modern múzeum magazinjaiban folyik, ahol sokezer márványdarab és szobortöredék várja még ma is, hogy hajdani rendeltetésüket és helyüket valamelyik élesszemű régész vagy művészettörténész felismerje. Magát a barlangot részben, de nagyon óvatosan rekonstruálták, s így a látogatónak módjában áll bizonyos képet alkotni erről az egyedülállóan fantasztikus létesítményről. Az óriási barlang torka közvetlenül a Tirrén-tengerre nyílik, de a víztől egy valószínűleg mesterséges homokpad választja el. Belsejében a felszín legnagyobb részét téglalap és kör alakban épített mesterséges vízmedencék borítják, melyekhez az ókorban egész szökőkútrendszer tartozott. A barlang hátsó bal- és jobbszögletében további barlangszerű bemélyedéseket találunk, amelyekben valaha egy-egy szoborcsoport állt, míg a harmadik eddig felismert szoborcsoport a belső kör alakú medence közepén volt felépítve.

A barlang arányai, elrendezése, a töredékek művészi értéke és szépsége az ókor egyik legpompásabb és a maga nemében páratlan létesítményét engedik sejtetni. Annál meglepőbb és érthetlenebb, hogy mindössze néhány s meglehetősen ködös utalást találhatunk rá a klasszikus római irodalomban többek között Cicerónál, Pliniusnál és Tacitusnál. A barlang az úgynevezett Tibérius-villa romjainak közvetlen szomszédságában van, magától adódik tehát a következtetés, hogy a villa építői és tulajdonosai hozták létre a barlang szoborszínház-berendezését is. A villának az alapjai a régészeti kutatás mai állása szerint a köztársaság virágkorának végéről, tehát a Krisztus előtti első évszázad elejéről származnak. Egyéb jelek pedig arra engednek következtetni, hogy a szoborcsoportokat, melyek a Krisztus előtti második évszázadból származó alkotások, a Flaviusok császársága idején hozták át Rhodosból, s állították fel a barlangban. Ezt erősíti az a felirat is, melyet a barlangban végzett ásatások során találtak egy márványlapon, s melyen a Diocletianus császár korában élt Faustinus Felix költő ír áradozva a barlang szoborjeleneteinek nagyszerűségéről.

De nemcsak a barlang létrejöttét fedi meglehetősen mitikus köd és titokzatosság. Maga az egész környező táj, Latium és Campania gyönyörű és gazdag vidéke is tele van latin és hellén mondával, mítosszal, történelmi

meg történelemelőtti emlékekkel. Istenek és félistenek lépteinek nyomát őrzik itt a kövek, s nem utolsó sorban a homérosi hősökéit. Egészen a Tibérius-barlang torkáig ellátszik a távolból a "széphajú, tündérszép Kirké" kék párákban fürdő hegye, ahol valaha Trója alól sok küszködés közepette hazafelé igyekvő Odysseus embereinek egy részét disznókká varázsolta a titokzatos és gyönyörű istenasszony. S Kirké hegye alól folytatta tovább útját a görög hős, érintve a laistrigónok városát, s legyőzve a Szirének csábítását, Skylla és Karybdis szörnyű szorosán át Hélios szent szigete felé. S a közelben található a Cumaei Sibilla jóshelye is... Féllemtetés és szörnyű események színhelye volt tehát e mondai, gyönyörű táj, s tulajdonképpen teljesen érthető, hogy a Tibérius-barlang szobor-színháza is éppen néhány ilyen tragikus és megrázó mitológiai-mondai jelenetet rögzít a rhodosi márvány fényét sose veszítő fehér ragyogásába. Mindhárom eddig (ha csak részben is!) rekonstruált szoborcsoport ugyanis az Odysseia egy-egy eseményét mutatja, s hogy ez pontosan megfelel a valóságnak, annak a töredékek között talált Faustinus-felirat szövege legcáfolhatatlanabb bizonyítéka.

II. hang:

Az első szoborcsoport, amely a Tibérius-barlang baloldali belső üregében volt elhelyezve, s amely a legépebben maradt ránk, Polyphemos megvakításának drámai pillanatát mutatja, nagyjából abban a helyzetben, ahogyan számtalan görög és etruszk vázáképpen ábrázolva is ránk maradt; a részeg félszemű szörnyeteg fél-ülő helyzetben a sziklára hátradőlve alszik, egyik lábát térdben felhúzza, miközben Odysseus és emberei a szemébe döfik az izzóhegyű olajfadorongot, s megvakítják a kegyetlen szörnyet, hogy megszabadulhassanak rabságából és a biztos haláltól. Hogy itt minden kétséget kizárólag csakis a Kyklops-jelenetről lehet szó, azt a svéd Andrae professzor szerencsés cataniai relief-lelete is beigazolta, amely úgyszólván minden kétséget kizárólag a sperlongai Polyphemos-csoportról készült korabeli másolat kell legyen.

A sperlongai barlang második szoborcsoportja az Odysseia Skylla-jelenetét ábrázolja, amint a felül gyönyörű női testet viselő szörnyeteg az altestéből előkígyózó csápokkal és karokkal a sziklá alatt tovasikló hajóból kirántja és elpusztítja Odysseus hat legderekabb evezőjét. A szoborcsoport a barlang belső köralakú medencéjének a közepén volt elhelyezve egy a vízből kiemelkedő talapzaton — s hogy ez így helyes, arra elsősorban a Róma melletti Tivoliban kiásott Hadriánus-villa Canopus-medencéjének Skylla-fragmentumai szolgáltatnak bizonyítékot, amellet, hogy a sperlongai barlangban is sikerült rátalálni a körmedence alapzatára.

Sokáig azt hitték, hogy ehhez a Skylla-csoportoz tartoznak egy hajó töredékei is, melyen a letört árbocból halálra zúzott kormányost látjuk, amint a hajó tatjáról vízbezuhan. A norvég L'Orange professzor kutatásai nyomán ma már világos, hogy ez a harmadik csoport Odysseus hajóját ábrázolja ugyan, de nem Skylla veszélyes sziklá alatt, hanem abban a viharban, amelyet Zeus küldött Odysseus embereire, büntetésül azért, mivel ezek megsütötték és megették Hélios isten gyönyörű ökreit. Mint tudjuk, el is pusztultak mind egy szálíg a viharban, s így egy sem láthatta közülük viszont a szülőföld Ithakát, kivéve magát Odysseust, aki nem evett Hélios isten ökreinek húsából.

I. hang:

Ez lenne hát az a három főjelenet, amelynek elmondhatatlan szépségű márvány-töredékeit eddig rekonstruálni sikerült a sperlongai múzeumban. A barlangszínház színház-voltát és tragikusan ijesztő hatását sokban növelhette az, hogy a barlang sötét mélyében óriási üreges kőmaszkok voltak felállítva, melyek belsejében olaj égett, s melyek így villogó-lobogó [...]*

* Itt a szöveg megszakad. — *Mikes International Szerk.*

Szabad Európa Rádió

1965. november 23.

Sulyok Vince :**Nyugati levél**

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEK... Sulyok Vince oszlói levelét hallják.

Narrátor: Kolumbusz Kristófról azt tanultuk, hogy ő fedezte fel Amerikát! Most szinte egyidejűleg a világ legkülönbözőbb pontjain jelentkeznek tudósok ellenvéleményekkel. Egy tokiói professzor például azt állítja, hogy Amerikát a japánok fedezték fel, átkelve a Csendes óceánon. Ismét mások azt próbálják bizonyítani, hogy ír szerzetesek érték el elsőként Amerikát. Egy olasz professzor, dr. Mario Gattoni Celli — minden áron meg akarván őrizni az Újvilág felfedezésének dicsőségét Itáliának, Kolumbusz szülőhazájának — azzal állt elő Firenzében, hogy nem a japánok és nem az írek, még csak nem is az északi vikingek, hanem az etruszkok szeltek át elsőként az Atlanti óceánt, s jutottak el Guyana partjaira. Celli professzor állítása bizonyítékaul bizonyos guyanai vallási szimbólumoknak az etruszkokéval kimutatható hasonlóságára utal, vallási szokások, sír- és szarkofágfeliratok hasonlóságára, valamint arra a tényre, hogy az etruszkok, mint kiváló hajós nép, olyan hajókkal rendelkeztek, amelyek technikailag nem különböztek jelentősen a Kolumbusz által használt hajótól.

A Kolumbusz Kristóf elsőségébe vetett hitet azonban mindeddig igazában csak a norvég Helge Ingstadnak sikerült komolyabban megrendítenie. Az e téren kifejtett kutató munkásságáért nemrégiben avatta díszdoktorává a northfieldi St. Olav College Amerikában.

Ingstad állítása szerint skandináv vikingek jutottak el elsőként a mai Amerika területére, közelebből és név szerint a Grönlandon élő, de Izlandon norvég szülőktől született Leiv Eriksson és néhány kísérője a Krisztus után 1000 körüli években. Az új kontinenst Vinlandnak nevezték el. Tényként lehet mindenesetre említeni, hogy a misztikusan távoli Vinland tétezéséről az egész középkoron át „tudtak”: mesemondók, krónikások és költők, sőt tudósok műveiben is gyakran említették, anélkül persze, hogy tulajdonképpen földrajzi fekvéséről közelebbit és bizonyosat tudtak volna. Így többek között Brémai Ádám is beszél Vinlandról egy 1070 körüli írásában, elmondva, hogy sokak előtt ismert ez a név, amelyet amiatt kapott az a távoli földrész, mert felfedezői vadon és szabadon burjánzó szőlőt találtak ott mindenfelé. Szőlőt, amelyből a legjobb borokat lehet préselni. (A skandináv „vin” szó jelentése: bor.)

Noha gyakran megmutatkozott már, hogy fantáziatermékeknek vélt mondák és krónikák mögött valóságos történelmi tények bújnak meg, Ingstad feltételezéseire mégsem a Brémai Ádám-szerű feljegyzések szolgáltatták a kiindulópontot. Ő a norvég vikingek nyugati kirajzási útvonalaait tanulmányozva jutott el annak a felismeréséhez, hogy Vinland felfedezése egyenes folytatása és következménye volt ennek a nyugati irányú életerős viking expanciónak, népvándorlásnak. Első hullámai az Orknöy, Ferder és Man szigeteket özönlötték el s tették norvég-viking felségterületekké, később aztán Írországra és Észak-Skóciára is sor került, s ezekről a területekről telepdedtek át a 800-as, 900-as években Izlandra, onnan pedig Eirik Raude vezetésével Grönlandra. A viking hajózási és hajóépítési technika fejlettsége (mint ezt a múzeumokban őrzött példányok mintájára épített viking hajókkal végzett friss kísérletek is igazolják) minden kétséget kizárólag lehetővé tette, hogy Grönlandból Kanada és New Foundland felé folytassák vállalkozó szellemű hajósok az utat. Izlandi és norvég szágiak, középkori krónikák tanúsága szerint meg is tették, még hozzá minden bizonnyal több ízben is, elsőnek Leiv Eriksson vezetésével, aki Grönland felfedezőjének és névadójának, Eirik Raudenak volt a fia.

Ezek az adatok és beszámolók azonban színes és érdekes mesék és mondák maradtak mindaddig, amíg régészeti leletekkel nem bizonyították, hogy a merész északi vikingek el is érték Vinland partjait, s hogy Vinland partjai Amerika valamelyik partszegélyével azonosak.

Helge Ingstad ezeknek a bebizonyításával, régészeti dokumentálásával keltett világszenzációt pár éve, sajtójelentés és pár rövidebb cikk formájában. Átfogóbb és részletesebb leírásával most jelentkezik először, s könyvét egyidejűleg adták ki norvégul, angolul, svédül és egy sereg más nyelven.

Abban, hogy éppen Helge Ingstad talált rá az amerikai viking települések nyomaira és maradványaira, nincsen semmi meglepő, vagy véletlen, ha Ingstad életét és eddigi tevékenységét vizsgáljuk. Élete ugyanis olyan színes és változatos módon alakult, amelyet szinte csak a gyermek- és kamasz-fantáziával lehet megálmódni. Mint felfedező és földrajzi utazó, hosszú éveket töltött magányosan a Nunamiut nevű alaszkai eszkimótörzs tagjainál, a legprimitívebb, szinte kőkorszakbeli viszonyok között. Rénszarvasvadászattal tartotta

fenn életét; majd kanadai indián-társadalomban élt évekig, mint prémvadász, vagy éppen vad apacs-indiánokat üldözött a mexikói Sierra Madre-hegyek között. Sok évet töltött a grönlandi eszkimók között is, és tanulmányozta a hajdani viking telepesek után fennmaradt mintegy háromszáz templom, kolostor és paraszt-tanya romjait. Közismert, hogy a grönlandi skandináv telepesek létszáma egyre csökkent az évszázadok során, a rendkívülien nehéz természeti és megélhetési viszonyok, valamint az eszkimókkal vívott állandó harcok miatt. Utoljára az 1500-as évek végén hallunk róluk, a nidsresi norvég érsek küldött ki hozzájuk hajót. A norvég katolikus egyház megreformálása után azonban az új evangélikus püspököknek nem volt többé anyagilag módjuk arra, hogy Grönland-járó hajókat szereljenek fel, s magára maradt, megfogytakozott nerrön-norvég telepeseket teljesen kiirtották az egyesült eszkimó-törzsek a 17. század közepére.

Ingstad számára fontos inspirációt jelentettek ezek a grönlandi viking település-maradványok. Terjedési irányuk, valamint a széljárások, tengermozgás és a sodródó jégtáblák útját és irányát tanulmányozva jutott el aztán arra a végkövetkeztetésre, hogy Vinland nem volt egyéb, mint a mai Új Fundland partvidéke. Vadszólónek ugyan nyoma sincs Új Fundlandban, ahhoz túlságosan északi a fekvése, ezt a problémát azonban Sven Söderberg svéd nyelvész már korábban megoldotta. Kimutatta, hogy a Vinland „vin” szavának semmi köze a bor-jelentéshez, merthogy füvet jelent, füves partszegélyt.

Az elmélet ezzel készen is állott, hátra volt azonban még a teória kézzelfogható régészeti leletekkel történő bizonyítása. Az utóbbi évek során öt tudományos expedíciót vezetett e célból Ingstad Új Fundlandba, s kitartó fáradozásai fényes sikerrel zárultak: rátaláltak és feltárták Leiv Eiriksson vikingjeinek telep- és szálláshelyeit a félsziget csúcsánál. A hajdani táborhelyek szénmaradványainak laboratóriumi analízise a Krisztus után 1000 körüli évekre tette a telephelyek dátumát. Ehhez járulnak még további bizonyítékokként a táborhelyek területén talált tárgyak maradványai, melyek minden kétséget kizárnak afelől, hogy itt skandináv-viking leletekről van szó.

Helge Ingstad felfedezéseinek és kutatási eredményeinek hitelét tovább növeli az a térkép, amelyet az amerikai Yale-egyetem szakértői találtak egy 1440-ből származó kéziratban. Ez a térkép, amely tehát 52 évvel azelőtt készült, hogy Kolumbus első útjára elindult, ábrázolja az északi vikingek hajóútját Izlandot és Grönlandot érintve Amerikáig! A kézirat térképe a szakértők szerint másolat, így feltételezhető, hogy az eredeti térkép időben még közelebb áll a viking Leiv Eiriksson felfedezőútjának időpontjához.

További két térkép-lelet is Ingstad elméletét erősíti. Az egyik az 1590-ből származó izlandi Skálholt-térkép, mely berajzolva szintén tartalmazza a viking-hajók átkelési útját. Ezt a térképet előbb találták meg a Yale-egyetem említett térképénél, de a legtöbb helyen hamisítványnak tartották. Most azonban, részint a Yale-egyetemen talált térkép, részint pedig egy szenzációs magyar térkép-lelet hatására egyre szélesebb körben fogadják el szakkörökben azt a feltevést, hogy létezett egy viking hajóút, melyen Leiv Eiriksson s bizonyára sok más viking átkelt az Óceánon Vinlandba, azaz a mai Új Fundland vidékére. A magyar térkép is másolat, méghozzá az említett izlandi térkép másolata 1599-ből, tehát mindössze kilenc évvel készült a Skálholt-térkép után. Ez a magyar másolat is tartalmazza a viking hajóutat. Az izlandi térkép tehát nyilvánvalóan nem hamisítvány. A magyar térkép különben a korábbi múzeumigazgató Szepessy Géza magángyűjteményéből származik, a baloldali térképmargón magyar rovásírással írott szöveggel. Bármily közvetve is, ezzel a térképpel mi magyarok is hatékonyan járultunk hozzá Kolumbus Kristóf trónfosztásához. Kolumbus nem volt az első európai felfedezője Amerikának, ez ma már kétségtelennek látszik. Jelenleg a viking Leiv Eirikssonné az elsőség — legalább is addig, amíg Celli professzor be nem bizonyítja kedvelt etruszkjainak elsőségét.

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEINK rovatban Sulyok Vince oszlói levelét hallották.

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

The following writings are presented in this column:

- ✚ Zoltán Szabó: *Humanity and Reform*. The writing was originally published in the *Új Látóhatár* (New Horizon) in 1964.
- ✚ György Szabó: *The Prayer Book of Orbán Dóczy de Nagylucse*. The writing was originally published in the *Új Látóhatár* (New Horizon) in 1964.
- ✚ Vince Sulyok: *Western Letter*. (Broadcasted by Radio Free Europe on October 5, 1965).
- ✚ Vince Sulyok: *Visit at Sperlango*. (Broadcasted by Radio Free Europe on November 2, 1965).
- ✚ Vince Sulyok: *Western Letter*. (Broadcasted by Radio Free Europe on November 23, 1965).

